

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

K. JANSEGGERS, Het I.P.R. van de timeshareovereenkomst

361

Rechtspraak

Grondwet – Gelijkheid en niet-discriminatie – **Arbeidsongeval** – Burgerlijke aansprakelijkheid – Werkgever en aangestelde – Strafrechtelijk bestraft fout – Dodelijk ongeval – Schadeloosstelling – Morele schade – Rechthebbende van de getroffen – Begrip Arbitragehof 1 maart 2001 (*met noot*) 373

1. Verjaring – Burgerlijke vordering uit misdrijf – Vordering tot nakoming van contractuele verbintenis ingesteld binnen de verjaringstermijn – Wijziging van voorwerp van vordering in vordering tot schadevergoeding buiten de verjaringstermijn – Nieuwe vordering – **2. Algemene rechtsbeginselen** – Autonomie van de procespartijen – Ambtshalve wijziging van vordering tot nakoming van contractuele verbintenis in vordering tot schadevergoeding Cass. 19 juni 2000 375

Handelshuur – Huurhernieuwing – Door verhuurder voorgestelde andere voorwaarden – Rechtsvordering van de huurder – Termijn van dertig dagen – Vertrekpunt Cass. 23 juni 2000 (*met noot*) 376

Rechtsmiddelen – Burgerlijke zaken – Hoger beroep – Incidentieel hoger beroep – Ontvankelijkheid – Meerpartijengeschil – Hoofdberoep tegen één geïntimeerde niet ontvankelijk – Ontvankelijkheid van het incidentieel beroep van die geïntimeerde Cass. 4 mei 2001 (*met noot van S. Mosselmans*, «Over de partijen bij een incidentieel hoger beroep») 376

1. Rechtsmiddelen – Burgerlijke zaken – Hoger beroep – Incidentieel hoger beroep – Ontvankelijkheid – Als gedaagde in hoger beroep te beschouwen procespartij – **2. Onrechtmatige daad** – **Aansprakelijkheid** – Samenloop en co-existentie van contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid – Buitencontractuele aansprakelijkheid van uitvoeringsagent van contractpartij tegenover wederpartij – Voorwaarden

Cass. 1 juni 2001 (*met noot van K. Broeckx*, «Meerpartijengeschillen in hoger beroep») 379

Milieu – Milieuvergunning – Begrip exploitant R.v.St. 7 december 2000 383

1. Arbeidsovereenkomst – Essentiële bestanddelen – Openbare orde – **2. Rechtsmiddelen** – Burgerlijke zaken – Hoger beroep – Berusting – Openbare orde – Arbeidsovereenkomst – Bestaan Arbh. Antwerpen 2 april 2001 384

Gerechtigd akkoord – Ontbinding van de vennootschap – Faillietverklaring van de vennootschap Hof Gent 7 juni 2001 385

Faillissement – Gefailleerde – Vergoeding voor blijvende invaliditeit – Verzekeringscontract – Uitbetaling aan curator Rb. Brugge 16 oktober 2000 387

1. Bezwaargeving – Uit noodzaak – Ziekenhuis – Handtas van patiënte – Diefstal van handtas – Fout in bewaringsverplichting – Eigen fout van patiënte – Handtas met veel baar geld – **2. Overeenkomst** – Contractuele aansprakelijkheid – Vergoeding schade – Honorarium van advocaat

Rb. Oudenaarde 7 februari 2001 388

Notaris – Te koop aangeboden onroerend goed – Publiciteitskosten – Op notaris rustende informatieverplichting – Tekortkoming – Gevolg

Vred. Berchem 20 maart 2001 390

Europese rechtspraak in kort bestek

Vrij verkeer van goederen – Intellectuele eigendom – Doorvoer van namaakgoederen

H.v.J. 26 september 2000 (*door H. Vanhees*) 391

Vrijheid van vestiging – Vrij verrichten van diensten – Artsen – Medische specialismen – Opleidingsperioden – Bezoldiging – Rechtstreekse werking

H.v.J. 3 oktober 2000 (*door L. Goossens*) 391

Vrij verkeer van goederen – Kwantitatieve beperkingen – Maatregelen van gelijke werking – Zuiver interne situatie – Benaming «emmentaler»

H.v.J. 5 december 2000 (*door M. Neut*) 392

E.E.X. – Art. 17 – Forumbeding – Woonplaats van de partijen – Aanwijzing E.E.X.-rechter – Cognossement

H.v.J. 9 november 2000 (*door I. Couwenberg*) 393

Vrijheid van vestiging – Aftrek van beroepsverliezen – Velasquez-doctrine

H.v.J. 14 december 2000 (*door T. Wustenberghs*) 394

Aangekondigd

396

Boeken

J.Ph. De Monté ver Loren & J.E. Spruit, Hoofddlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling (*door F. Stevens*) 398

G.H. Addink, J.B.J.M. Ten Berge, P.A.M.J. Graat en P.M. Langbroek, Kwaliteit van overheidsbestuur. Enkele verkenningen van veranderingen in bestuursrechtelijke verhoudingen ten gevolge van de invoering van de kwaliteitszorg bij de overheid (*door M. van Damme*) 398

A. Alen, Compendium van het Belgisch Staatsrecht (*door P. Popelier*) 398

A. Klip en G. Sluiter (red.), Annotated leading cases of international criminal tribunals (*door S. Van Overbeke*) 399

A. Tiberghien, Handboek voor Fiscaal Recht (*door L. Vandenberghe*) 399

W.C.L. Van der Grinten, Arbeidsovereenkomstenrecht (*door P. Humblet*) 399

Mededelingen

Rechtsmiddelen – Burgerlijke zaken – Hoger beroep 400

Middagdebatten: Europe and Terrorism 400

Studieavond: Werknemersparticipatie in het kapitaal en de winst van vennootschappen 400

Studiedag: Het «legal management» van de ondernemingsrisico's 400

Permanente Vorming (Nederlandse Orde van advocaten bij de balie te Brussel) 400

Werving van magistraten voor het auditoraat en het coördinatiebureau van de Raad van State en de samenstelling van een wervingsreserve (Nederlandstalig kader) 400

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

Opgericht in 1931, verschijnt iedere week van september tot juni.

Hoofredacteuren: René Victor (1931-1984), Edgar Boonen (1984-1993), Camiel Caenepeel (1993-1998)

Redactie: A. Van Oevelen (hoofredacteur), E. Dirix, J. Laenens, J.R. Rauws, M. van Damme, A. Vandeplas

Redactiesecretaris: Mevr. C. Meeusen

Vaste medewerkers:

A. Alen, F. Aps, R. Boes, A. Carette, G. Debersaques, A. De Wilde, Gh. Dhaeyer, J. Erauw, M. Gelders, P. Humblet, W. Lambrechts, R. Leysen, J. Meeusen, H. Nys, I. Opdebeek, W. Pintens, P. Popelier, W. Rauws, D. Simoens, G. Suetens-Bourgeois, L. Vandenberghe, H. Vanhees, S. Van Overbeke, C. Van Schoubroeck, J. Wouters

Redactieadres: V.Z.W. Rechtskundig Weekblad
Mechelsesteenweg 210 bus 6
2018 Antwerpen
(redactiesecretariaat bereikbaar van 9 tot 12 uur)
Tel. 03/248.49.84
Fax 03/248.08.70

Abonnementen, advertenties: N.V. INTERSENTIA, Churchilllaan 108, 2900 Schoten
tel.: 03/680.15.50 - fax: 03/658.71.21
Abonnementsprijs: 4.950 f., Advocaten-stagiair: 4.650 f., Studenten: 2.950 f.
Abonnementen worden automatisch verlengd, behoudens schriftelijke opzegging ten minste drie maanden vóór de uitgifte van het eerste nummer van de nieuwe jaargang

Richtlijnen voor de auteurs:

De teksten van hoofdartikelen en annotaties worden, samen met een diskette (WP of Word) toegezonden aan het redactiesecretariaat. Getypt op anderhalve interlinie bedraagt een hoofdartikel bij voorkeur niet meer dan 25 bladzijden, een annotatie niet meer dan 6 bladzijden. De redactie dankt bij voorbaat alle auteurs voor het in acht nemen van deze richtlijnen.

BOGAERT & VANDEMEULEBROEKE lid van **LANDWELL**
Advocaten **Avocats**

een internationaal advocatenbureau met kantoren in de hele wereld,
heeft in zijn kantoor te Brussel een vacature voor een (m/v)

BANKING LAWYER

met 4 tot 6 jaar ervaring in bankrecht. Idealiter heeft de advocaat zijn/haar stage aan de balie voltooid.

FINANCIAL SERVICES LAWYER

met 2 tot 3 jaar ervaring in financieel recht (fondssector, thesaurie, activabeheer, kapitaalmarkten of bankrecht)
of in vennootschapsrecht
en voor een (m/v)

JUNIOR FINANCIAL SERVICES LAWYER

die een postgraduaat in financieel recht of vennootschapsrecht heeft behaald en
een uitstekende kennis van de Engelse taal heeft.

De ideale kandidaten hebben hun ervaring opgedaan in een internationale omgeving, bij voorkeur bij een advocatenbureau, financiële instelling of bank van eerste rang. Ze hebben een uitstekende kennis van het Nederlands, het Frans en het Engels. Daarnaast hebben ze een uitgesproken belangstelling voor financieel recht/bankrecht en zijn ze op zoek naar een jong en bedrijfsgericht advocatenbureau dat hun uitdagingen biedt en waar ze hun ondernemersvaardigheden en teamspirit kunnen ontplooiën.

Geïnteresseerd? Neem dan contact op met ons:

BOGAERT & VANDEMEULEBROEKE Cynthia Devolder / Véronique Bertrand - Woluwedal 20 - B-1932 Sint-Stevens-Woluwe
Vermeld de referentie 'B&V/RW1101' - Bezoek onze website: www.landwell.be

HET I.P.R. VAN DE TIMESHAREOVEREENKOMST

EEN STAND VAN ZAKEN NA DE
INWERKINGTREDING VAN DE WET VAN
11 APRIL 1999¹

I. INLEIDING

1. Timesharing is de verzamelnaam geworden van het fenomeen van eigendomsrechten die gedeeld worden in de tijd of van gebruiksrechten die op bepaalde periodes van het jaar slaan. Onder de verzamelnaam «timesharing» valt een waaier van juridische begrippen.² Er zijn zowel zakenrechtelijke als contractuele aspecten aan verbonden.

Hoewel timesharing meestal geassocieerd zal worden met vakantiewoningen en dus met onroerendgoedtransacties, is een timesharing van een roerend goed (b.v. een plezierjacht, een caravan,...) evenzeer mogelijk. Deze bijdrage is beperkt tot de «klassieke» timesharing van onroerende goederen.

De moeilijkheden die zich in die sector voordoen, doen vragen rijzen naar internationale bevoegdheid, toepasselijke wet en afdwingbaarheid van veroordelingen. Het is immers gebleken dat kopers vaak slecht worden ingelicht over wat ze precies kopen en wat de vakantie verder kost aan management-fee, onderhoud, verzekering, eten en voornamelijk verplaatsing.

2. Het doel van deze bijdrage is een toelichting te geven bij de Europese timesharerichtlijn van 1994 en de Belgische wet tot uitvoering van deze richtlijn en hieruit af te leiden hoe geredeneerd moet worden vanuit het internationaal privaatrecht. Wanneer een verkrijger van een timeshare zich vragen stelt omtrent recht of rechtsmiddelen laat onderzoeken, zal immers eerst moeten worden uitgemaakt tot welke rechter hij zich kan wenden en welk recht de overeenkomst zal beheersen. Pas met die gegevens zal de verkrijger kunnen beoordelen welke de toedracht is en of hij zonnodig de kosten voor een eventueel in het buitenland te voeren proces wil maken.

3. Bij het begin van deze uiteenzetting moet ik opmerken dat ik steeds zal verwijzen naar de bepalingen van het bestaande EEX-verdrag³ en naar de nieuwe bepalingen van de EEX-verordening⁴ die verder afgekort zal worden als Vo-EEX en in werking zal treden op 1 maart 2002.⁵ Ik verwijs

steeds naar de nieuwe en de oude nummering van de artikelen.

II. DE EUROPESE RICHTLIJN VAN 26 OKTOBER 1994⁶

4. Onder leiding van het Europees parlementslid Garcia Amigo werd voor het eerst op Europees niveau de aandacht gevestigd op misbruiken inzake timesharing.⁷ De Europese richtlijn van 26 oktober 1994 kwam tot stand om de agressieve verkoopstechnieken aangewend om potentiële kopers zo snel mogelijk tot aankoop te laten overgaan, zoveel mogelijk in te dijen.⁸

5. In plaats van een verwijzingsregel uit te werken, koos de richtlijn voor een *minimumbescherming*.⁹ De richtlijn bevat geen regelen inzake internationale bevoegdheid.

Het toepassingsgebied van de richtlijn is beperkt. De minimumbescherming die ze invoert, blijft beperkt tot timesharehouders met een recht op een onroerend goed dat gelegen is binnen het grondgebied van de Europese Unie. De zakenrechtelijke aspecten van timesharing vallen onder de bevoegdheid van de lidstaten.¹⁰ Bovendien regelt de richtlijn enkel *bepaalde aspecten van de obligatoire rechtsverhoudingen* bij een timeshareovereenkomst. De overige obligatoire aspecten inzake de timeshareovereenkomst vallen dus onder het nationale recht. Omdat de timeshareovereenkomst valt onder het toepassingsgebied van het Europees Verdrag betreffende de verbintenissen uit overeenkomst van 1980, wordt het toepasselijke recht langs die weg gevonden.¹¹

Art. 1 van de richtlijn beperkt de obligatoire aspecten tot de informatie over de wezenlijke bestanddelen van de overeenkomst en de wijze waarop deze informatie wordt

⁵ Zie voor een bespreking: COUWENBERG, I. en PERTEGAS SENDER, M., «Recente ontwikkelingen in het Europees bevoegdheids- en executierecht» in VAN HOUTTE, H. en PERTEGAS SENDER, M. (red.), *Het nieuwe Europese IPR: van verdrag naar verordening*, Antwerpen, Intersentia, 2001, 31-68.

⁶ Richtlijn nr. 94/47 van 26 oktober 1994 betreffende de bescherming van de verkrijger voor wat bepaalde aspecten betreft van overeenkomsten inzake de verkrijging van een recht van deeltijds gebruik van onroerende goederen, *P.B. L* 280/83, 29 oktober 1994.

⁷ Verslag van M. Garcia Amigo namens de Europese Commissie over de noodzaak de wetgeving in de timesharemarkt waterdicht te maken, doc. A2 – 199/88.

⁸ DE VALKENEEER, R., «La directive européenne sur le timesharing», *Rev.not.b.* 1999, 138-153.

⁹ Voor een uitgebreide bespreking van de richtlijn en de door haar geboden bescherming kan worden verwezen naar de volgende rechtsleer: MERTENS, R.F.H., «Timesharing» in HONDIUS, E.H. en RIJKEN, G.J. (red.), *Consumentenrecht. Een overzicht van de rechtspositie van de consument*, Deventer, Kluwer, 1996, 123; MERTENS, R.F.H., «Bescherming van kopers van timeshares op Europees niveau II», *W.P.N.R.*, 1995, 49-51; MOSTIN, C. en FERON, B., «Le timesharing: une nouvelle forme de propriété? Analyse en droit Belge et en droit comparé», *Ann. dr. Louvain* 1994, 32.

¹⁰ Art. 222 EG-verdrag.

¹ Met dank aan Prof. Dr. Johan Erauw voor de kritische commentaar op het eerste ontwerp van deze tekst.

² Voor een overzicht hiervan zie: SCHENK, G., «Wettelijk kader en probleem van kwalificatie bij multi-eigendom: een rechtsvergelijkende verkenning met Frankrijk», *Jura Falc.* 1997-98, 503.

³ Europees verdrag betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, met inbegrip van het Protocol en de Gemeenschappelijke Verklaring, ondertekend te Brussel op 27 september 1968 en aangepast door de Toetredingsverdragen van 9 oktober 1978, 25 oktober 1982 en 26 mei 1989, *P.B.*, nr. C 189, 28 juli 1990. Verder af te korten: EEX.

⁴ Verordening (EG) nr. 44/2001 van de Raad van 22 december 2000 betreffende de rechterlijke bevoegdheid, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, *P.B. L* 12, 16 januari 2001, 1. Verder af te korten: Vo-EEX.

meegedeeld, alsmede de procedure voor en de wijze van verbreking en terugtreding uit de overeenkomst.

In art. 2 wordt een omschrijving gegeven van de begrippen «timeshareovereenkomst» en «onroerend goed». De begrippen «vervreemder» en «verkrijger» worden eng gedefinieerd. Onder vervreemder wordt verstaan «een natuurlijke of rechtspersoon die in het kader van zijn beroepsuitoefening timeshares overdraagt». De verkrijger is iedere natuurlijke persoon die niet-beroepsmatig een timeshare verwerft, namelijk een consument. De richtlijn is dus niet van toepassing op de overdracht van rechten in een timeshare van consument tot consument.

De richtlijn voert een aantal exacte informatieverplichtingen in voor de verkoper vóór het sluiten van de overeenkomst¹², kent binnen bepaalde grenzen een terugtrekings- en verbrekingsrecht toe aan de koper indien deze zich bedenkt en legt tevens een verbod op om aan de koper gedurende de terugtrekkingstermijn voorschotten te vragen.¹³

6. De voor het internationaal privaatrecht cruciale beschermingsbepaling ligt vervat in art. 9 van de richtlijn, dat bepaalt: «De lidstaten nemen de nodige maatregelen om er-

voor te zorgen dat, ongeacht het toepasselijke recht, de verkrijger niet de hem krachtens deze richtlijn toegekende bescherming onthouden wordt indien het onroerend goed op het grondgebied van een lidstaat is gelegen».

Elke verkrijger van een onroerend goed gelegen op het grondgebied van de Europese Unie moet dus deze bescherming kunnen genieten, ongeacht de nationaliteit of de woonplaats van de verkrijger. De in de Europese Unie wonende verkrijger van een buiten de Europese Unie gelegen onroerend goed wordt echter niet beschermd door de richtlijn.¹⁴

De bedoeling van de richtlijn is de bescherming een dwingend karakter te geven. Wanneer het onroerend goed gelegen is op het grondgebied van de Europese Unie, geldt de bescherming van de richtlijn, en dit ongeacht de rechtskeuze van de partijen en ongeacht de toepasselijkheid van een wet verkregen op grond van een objectieve verwijzingsregel.¹⁵

III. DE BELGISCHE WET VAN 11 APRIL 1999¹⁶

A. Algemeen

7. Bij wet van 11 april 1999 zette de Belgische wetgever de Europese richtlijn van 1994 uiteindelijk om naar Belgisch recht. Nochtans dienden de lidstaten van de Europese Unie uiterlijk 30 maanden na de bekendmaking van de richtlijn in het publicatieblad (dit is 30 april 1997) over te gaan tot de omzetting van de richtlijn in hun nationale wetgeving.¹⁷ Wegens de te late omzetting van de richtlijn werd de Belgische wetgever door het Europese Hof van Justitie veroordeeld bij arrest van 25 februari 1999.¹⁸

¹⁴ BOELE-WOELKI, K., «Artikel 9 Timeshare richtlijn», *Ars Aequi* 1995, katern 55, 2611.

¹⁵ Ierland zette als enige art. 9 van de richtlijn niet om. De Spaanse, Portugese en Italiaanse omzettingswetten beperken de aan de verkrijger bij artikel 9 toegekende bescherming tot het geval dat het onroerend goed op hun respectieve grondgebieden is gelegen. Het doel van art. 9 van de richtlijn bestaat er evenwel in dat ingeval een overeenkomst onderworpen is aan een recht van een land dat geen lid is van de Europese Gemeenschap, ervoor gezorgd moet worden dat elke verkrijger aanspraak kan maken op de bescherming van de richtlijn als het onroerend goed op het grondgebied van een willekeurige lidstaat gelegen is. Zie: «Verslag van de Europese Commissie over de toepassing van richtlijn 94/47/EG van het Europees parlement en van de Raad van 26 oktober 1997», SEC (1999) 1795 final, geraadpleegd op <http://europa.eu.int/comm/consumers>, p. 23.

¹⁶ Wet van 11 april 1999 betreffende de overeenkomsten inzake de verkrijging van een recht van deeltijds gebruik van onroerende goederen, *B.S.* 30 april 1999, 14633.

¹⁷ Art. 2 van de Europese Richtlijn nr. 94/47; zie voor een stand van de omzetting in de Europese lidstaten in 1999 en de methoden van omzetting: «Verslag van de Europese Commissie over de toepassing van richtlijn 94/47/EG van het Europees parlement en van de Raad van 26 oktober 1994», *l.c.*, p. 5.

¹⁸ Zie arrest van het Hof van Justitie C-319/98, <http://www.curia.eu.int>. Zie over de directe horizontale werking van de richtlijn: VAN HOVE, E., «Kan de (ongelukkige?) koper van een timeshare reeds genieten van de bescherming van de Europese richtlijn van 26 oktober 1994?», *T.Not.* 1998, 263. Zie ook: LAGARDE, P., «Eléments d'interprétation de la convention de Rome du 19 juin

¹¹ Het Europees Verdrag inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst gesloten te Rome op 19 juni 1980, *P.B.L.* 266 van 9 oktober 1980. Verder af te korten als EVO. Zie ook: ERAUW, J., *Bronnen van internationaal privaatrecht*, Kluwer, Antwerpen, 1997, nr. 241.

¹² Die informatieverplichtingen zijn:
Precontractueel
Art. 3 legt aan de verkoper de verplichting op om aan eenieder die informatie wenst over een onroerend goed, vóór het tekenen van de overeenkomst een document te overhandigen met een algemene beschrijving van het goed en met de exacte en noodzakelijke informatie over de in de bijlage opgesomde punten (zoals de vermelding of het onroerend goed nog moet worden gebouwd of in aanbouw is, de gemeenschappelijke voorzieningen, de precieze aard van het recht dat wordt verkregen, een ondubbelzinnige vermelding van alle kosten, ...). Iedere reclame moet meedelen dat dit document verkrijgbaar is en waar dit kan worden verkregen, en dit document moet worden opgesteld in een taal die de koper machtig is (art. 4, tweede lid).

Contractueel
Art. 3, tweede lid, bepaalt dat de informatie opgenomen in het voorlichtingsdocument een integrerend deel uitmaakt van de overeenkomst. Zo zal het wijzigen van de betrokken punten een uitdrukkelijk akkoord tussen beide partijen vergen. De overeenkomst moet op schrift staan en moet bovendien ten minste de in de bijlage van de wet vermelde gegevens bevatten (art. 4, eerste lid).

¹³ De richtlijn voorziet in een «afkoelingsperiode» tijdens welke de koper zich nog kan bedenken en uit de overeenkomst kan stappen. Er worden verschillende mogelijkheden vermeld:

1. Wanneer de vervreemder zijn informatieverplichtingen heeft volbracht, heeft de verkrijger een bedenktijd van tien kalenderdagen te rekenen vanaf de ondertekening van de overeenkomst of een bindende voorlopige overeenkomst. De verkrijger kan gedurende deze periode zonder enige motivering terugtreden uit de overeenkomst.

2. Wanneer de overeenkomst de in de bijlage van de richtlijn voorgeschreven punten niet bevat, heeft de verkrijger drie maanden de tijd om de overeenkomst te verbreken.

2.1. Worden de gegevens toch nog verstrekt binnen drie maanden, dan beschikt de verkrijger vanaf dat ogenblik over een bedenktijd van tien dagen.

2.2. Worden de gegevens niet verstrekt binnen drie maanden, dan kan de verkrijger, wanneer hij bij het verstrijken van deze drie maanden en nog steeds zijn verbrekingsrecht niet heeft uitgeoefend, dit alsnog doen binnen een termijn van tien dagen.

België was evenwel niet als enige te laat. Op de uiterste datum voor de omzetting hadden slechts het Verenigd Koninkrijk en de Duitse Bondsrepubliek de Commissie op de hoogte gesteld van de nationale maatregelen met het oog op de omzetting van richtlijn 94/47/EG. Als laatste lidstaat heeft Griekenland een omzettingswet aangenomen op 25 augustus 1999.¹⁹

Bij wet van 19 januari 2001 paste België zijn omzettingswet alweer aan.²⁰

B. Toepassingsgebied

8. In art. 2 van de wet worden een aantal begrippen gedefinieerd om het toepassingsgebied van de wet af te bakenen. Zo wordt verstaan onder de begrippen «overeenkomst inzake de verkrijging van een recht van deeltijds gebruik van onroerende goederen»: elke overeenkomst of groep van overeenkomsten met een *looptijd van ten minste drie jaar*,²¹ waarbij, rechtstreeks of onrechtstreeks, al dan niet exclusief, een zakelijk recht of enig ander recht op het gebruik van een of meer onroerende goederen ontstaat, wordt overgedragen of het voorwerp uitmaakt van een verbintenis tot overdracht tegen een totaalprijs, *voor een periode in het jaar van minstens twee dagen*.²² Het toepassingsgebied van de nieuwe wet wordt door deze definiëring sterk afgebakend.

Zoals de Europese richtlijn dit deed, zo beperkt de wet haar toepassingsgebied tot de totstandkoming of de overdracht van een recht tussen een professioneel of commercieel optredende partij en een consument. De wet is bijgevolg niet van toepassing in de relatie tussen twee consumenten.

C. Internationaal privaatrecht

9. Art. 3 is de neerslag van de bescherming opgenomen in art. 9 van de Europese richtlijn van 1994. Dit artikel geeft aan de Belgische wet het karakter van een voorrangsregel, een *loi d'application immédiate*.²³

De wet maakt haar toepassing afhankelijk van de ligging van het goed of van het bestaan van bepaalde banden met België (ligging van het goed in België, gewone woonplaats van de verkrijger in België op het ogenblik van het sluiten

van de overeenkomst, ...). Als die door de wet omschreven band er is, is de bescherming van de wet vereist.

1° Ligging in België (art. 3, § 1)

10. Wanneer het onroerend goed in België is gelegen, geniet de verkrijger, welke ook de toepasselijke wet op grond van de regelen van het internationaal privaatrecht mag zijn, de bescherming geboden door deze wet. Voor de eerste hypothese is het niet vereist dat de verkrijger ten tijde van het sluiten van de overeenkomst in België verblijft.

2° Ligging op het grondgebied van een andere lidstaat van de Europese Unie (art. 3, § 2)

11. Wet van 11 april 1999. Als het onroerend goed op het grondgebied van een andere lidstaat van de Europese Unie gelegen is, geniet de verkrijger die zijn gewone verblijfplaats in België heeft op het ogenblik van het sluiten van de overeenkomst, welke ook de toepasselijke wet op grond van de regelen van het internationaal privaatrecht mag zijn, de bescherming hem geboden door de wet van die staat *of*, bij gebreke hieraan, van de bescherming hem geboden door deze (Belgische) wet.

12. Wetsontwerp van 29 augustus 2000 en wet van 19 januari 2001. De (niet uitzonderlijke) hypothese waarin het onroerend goed in een andere lidstaat is gelegen, en de verkrijger zijn gewone verblijfplaats niet in België heeft op het ogenblik van het sluiten van de overeenkomst, valt dus niet onder de beschermingsbepalingen van de Belgische wet. Meeusen bekritiseert dus terecht de Belgische implementatiewet, omdat ze een belangrijk tekort vertoont.²⁴

Ook de Europese Commissie was van mening dat er iets schort aan art. 3, § 2, van de Belgische wet en stelt dat deze bepaling art. 9 van de richtlijn niet effectief genoeg heeft omgezet.²⁵ Art. 9 van de richtlijn wil er immers voor zorgen dat, indien een overeenkomst aan het recht van een derde land onderworpen wordt, iedere verkrijger (ongeacht of hij verblijft in een lidstaat dan wel onderdaan is van een lidstaat) aanspraak kan maken op beschermende bepalingen van deze richtlijn, zodra het onroerend goed zich in een van de lidstaten bevindt.

Inmiddels werden in een wetsontwerp van 29 augustus 2000²⁶ stappen ondernomen om art. 3, § 2 alsnog in overeenstemming te brengen met de doelstelling van art. 9 van de Europese richtlijn. Overeenkomstig dit nieuwe wetsontwerp moeten in art. 3, § 2, van de wet van 11 april 1999 na het woord «verkrijger» de woorden «die zijn gewone verblijfplaats in België heeft op het ogenblik van het sluiten van de overeenkomst» wegvallen. Art. 2 van de wet van 19 januari 2001²⁷ zet deze bepalingen uit het wetsontwerp om tot wet.

²⁴ MEEUSEN, J., «De europeanisering van het (internationaal) privaatrecht» in *XXVste Postuniversitaire Cyclus Willy Delva, Overeenkomstenrecht 1999-2000*, Antwerpen, Kluwer, nr. 547.

²⁵ Wetsontwerp van 29 augustus 2000 tot wijziging van de wet van 11 april 1999 betreffende de overeenkomsten inzake de verkrijging van een recht van deeltijds gebruik van onroerende goederen, *Parl.St. Kamer*, 1999-2000, nr. 855/001, p. 4.

²⁶ Wetsontwerp van 29 augustus 2000 tot wijziging van de wet van 11 april 1999 betreffende de overeenkomsten inzake de verkrijging van een recht van deeltijds gebruik van onroerende goederen, *Parl.St. Kamer*, 1999-2000, nr. 855/001, p. 1-21.

1980 sur la loi applicable aux obligations contractuelles en ce qui concerne les contrats de consommation», *Rev.crit.dr.intern.privé* (Fr.) 1998, 629.

¹⁹ «Verslag van de Europese Commissie over de toepassing van richtlijn 94/47/EG van het Europees parlement en van de Raad van 26 oktober 1994», *l.c.*, p. 5.

²⁰ Zie randnummer 12.

²¹ De meerderheid van de lidstaten heeft de bij de richtlijn 94/47/EG bepaalde ondergrens expliciet omgezet. Zie «Verslag van de Europese Commissie over de toepassing van richtlijn 94/47/EG van het Europees parlement en van de Raad van 26 oktober 1994», SEC (1999) 1795 final, *l.c.*, p. 9.

²² België gaat verder dan de richtlijn en beperkt de jaarlijkse gebruikperiode tot minimum twee dagen en niet tot zeven dagen zoals de richtlijn dit voorschrijft. België verbiedt daarenboven overeenkomsten inzake een recht van deeltijds gebruik met een gebruikperiode van minder dan twee dagen.

²³ TIMMERMANS, R. en SCHENK, G., «De implementatie van de timesharing-richtlijn in het Belgisch recht», *T. App.* 1999, afl. 3, p. 10.

Door deze wijziging kan elke verkrijger van een timeshare van een goed gelegen in de Europese Unie – ongeacht zijn verblijfplaats – een beroep doen op de beschermingsbepalingen opgenomen in de Belgische wet. Alleen zo is de Belgische wet in overeenstemming met art. 9 van de Europese richtlijn.

3° Ligging van het goed buiten de Europese Unie (art. 3 § 3)

13. Hier gaat de bescherming van de Belgische wet verder dan de Europese richtlijn.²⁸ Het toepassingsgebied van de richtlijn blijft namelijk *ratione loci* slechts beperkt tot het grondgebied van de Europese Unie.²⁹ Bij het eerste voorstel van een Europese richtlijn van 2 juli 1992³⁰ was een bescherming voor goederen gelegen buiten de Europese Unie wel opgenomen mits aan bepaalde voorwaarden was voldaan.³¹

Indien het onroerend goed gelegen is buiten de Europese Unie, geldt een bescherming voor de Belgische ingezetenen. Art. 3 bepaalt dan ook dat de bescherming van de wet zal gelden in de volgende gevallen, en dit ongeacht de toepasselijke regelen van internationaal privaatrecht:

Art. 3, § 3, 1°: voor overeenkomsten die in België werden gesloten door een verkrijger met gewone verblijfplaats in België ten tijde van het sluiten van een overeenkomst.

Art. 3, § 3, 2°: voor overeenkomsten die buiten België werden gesloten door een verkrijger die zijn gewone verblijfplaats in België heeft bij het aanbod of het sluiten van de overeenkomst, onder de volgende voorwaarden:

– *ofwel* werd het sluiten van de overeenkomst voorafgegaan door een speciaal in België gedaan voorstel of in België gevoerde reclame, en de verkrijger heeft er de handelingen verricht die noodzakelijk waren tot het sluiten van de overeenkomst;

– *ofwel* werd de overeenkomst gesloten in een staat waarheen de verkrijger zich begeven heeft, als gevolg van een, direct of indirect, voorstel tot verplaatsing naar of tot verblijf in deze staat van de verkoper met het oog op het sluiten van de overeenkomst.

Deze laatste regeling gelijkt sterk op de regeling die in het EVO is uitgewerkt voor de bescherming van de consument bij het sluiten van een grensoverschrijdende consumentenovereenkomst. De imperatieve Belgische beschermingsregel is in de beschreven gevallen nodig, wegens de aard van de binding van de gevallen met ons land en de zwakheid van de connectie met het land van de ligging van het goed.

²⁷ Wet van 12 januari 2001 tot wijziging van de wet van 11 april 1999 betreffende de overeenkomsten inzake de verkrijging van een recht van deeltijds gebruik van onroerende goederen, *B.S.* 21 februari 2001, p. 5101.

²⁸ Krachtens art. 11 van de Europese Richtlijn 94/47 kunnen de lidstaten voorschriften opstellen waarbij aan de verkrijger een meer verregaande bescherming wordt geboden dan in de richtlijn.

²⁹ SCHENK, G., *l.c.*, 544.

³⁰ Voorstel voor een richtlijn van de Raad betreffende de bescherming van de koper bij overeenkomsten inzake gebruik van onroerende goederen in timesharing van 2 juli 1992, *P.B. C.* 222/5, 29 augustus 1992.

³¹ Zie: MERTENS, R.F.H., «Bescherming van kopers van timeshares op Europees niveau», *W.P.N.R.* 1993, 514.

Bij de lectuur van het eerste lid van art. 3, § 3, 2°, kan zich een interpretatieprobleem voordoen. Dit punt bespreekt de hypothese waarbij de overeenkomst buiten België wordt gesloten, maar waarvan «de verkrijger in België de handelingen heeft verricht die noodzakelijk waren tot het sluiten van de overeenkomst». De vraag is echter waar en wanneer de overeenkomst is gesloten. Naar Belgisch suppletief recht wordt een overeenkomst geacht gesloten te zijn overeenkomstig de kennisnemingleer. Dit betekent dat de overeenkomst ontstaat op de plaats en op het ogenblik dat de wederpartij, dit is de aanbieder (bij timeshareovereenkomsten zal dit gebruikelijk de verkoper van de timeshare zijn) van de aanvaarding kennisneemt, of althans redelijkerwijze geacht mag worden ervan kennis te hebben genomen.³²

We passen die regel toe: indien Belgisch recht de *lex contractus* is, zal de overeenkomst buiten België gesloten zijn, wanneer de verkoper buiten België kennisneemt (of redelijkerwijze kennis kon nemen) van de aanvaarding.

D. De internationale bevoegdheid (art. 3, § 4)

14. De wet bevat tevens een beschermingsbepaling op het vlak van bevoegdheidsclausules. De bescherming bestaat erin dat elk beding dat rechters bevoegd verklaart van een staat die *niet toegetreden is tot het EEX of EVEX* voor niet-geschreven wordt gehouden (art. 3, § 4). De bescherming komt toe aan elke verkrijger die zijn gewone verblijfplaats in België heeft *of* indien het onroerend goed is gelegen op het grondgebied van een lidstaat van ofwel het EEX ofwel het EVEX.

E. De geboden materieelrechtelijke bescherming

15. De wet bevat materiële beschermingsregels omtrent reclame en de omstandigheden waarbinnen de timeshareovereenkomst moet worden gesloten.³³ Zo bepalen art. 5 en 6 dat de verkoper ertoe gehouden is gratis en vóór het sluiten van de overeenkomst een prospectus af te leveren.³⁴ De artikelen 7 en 8 bepalen aan welke specifieke voorwaarden de overeenkomst dient te voldoen.³⁵

³² VAN GERVEN, W., *Leidraad bij de colleges van verbintenissenrecht*, Acco, Leuven, 1989, p. 89.

³³ Voor een uitgebreide bespreking van de beschermingsbepalingen van de Belgische wet, zie: VAN DE VELDE, J., «De wet van 11 april 1999 betreffende de overeenkomsten inzake de verkrijging van een recht van deeltijds gebruik van onroerende goederen: de lang verwachte deus ex machina of een doekje voor het bloeden?», *R.W.* 1999-00, 1105-1131.

³⁴ Bij elk aanbod tot overeenkomst of op vraag van iedere belanghebbende consument, is de verkoper ertoe gehouden gratis, en vóór het sluiten van de overeenkomst, een prospectus te overhandigen, die precieze gegevens betreffende een groot aantal elementen bevat, zoals het recht van de verkrijger om conform art. 9, § 1, van de overeenkomst af te zien en de wijze van uitoefening van dat recht. Overeenkomstig art. 6 dienen alle inlichtingen vervat in de prospectus integraal deel uit te maken van de overeenkomst, en elke eenzijdige wijziging van deze inlichtingen mag alleen voortvloeien uit omstandigheden buiten de wil van de verkoper.

³⁵ Naast de verplichte vermeldingen opgenomen in art. 5 (prospectus), dient de overeenkomst op een leesbare en niet-dubbelzinnige wijze te vermelden (art. 7, § 1): 1° de duidelijke opgave van de periode of periodes van het jaar waarin het in de overeenkomst bedoelde recht kan worden uitgeoefend, en dit voor

De belangrijkste bescherming voor de consument ligt wellicht in het terugtrekingsrecht dat hem wordt geboden. De verkrijger heeft in de volgende omstandigheden het recht om van de overeenkomst af te zien:³⁶

1° zonder opgave van redenen, binnen vijftien werkdagen vanaf de dag die volgt op de dag van de ondertekening van de overeenkomst door beide partijen;

2° ingeval de inlichtingen door art. 7 voorgeschreven niet in de overeenkomst voorkomen, en hem zijn meegedeeld binnen een termijn van uiterlijk drie maanden te rekenen van de dag die volgt op de dag van de ondertekening van de overeenkomst, binnen vijftien werkdagen vanaf de dag die volgt op de dag van deze mededeling;

3° ingeval de inlichtingen door art. 7 voorgeschreven niet in de overeenkomst voorkomen en niet werden meegedeeld binnen een termijn van drie maanden te rekenen van de dag die volgt op de dag van de ondertekening van de overeenkomst, binnen een termijn van een jaar vanaf de dag die volgt op de dag van de ondertekening van de overeenkomst.

Overeenkomstig art. 7, § 1, zesde lid, moet de overeenkomst op haar voorzijde, op straffe van nietigheid, en in vet gedrukte letters in een afzonderlijk kader, de tekst van de bepalingen van art. 9 en 10 bevatten.

De verkoper dient ook persoonlijk aan een aantal vereisten te voldoen. Zo bepaalt art. 12 dat een verkoper geen overeenkomst kan aanbieden noch sluiten in België indien hij niet vooraf ingeschreven is bij het Ministerie van Economische Zaken.³⁷ Het oorspronkelijke art. 13 schreef voor dat elke verkoper over voldoende waarborgen diende te beschikken om de nakoming van zijn verbintenissen tegenover de verkrijger te verzekeren, door middel van een verzekering, een borgstelling of een bankgarantie. Art. 6 van de wet van 19 januari 2001³⁸ heeft de verzekeringsverplichting uit art. 13 evenwel opgeheven. Voor het overige voorziet de wet ook in een aantal burgerlijke sancties (nietigheid van bedingen en overeenkomsten), een vordering tot staken, enkele bijzondere strafrechtelijke sancties en een regeling inzake schorsing en schrapping van inschrijving van verkopers van timeshares in geval van overtreding van een aantal belangrijke wettelijke bepalingen.³⁹

de volledige duur van de overeenkomst; de datum of de data vanaf welke de verkrijger het in de overeenkomst bedoelde recht voor het eerst kan uitoefenen; 2° de vermelding dat de verkrijger geen andere kosten, lasten of verplichtingen meebrengt dan die welke uitdrukkelijk in de overeenkomst zijn bepaald; 3° alle informatie over de hypothecaire toestand van het onroerend goed of betrekking hebbende op de reeds bestaande zakelijke rechten die zijn gebruik rechtstreeks zouden kunnen beïnvloeden.

De verkrijger moet zijn handtekening laten voorafgaan door de met de hand voluit geschreven vermelding «gelezen en goedgekeurd». Tevens moet hij er de met de hand geschreven vermelding van de datum en van de precieze plaats van de ondertekening van de overeenkomst op aanbrengen (art. 7.2). In art. 8 worden bijzondere taalvereisten gesteld.

³⁶ Art. 9

³⁷ Het K.B. van 5 oktober 2000 betreffende de inschrijving van de verkopers van een recht van deeltijds gebruik van onroerende goederen voert art. 12 van de wet uit, *B.S.* 7 november 2000, p. 36872.

³⁸ Wet tot wijziging van de wet van 11 april 1999 betreffende de overeenkomsten inzake de verkrijging van een recht van deeltijds gebruik van onroerende goederen, *B.S.* 21 februari 2001, 5101.

IV. HET INTERNATIONAAL PRIVAATRECHT

A. Internationale bevoegdheid: gemeen recht of verdrag

16. Traditioneel wordt in het internationaal privaatrecht een onderscheid gemaakt tussen de regelen die de internationale bevoegdheid bepalen en de regelen die de wet aanduiden die van toepassing is op de timeshareovereenkomst. De internationale bevoegdheid komt eerst aan de orde in de praktijk en in deze tekst.

Bij de volgende bespreking onderzoek ik welke bepalingen van het EEX-verdrag voor toepassing in aanmerking komen. Voor zover de verweerder geen woonplaats heeft in een lidstaat van het EEX, wordt de bevoegdheid volgens art. 4 EEX geregeld door de wetgeving van die lidstaat. Volgens Belgisch recht komen dan de bepalingen van art. 635 e.v. Ger.W. voor toepassing in aanmerking. Van deze bepalingen uit het Belgische gemeene recht wordt geen verdere inhoudelijke bespreking gegeven.

1° De kwalificatie van de timeshareovereenkomst

17. De bevoegdheidsgronden die ik verder bespreek, worden bepaald aan de hand van de kwalificatie van de timeshareovereenkomst.

De rechtsleer kwalificeert betwistingen omtrent een timeshareovereenkomst op verschillende manieren:⁴⁰ ofwel als betwistingen over zakelijke rechten of over huur van onroerende goederen in de zin van art. 16.1 EEX, ofwel als betwistingen over een verbintenis voortvloeiend uit een contract in de zin van art. 5.1 EEX of als een consumenten- of dienstencontract in de zin van de artikelen 13-15 EEX. Hieronder volgt een onderzoek van de rechtsleer en de rechtspraak op basis van de mogelijke kwalificaties van de timeshareovereenkomst.

³⁹ In art. 14 worden een aantal bedingen verboden en van rechtswege nietig verklaard. In art. 15 worden een aantal voorbeelden van overeenkomsten opgesomd die door de rechter nietig kunnen verklaard worden. Art. 16 bespreekt de vordering tot staken, zoals deze wordt omschreven in art. 2 van de wet van 11 april 1999 aangaande de vordering tot staking van de inbreuken op de wet betreffende de overeenkomsten inzake de verkrijging van een recht van deeltijds gebruik van onroerende goederen (*B.S.* 30 april 1999, p. 14640). Voorts bevat de wet bijzondere straffen bij de overtreding van een aantal belangrijke bepalingen van de wet (art. 17) alsook een regeling rond de schorsing en de schrapping van inschrijving van de verkopers van timeshares die niet meer voldoen aan een of andere voorwaarde bepaald door de uitvoeringsbesluiten of die een bepaling van de wet of van haar uitvoeringsbesluiten miskennen. Belangrijk is dat de schorsing of de schrapping van de inschrijving geen gevolgen heeft voor de geldigheid en de uitvoering van de lopende overeenkomsten. Deze overeenkomsten kunnen wel worden voorgelegd aan de rechter teneinde nietig te worden verklaard (art. 18, § 5).

⁴⁰ NUYTS, A., «Les contrats relatifs aux immeubles en droit international privé conventionnel européen: le cas du *time-sharing*», *Rev.dr.int.dr.comp.* 2000, 143-185. In de richtlijn 94/47/EG wordt geen uitspraak gedaan over de aard van een overeenkomst inzake het recht van deeltijds gebruik van een onroerend goed en wordt de lidstaten de keuze gelaten een juridische kwalificatie aan de overeenkomst te geven. De meeste lidstaten hebben er bij de omzetting van afgezien om de overeenkomst een juridische kwalificatie toe te kennen.

Ik bespreek die mogelijkheden en maak daarbij een onderscheid tussen timeshareovereenkomsten die betrekking hebben op onroerende goederen gelegen binnen de Europese Unie en die welke betrekking hebben op onroerende goederen gelegen buiten de Europese Unie.

2° Een goed gelegen binnen de Europese Unie

a) Exclusieve bevoegdheid van de rechter van de plaats van de ligging van het onroerend goed: art. 16.1 EEX (toekomstig art. 22, eerste lid, Vo-EEX)

18. Als een geschil over een timesharing een betwisting is over zakelijke rechten of over huur van onroerende goederen in de zin van art. 16.1 EEX, en als het goed gelegen is op het grondgebied van een lidstaat van het EEX of het EVEX, is de rechter van de plaats van de ligging van het onroerend goed exclusief bevoegd.⁴¹

Dit is een belangrijke bevoegdheidsgrond. Er kan noch stilzwijgend (art. 18 EEX), noch uitdrukkelijk (art. 17 EEX) worden afgeweken van art. 16 EEX. Indien een dergelijk geschil voor een andere rechtbank komt, moet deze zich ambtshalve onbevoegd verklaren (art. 19 EEX). De bevoegdheidstoewijzing is daarenboven onafhankelijk van de woonplaats van de partijen.⁴²

De vraag is daarom of art. 16.1.a EEX kan worden toegepast op de timeshareovereenkomst. In timeshare wordt immers ook vaak een totaalpakket aan rechten en verplichtingen aangeboden. Zo kan de aanbieder voor een jaarlijks weerkerende periode een vakantiewoning ter beschikking stellen, zorgen voor de vliegtickets, reservering van de woning, zorgen voor de ontvangst ter plaatse en nog diverse andere diensten aanbieden. Tot nog toe is er nog geen rechtspraak (bekend) die een timeshareovereenkomst uitdrukkelijk kwalificeert als een huurovereenkomst in de zin van art. 16.1.a EEX.

Het arrest *Rösler t/ Rottwinkel* van het Hof van Justitie van 15 januari 1985 geeft een belangrijke afbakening van het toepassingsgebied van art. 16.1.a EEX.⁴³ Het forum van art. 16.1.a geldt voor geschillen betreffende het bestaan of de uitlegging van huurovereenkomsten, de duur ervan, de teruggave van het onroerend goed aan de verhuurder, het herstel van door de huurder verschuldigde bijkomende kosten, zoals die voor gebruik van water, gas en elektriciteit. Geschillen die slechts zijdelings verband houden met het gehuurde goed, vallen niet onder de exclusieve bevoegdheid van art. 16.1.a EEX. Zo vallen de geschillen met betrekking tot gederfde vakantievreugde en reiskosten hier niet onder.⁴⁴ Over de kwalificatie van de timeshareovereenkomst als huurovereenkomst doet dit arrest evenwel geen uitspraak.

⁴¹ HEYVAERT, A., *Belgisch internationaal privaatrecht – een inleiding*, Gent, Mys & Breesch, 1999, nr. 108.

⁴² RIGAUX, F. en FALLON, M., *Droit international privé, II, Droit positif belge*, Brussel, Larcier, 1993, 448.

⁴³ H.v.J., 15 januari 1985, *Rösler t/ Rottwinkel*, nr. 241/83, *Jur.H.v.J.* 1985, I, 99, *T.Not.* 1985, 275.

⁴⁴ Zie ook: DUINTJER TEBBENS, H., «Het toepassingsgebied van de verdragen van Brussel en Lugano naar onderwerp, tijd en ruimte», in VAN HOUTTE, H. en PERTEGAS-SENDER, M. (red.), *Europese IPR-verdragen*, Leuven, Acco, 1997, 46.

Een arrest van het Hof Justitie van 27 januari 2000 reikt tevens belangrijke criteria aan om te spreken van een huurovereenkomst in de zin van art. 16.1 EEX.⁴⁵ Maar dat arrest doet evenmin als het arrest uit 1985 uitspraak over de eigenlijke kwalificatie van de timeshareovereenkomst als huurovereenkomst. Het Hof moest de vraag beantwoorden of een contract waarbij een vakantiewoning ter beschikking werd gesteld door een reisagent, die ook bijkomende verbintenissen op zich nam (o.a. een automatische annulatieverzekering en terugbetaling van de betaalde prijs in geval van faillissement) kon worden beschouwd als huur in de zin van art. 16.1 EEX. Het Hof bevestigde allereerst zijn vaste rechtspraak van het arrest *Rösler t/ Rottwinkel*. Daarnaast verduidelijkte het Hof dat, wanneer bij een contract de belangrijkste contractuele prestatie de terbeschikkingstelling van de vakantiewoning is, de kwalificatie «huur» geldt. Maar zodra de huur een onderdeel vormt van een meer complexe overeenkomst waarin de reisagent een «totaalpakket» (zoals advies bij de keuze van de boeking, de reservering van de vakantiewoning en de vervoertickets, de ontvangst van de vakantiegangers ter plaatse,...) verzorgt, valt een betwisting daarover buiten art. 16 EEX.⁴⁶

Indien we de bovenstaande dicta proberen toe te passen, blijkt het toch moeilijk om te zeggen of een timeshareovereenkomst valt onder art. 16.1 EEX. We moeten telkens nakijken welke contractuele prestatie van de aanbieder van de timeshare, de overeenkomst overheerst: de periodieke terbeschikkingstelling van de woning of de omringende dienstverlening. Dit zal steeds van geval tot geval bekeken moeten worden en in het licht van deze nieuwe rechtspraak al dan niet worden gekwalificeerd als huur in de zin van art. 16.1.a EEX. Vervolgens moeten we bepalen welke contractuele verbintenis ten grondslag ligt aan het geschil. Zoals eerder gezegd, zullen geschillen die slechts zijdelings verband houden met het gehuurde goed, niet vallen onder de exclusieve bevoegdheid van art. 16.1.a EEX.

b) Bevoegdheidsclausules

19. In principe hebben de aanbieder en de verwerver van de timeshare de vrijheid om in de overeenkomst te bepalen welke rechtbanken bevoegd zijn om eventuele geschillen te beoordelen.

In de meeste – door de timeshareverkoper opgestelde – timeshareovereenkomsten zal een bevoegdheidsclausule worden opgenomen. Verkopers maken hierbij vaak gebruik van bedingen die bevoegdheid verlenen aan de gerechten van staten die noch tot het EEX-verdrag⁴⁷ noch tot het verdrag van Lugano (EVEX)⁴⁸ behoren. Vaak wordt het

⁴⁵ Noot van I. Couwenberg bij Hof van Justitie, 27 januari 2000, *Dansommer t/ Götz*, *R.W.* 2000-2001, 254.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Europees verdrag betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, met inbegrip van het Protocol en de Gemeenschappelijke Verklaring, ondertekend te Brussel op 27 september 1968 en aangepast door de Toetredingsverdragen van 9 oktober 1978, 25 oktober 1982 en 26 mei 1989, *P.B.*, nr. C 189, 28 juli 1990.

⁴⁸ Verdrag betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, gedaan te Lugano op 16 september 1988, *P.B. L.* 319, 25 november 1988.

voorbeeld vermeld waarbij men kiest voor de rechters van het eiland Man. Het doel van de keuze van deze gerechten ligt voor de verkoper van de timeshare voornamelijk in het ontlopen van de door de richtlijn opgelegde bescherming.⁴⁹

Zoals reeds eerder beschreven, bevat art. 3, § 4, van de Belgische wet een beschermingsbepaling op het vlak van bevoegdheidsclausules. Elk beding dat rechters bevoegd verklaart van een staat die *niet toetreden is tot het EEX of EVEX* wordt voor niet geschreven gehouden (art. 3, § 4). De bescherming komt toe aan elke verkrijger die zijn gewone verblijfplaats in België heeft of indien het onroerend goed gelegen is op het grondgebied van een lidstaat van ofwel het EEX of het EVEX.

De Europese richtlijn bevat deze bescherming niet. Het gaat dus om een puur Belgische beschermingsbepaling, die wel past binnen art. 9 van de richtlijn dat de lidstaten de nodige maatregelen doet nemen om de bescherming van de richtlijn te verzekeren. Meeusen stelt terecht dat, wanneer een staat de toepassing van zijn wetgeving verzekerd wil zien, deze in staat moet zijn om zijn wetgeving in de gewenste omstandigheden af te dwingen door middel van de terbeschikkingstelling van zijn rechtbanken.⁵⁰

Hoe verhoudt deze Belgische bepaling van internationale bevoegdheid zich nu tot andere (voornamelijk in multilaterale verdragen vastgelegde) bevoegdheidsregels? De Belgische bepaling verhindert niet dat een vreemde rechter van buiten de Europese Unie (of van binnen de Europese Unie) bevoegdheid opneemt. Zij zorgt er wel voor dat de Belgische rechter bevoegdheid kan opnemen wanneer ondanks het bestaan van een (volgens de Belgische wet voor niet-geschreven gehouden) bevoegdheidsclausule, de objectieve bevoegdheidsregels in zijn richting wijzen.⁵¹

Wordt een rechtbank van een lidstaat van het EEX of EVEX aangeduid, dan zal de geldigheid van de bevoegdheidsclausule worden beoordeeld aan de hand van art. 17 EEX (nieuw artikel 23 Vo-EEX),⁵² en dan kan deze clausule alleszins niet terzijde worden geschoven door de Belgische wet.

Hebben we te maken met een rechtsmachtbeding dat de rechtbanken aanduidt van een staat die geen partij is bij het EEX of het EVEX, dan zal dit beding in België voor ongeschreven worden gehouden, wanneer de verkrijger zijn gewone verblijfplaats heeft in België of wanneer het onroerend goed gelegen is op het grondgebied van een staat die tot het EEX of EVEX is toetreden. De bescherming van

de Belgische wet blijft beperkt tot dit negeren van de clausule en dus tot het afwijzen van de bevoegdheid van een niet-EEX of niet-EVEX rechter. De Belgische rechter zal zelf pas effectief bevoegdheid kunnen opnemen wanneer andere geldende objectieve regels hem die bevoegdheid verlenen.

c) Art. 2 en 5 EEX (toekomstige art. 2 en 5 Vo-EEX)

20. Wanneer de bevoegdheid niet wordt gebaseerd op de exclusieve bevoegdheidsgrond van art. 16 EEX (art. 22 Vo-EEX) en wanneer er geen sprake is van een geldige bevoegdheidsclausule in de zin van art. 17 EEX (art. 23 Vo-EEX) of in de zin van de Belgische wet, komen ook de artikelen 2 en 5 EEX voor toepassing in aanmerking.

Zo wordt bevoegdheid verleend aan de rechter van de woonplaats van de verweerder (art. 2 EEX), en voor alle verbintenissen uit contract, aan de rechter van de plaats waar de verbintenis die ten grondslag ligt aan de eis is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd (art. 5.1 EEX). In beide gevallen dient de verweerder in elk geval woonplaats te hebben op het grondgebied van een lidstaat van het EEX.

De nieuwe verordening van 22 december 2000 die, met ingang van 1 maart 2002 het EEX-verdrag vervangt, voert enkele wijzigingen door aan art. 5.1 van het EEX-verdrag voor het geval we te maken hebben met een koop-verkoop van roerende lichamelijke zaken en voor de verstrekking van diensten.⁵³ In een nieuw art. 5.1.b) is bepaald dat, tenzij anders overeengekomen, de plaats van uitvoering van de verbintenis die aan de eis ten grondslag ligt, is: *voor de verstrekking van diensten, de plaats in een lidstaat waar de diensten volgens de overeenkomst verstrekt werden of verstrekt hadden moeten worden*. Wanneer de timeshareovereenkomst gekwalificeerd kan worden als een overeenkomst tot het louter verstrekken van diensten, dan kan deze bepaling worden toegepast.

d) Art. 13 tot en met 15 EEX (toekomstige art. 15-21 Vo-EEX)

21. Volgens de Duitse auteur Jayme kan een timeshare-overeenkomst vallen onder de bijzondere bepalingen van art. 13-15 EEX.⁵⁴ Ook de Europese Commissie wilde in haar voorstel van verordening tot vervanging van het EEX-verdrag de timeshareovereenkomsten expliciet doen vallen onder de gewijzigde bepalingen inzake consumentenovereenkomsten.⁵⁵ Bij de aangenomen versie van de nieuwe verordening is van een expliciete clausule evenwel geen sprake meer.

Alleen art. 13, 3° EEX is relevant voor de hier besproken timeshareovereenkomsten. De paragrafen 1 en 2 van art. 13 EEX hebben immers betrekking op de koop van roerende

⁴⁹ DE GROOTE, B., «Bevoegdheidsbepaling bij betwistingen over de huur van vakantiehuisjes in het buitenland: niet echt spannend...», *Huur- het huurrecht in de praktijk* 1999, 66.

⁵⁰ MEEUSEN, J., *l.c.*, nr. 548.

⁵¹ MEEUSEN, J., *l.c.*, nr. 548.

⁵² Opdat de aangewezen gerechten bij uitsluiting bevoegd zouden zijn, is het voldoende dat slechts een van de twee partijen woonplaats heeft op het grondgebied van een verdragsluitende staat en dat de rechter van een verdragstaat wordt aangewezen. De aanwijzing van de bevoegde rechter dient te gebeuren bij een schriftelijke overeenkomst of bij een schriftelijke bevestigde mondelinge overeenkomst. Wanneer aan deze voorwaarden is voldaan, is de aangewezen rechter exclusief bevoegd. Volgens de nieuwe verordening kunnen de partijen afspreken dat ze hun vordering niet enkel voor de gekozen rechter, maar ook b.v. voor de rechtbank van de plaats van uitvoering van het contract kunnen brengen.

⁵³ Verstrekking van diensten moet hier worden bekeken in de gewone betekenis van deze begrippen en niet in de zin van art. 13-15, die verder besproken zullen worden.

⁵⁴ JAYME, E., «Timesharing-Verträge im Internationalen Privat- und Verfahrensrecht», *IPRax* 1995, 235.

⁵⁵ Voorstel voor een Verordening (EG) van de Raad betreffende de rechterlijke bevoegdheid, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, COM (1999) 348 def. Deze tekst is terug te vinden op <http://www.europa.eu.int/eurlx> en <http://www.ipr.be>.

lichamelijke goederen. Zoals bij de aanvang vermeld, blijft het voorwerp van deze bijdrage beperkt tot de bespreking van de «klassieke» timesharing van onroerende goederen.

Voor de mogelijke toepasselijkheid van art. 13-15 EEX op timeshareovereenkomsten moet worden verwezen naar belangrijke rechtspraak van het Duitse Bundesgerichtshof⁵⁶ en het Europese Hof van Justitie.⁵⁷ Het gaat om twee arresten die op zichzelf geen uitspraken doen over de interpretatie van art. 13-15 EEX, maar waaruit we wel (naar analogie met art. 5 EVO) belangrijke conclusies kunnen trekken voor de interpretatie van art. 13-15 EEX.⁵⁸

De recentste rechtspraak verwijst voor het bepalen van de bevoegdheid naar het economisch zwaartepunt van het contract. Wanneer dit zwaartepunt ligt bij de begeleidende dienstverlening en niet bij het gebruiksrecht op het onroerend goed, kan de timeshareovereenkomst worden gekwalificeerd als een dienstencontract.⁵⁹ Wanneer men deze interpretatie toepast op het EEX-verdrag, kan dit leiden tot de toepassing van art. 14 EEX. Deze bepaling is voordelig voor de consument, want ze leidt tot de bevoegdheid van de rechtbanken van de staat van de woonplaats van de consument.

22. Naast het probleem van kwalificatie rijst evenwel nog een ander probleem. Opdat art. 14 EEX toepassing kan vinden, moet ook voldaan zijn aan de toepassingsvoorwaarden van art. 13, 3^e EEX. Vereist is dat de overeenkomst wordt gesloten in de staat waarin de consument zijn woonplaats heeft, dat het sluiten van de overeenkomst in deze staat is voorafgegaan door een bijzonder voorstel of reclame en dat de consument in die staat de voor de sluiting van de overeenkomst noodzakelijke handelingen heeft verricht. Deze omstandigheden kunnen worden omschreven als de «passiviteit van de verkrijger van een timeshare». De vraag moet worden gesteld of aan deze voorwaarden van passiviteit bij het sluiten van een timeshareovereenkomst vaak zal voldaan zijn. Meestal zal de toepassing van art. 14 EEX op een geschil inzake een timeshareovereenkomst moeten worden afgewezen, niet omdat de overeenkomst geen dienstencontract is, maar eenvoudig omdat de verkrijger van de timeshare niet louter «passief» thuis was, maar wel in een buitenlands zonnig vakantieverblijf (ver weg van zijn woonplaats) overging tot het sluiten van de timeshareovereenkomst. Hij zal dan worden beschouwd als een «actieve verkrijger» en zal geen beroep kunnen doen op de beschermingsbepalingen van art. 14 EEX.

23. In art. 15 van de nieuwe Europese verordening van 22 december 2000 worden de nieuwe bepalingen omtrent door consumenten gesloten overeenkomsten opgenomen. Alleen art. 15.1.c kan inzake timeshareovereenkomsten voor toepassing in aanmerking komen. Voor overeenkomsten gesloten door een persoon, de consument, voor een gebruik dat als niet bedrijfs- of beroepsmatig wordt beschouwd, wordt de bevoegdheid geregeld door afdeling 4, wanneer de overeenkomst is gesloten met een persoon die commerciële

of beroepsactiviteiten ontplooit in de lidstaat waarin de consument woonplaats heeft, of een persoon die dergelijke activiteiten met ongeacht welke middelen richt op die lidstaat of op staten, met inbegrip van die lidstaat, en als de overeenkomst onder die activiteiten valt.

Volgens dit nieuwe art. 15.1.c van de verordening blijft een zekere vereiste van «passiviteit» van de verkrijger van de timeshare nog verder vereist. Opdat van deze bepaling gebruik gemaakt zou kunnen worden, moet de verkoper van de timeshare «zijn commerciële of beroepsactiviteiten ontplooiën in de lidstaat waar de verkrijger woonplaats heeft» of alleszins «dergelijke activiteiten richten op die lidstaat of op meerdere staten met inbegrip van die lidstaat». Deze bepaling is duidelijk veel minder streng dan de oude art. 13-15 EEX. Het is voldoende dat de activiteiten van de aanbieder van de timeshare gericht zijn op of ontplooid worden in de lidstaat waarin de verkrijger zijn woonplaats heeft.

Uit deze nieuwe bepaling zal evenwel nog altijd volgen dat de consument die in het zonnige buitenland wordt gesolliciteerd, zich nog niet kan richten tot de rechter van zijn woonplaats. Wanneer de aanbieder van de timeshare zijn potentiële klanten werft in het land van hun eigen woonplaats, zal de toestand onder de nieuwe verordening vermoedelijk anders zijn.

3° Een goed gelegen buiten de Europese Unie

24. De exclusieve bevoegdheidsgrond bepaald in art. 16 EEX kan onmogelijk toepassing vinden op goederen gelegen buiten de Europese Unie, omdat vereist is dat het onroerend goed gelegen is op het grondgebied van een verdragsluitende staat.

Art. 2 EEX legt de bevoegdheid bij de woonplaats van de verweerder. Deze bepaling kan ook bevoegdheid verlenen op voorwaarde dat de verweerder woonplaats heeft op het grondgebied van een verdragsluitende staat, ook al is het onroerend goed gelegen buiten de Europese Unie.

Op grond van art. 5, 1°, EEX kan de verweerder, die woonplaats heeft in een lidstaat, worden gedaagd voor het gerecht van de plaats waar de contractuele verbintenis die aan de eis ten grondslag ligt, is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd. Wanneer de plaats van uitvoering van de verbintenis (meestal zal dit bij timeshareovereenkomsten gaan om het verstrekken van een vreedzaam genot van het goed) de plaats is waar het onroerend goed is gelegen, zal dit buiten de E.U. zijn en zal geen beroep gedaan kunnen worden op art. 5, 1°, EEX. Dit zal hetzelfde blijven onder de nieuwe verordening van 22 december 2000.

Wat hierboven werd gezegd over bevoegdheidsclausules bij een goed gelegen binnen de Europese Unie, geldt tevens voor het geval dat het onroerend goed is gelegen buiten de Europese Unie. Het criterium om de geldigheid van een bevoegdheidsclausule conform art. 17 EEX te beoordelen, is niet de ligging van het onroerend goed, maar wel de aanduiding van de bevoegde rechter. De aanduiding van een rechter van een EEX-lidstaat of een niet-EEX-lidstaat is bepalend.

Ook voor de toepassing van art. 13-15 EEX is het belangrijkste criterium niet de ligging van het goed, maar wel de omstandigheden van het sluiten van de overeenkomst, en kan worden verwezen naar wat hierboven werd gezegd voor goederen gelegen binnen de Europese Unie.

⁵⁶ Bundesgerichtshof, 19 maart 1997, *R.C.D.I.P.*, 1998, 610, met noot P. LAGARDE.

⁵⁷ H.v.J. 22 april 1999, C-423/97 (*Travel Vac/Manuel José Antelm Sanchis*), *P.B.C.*, 17 juli 1999 (dispositief), afl. 204, 5; *J.T. dr.eur.* 1999 (verkort), 169; <http://www.europa.eu.int/cj>.

⁵⁸ Zie verder nrs. 30 e.v.

⁵⁹ MEEUSEN, J., *l.c.*, nr. 549.

B. Toepasselijke wet

1° De kwalificatie bepaalt de aanknopingsfactor

25. Ook om de wet te bepalen die van toepassing is op de timeshareovereenkomst, speelt de kwalificatie van de overeenkomst een belangrijke rol. Zoals bij de bepaling van de bevoegde rechtbank, kan de timeshareovereenkomst worden gekwalificeerd als een contract in verband met een zakelijk onroerend recht, een huurovereenkomst of een diensten- of consumentenovereenkomst.

Bij de verdere bespreking wordt allereerst een onderscheid gemaakt tussen enerzijds de zakenrechtelijke aspecten van de overdracht van een timeshare en anderzijds de obligatoire aspecten van de overdracht van een timeshare. Bij deze laatste aspecten wordt tevens een onderscheid gemaakt tussen de aspecten geregeld door de Belgische wet en de overige obligatoire aspecten. Ten slotte zullen ook de verschillende kwalificaties van de timeshareovereenkomst hun rol spelen.

2° Zakenrechtelijke aspecten

26. De wet van het land van de ligging van het onroerend goed beheerst de zakenrechtelijke aspecten van de overdracht van een timeshare. Overeenkomstig art. 3, tweede lid, B.W. zal een zakelijk recht op een onroerend goed dat in België is gelegen, worden beheerst door de *lex rei sitae*, namelijk de Belgische wet.⁶⁰ Zoals reeds eerder vermeld, behoort de regeling van het eigendomsrecht krachtens art. 222 EG-verdrag tot de wetgevende bevoegdheid van de lidstaten. Deze wet bepaalt met andere woorden of een goed roerend is of onroerend, welke zakelijke rechten erop gevestigd kunnen worden en op welke wijze die kunnen worden gevestigd; welke de draagwijdte en de modaliteiten van die rechten zijn en welke de voorwaarden zijn voor hun tegenwerpelijheid aan derden; wat het statuut is van onverdeeldheden en hoe over deze kan worden beschikt.

3° Obligatoire aspecten

a) De obligatoire aspecten die niet door de Belgische wet worden geregeld

27. De conflictregel die is opgenomen in de Belgische wet van 11 april 1999 vindt uiteraard slechts toepassing voor zover een geschil tussen de aanbieder en de verkrijger van de timeshare betrekking heeft op die elementen van de timeshareovereenkomst die worden beschermd door de materiele rechtelijke bepalingen van de nieuwe wet.⁶¹

Hieronder volgt een bespreking van de toepasselijke wet wanneer een geschil ontstaat tussen de aanbieder en de verkrijger van een timeshare omtrent een obligatoir aspect dat niet wordt geregeld door de Belgische wet. Bij de verdere bespreking wordt er steeds verondersteld dat de Belgische rechter bevoegd is.

(i) Algemeen: rechtskeuze (art. 3 EVO) en afwezigheid van rechtskeuze (art. 4, 1°, EVO)

28. De obligatoire aspecten van de overdracht van een timeshare worden in de eerste plaats beheerst door het Europese Verdrag betreffende verbintenissen uit overeenkomst (EVO).⁶²

Art. 3 EVO bepaalt dat een overeenkomst wordt beheerst door het recht dat de partijen hebben gekozen. In geval van afwezigheid van rechtskeuze bepaalt art. 4 EVO de toepasselijke wet. Dit is het zogenaamde objectief toepasselijke recht. De overeenkomst wordt in dat geval beheerst door het recht van het land waarmee zij het nauwst verbonden is (art. 4, 1°). De overeenkomst wordt vermoed het nauwste verbonden te zijn met het recht van het land waar de partij die de kenmerkende prestatie moet verrichten, op het tijdstip van het sluiten van de overeenkomst haar gewone verblijfplaats heeft. Dit vermoeden zal er in de praktijk op neerkomen dat het recht van de gewone verblijfplaats van de timeshareverkoper van toepassing zal zijn. Traditioneel wordt de betalingsverbintenis (van de timesharekoper) immers niet als een kenmerkende prestatie beschouwd.⁶³ De prestatie waarvoor de betaling is verschuldigd, is bepalend voor het zwaartepunt en de sociaal-economische functie van de overeenkomst.

(ii) Specifiek vermoeden: art. 4, 3°, EVO

29. Specifiek voor de timeshareovereenkomst is art. 4, 3^e, EVO van belang. Ingeval de overeenkomst een zakelijk recht op of een recht tot gebruik van een onroerend goed tot voorwerp heeft, bepaalt art. 4, 3^e, EVO dat de overeenkomst wordt vermoed het nauwste verbonden te zijn met het land waar het onroerend goed gelegen is. Deze aanwijzing van de *lex rei sitae* is gebaseerd op een vermoeden dat weerlegbaar is.⁶⁴ Wanneer immers zou blijken dat de overeenkomst nog nauwer verbonden is met een ander land, zal het recht van dat land toepassing vinden (art. 4, lid 5).⁶⁵

Hier moet het onderscheid worden signaleerd tussen de gewone timesharing, waarbij een recht tot gebruik van een onroerend goed wordt verkocht, en de timesharing op basis van een puntensysteem die een recht tot gebruik van een

⁶² De I.P.R.-regels uit het EVO zijn inmiddels de nationale I.P.R.-regels voor alle landen van de Europese Unie.

⁶³ Bij wederkerige overeenkomsten, waarbij de partijen zich over en weer tot een prestatie verbinden, bestaat de tegenprestatie van een van de partijen in het huidige economisch verkeer in de regel uit de betaling van een geldsom. Deze prestatie is niet kenmerkend voor een overeenkomst. Zie hierover: GUILLIANO, M. en LAGARDE, P., «Rapport betreffende het verdrag inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst», *P.B.*, 1980, C 282, geraadpleegd op <http://www.ipr.be>, p. 21; VAN HOUTTE, H. en PERTEGAS SENDER, M., *Europese I.P.R.-verdragen*, Leuven, Acco, 1997, p. 225.

⁶⁴ GUILLIANO, M. en LAGARDE, P., «Rapport betreffende het verdrag inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst», *P.B.*, 1980, C 282, 22.

⁶⁵ Zie ERAUW, J., «Gids doorheen de verdragen over internationale contracten», *Cahier van de Jurist* 1996, nr. 5, p. 68, § 4: mocht een Belg b.v. aan een andere Belg, in België, een huis verkopen dat in Frankrijk is gelegen, dan zal, bij ontstentenis van rechtskeuze, objectief gezien het Belgische recht toepasselijk worden verklaard, bij voorkeur boven de wet van de ligging.

⁶⁰ RIGAUX, F. en FALLON, M., *Droit international privé, II, Droit positif Belge*, Brussel, Larcier, 1993, 445-447.

⁶¹ Zie voetnoot 27.

onroerend goed, dat niet eens en voor altijd vaststaat, tot voorwerp heeft.⁶⁶ Indien het om de verkoop van een recht tot gebruik van een onroerend goed gaat, zal het toepasselijke recht het recht zijn van de staat waar het onroerend goed is gelegen. In geval van een timesharing op basis van een puntensysteem kan de toepasselijke wet niet worden vastgelegd op basis van het verwijzingscriterium «plaats waar het onroerend goed is gelegen».

(iii) *Art. 5 EVO: consumentenovereenkomst of overeenkomst tot verstrekking van diensten?*

30. In de rechtspraak en de rechtsleer is de vraag gerezen of timeshareovereenkomsten kunnen vallen onder het toepassingsgebied van art. 5 van het EVO, dat handelt over de consumentenovereenkomsten. Deze bepaling is immers van toepassing op overeenkomsten die betrekking hebben op de *verstrekking van diensten* aan een persoon, de consument, voor een gebruik dat als niet bedrijfs- of beroepsmatig kan worden beschouwd. Zoals bij de bespreking van de internationale bevoegdheid reeds werd vermeld, pleiten sommige auteurs ervoor om de timeshareovereenkomst te kwalificeren als een voorwerp tot verstrekking van diensten overeenkomstig art. 5 EVO (voor de bepaling van de toepasselijke wet) en art. 13-15 EEX (voor de bepaling van de internationale bevoegdheid).

In een arrest van het Duitse *Bundesgerichtshof* van 19 maart 1997⁶⁷ wordt een eerste belangrijke interpretatie gegeven van art. 5 EVO inzake timeshareovereenkomsten. Hoewel dit arrest betrekking heeft op omstandigheden waarin overeenkomsten werden gesloten die nu worden beschermd door Europese regelgeving, behoudt het toch nog enig belang.

De timeshareovereenkomsten die ter discussie lagen werden in Spanje gesloten met de Duitse toeristen. Ze bevatten een uitdrukkelijke rechtskeuze voor het recht van het eiland Man of voor het Spaanse recht en bevatten bovendien een uitdrukkelijke clausule die de verkrijger verbood zijn toestemming tot de overeenkomst in te trekken. Na hun terugkeer in Duitsland wensten de verkrijgers, die spijt hadden over hun aankoop, de overeenkomst te verbreken. Omdat een dergelijk recht van verbreking bestaat in hun Duits consumentenrecht, trachtten de verkrijgers het recht van hun woonplaats te doen toepassen. Daartoe beriepen zij zich op art. 5 EVO en art. 7, § 2, EVO.⁶⁸ Het Duitse Hooggerichtshof heeft echter alle pogingen om de timeshareovereenkomst te doen kwalificeren als een overeenkomst tot verstrekking van diensten, afgewezen.

⁶⁶ Memorie van toelichting bij het wetsontwerp betreffende de overeenkomsten inzake de verkrijging van een recht van deeltijds gebruik van roerende goederen, *Parl. St. Kamer* 1997-98, nrs. 1716/1 en 1717/1, p. 7.

⁶⁷ LAGARDE, P., «Eléments d'interprétation de la convention de Rome du 19 juin 1980 sur la loi applicable aux obligations contractuelles en ce qui concerne les contrats de consommation», *Rev.crit.dr.privé (Fr.)* 1998, 621 e.v.

⁶⁸ Voor een uitgebreide bespreking zie: LAGARDE, P.: «Eléments d'interprétation de la Convention de Rome du 19 juin 1980 sur la loi applicable aux obligations contractuelles en ce qui concerne les contrats de consommation», *Rev.crit.dr.intern.privé (Fr.)* 1998, 619-631.

Maar, meer recentelijk, kreeg de kwalificatie van de timeshareovereenkomst als overeenkomst tot verstrekking van diensten in de zin van art. 5 EVO toch belangrijke steun van het *Hof van Justitie* in zijn arrest van 22 april 1999 (*Travel Vac*).⁶⁹ Het Hof hecht bij de kwalificatie een doorslaggevend belang aan het economisch zwaartepunt van het contract. Bij veel timeshareovereenkomsten ligt dit zwaartepunt immers bij de begeleidende dienstverlening in plaats van bij de overdracht van een timeshare of van een gebruiksrecht op een onroerend goed. Indien dit overwicht er in een concreet geval is en indien tevens voldaan is aan de voorwaarden van art. 5 EVO, zal de bijzondere bescherming uit deze bepalingen van toepassing zijn.

Nochtans zal art. 5 EVO inzake consumentenovereenkomsten meestal niet van toepassing zijn bij een timeshareovereenkomst. Uit het eerste lid volgt dat onroerende goederen niet worden beoogd door art. 5 EVO.

Ook uit lid 4b van art. 5 EVO⁷⁰ volgt dat de bepaling meestal niet van toepassing zal zijn op timeshareovereenkomsten. In lid 4b wordt immers bepaald dat de beschermingsbepalingen van art. 5 niet van toepassing zijn op de overeenkomst tot verstrekking van diensten, wanneer de diensten aan de consument uitsluitend moet worden verstrekt in een ander land dan dat waarin hij zijn gewone verblijfplaats heeft. Bij een timeshareovereenkomst die nagenoeg altijd betrekking zal hebben op een vakantiewoning, zullen de diensten worden verleend in het land waarin het onroerend goed is gelegen. Dit land zal slechts zeer uitzonderlijk het land van de woonplaats van de timesharehouder zijn.

b) Obligatorie aspecten geregeld door de Belgische wet: de verhouding tussen de Belgische wet en het EVO

31. In de vorige randnummers werd een bespreking gegeven van de I.P.R.-bepalingen uit de Belgische wet en van de bepalingen uit het EVO die van toepassing kunnen zijn op de timeshareovereenkomst. In dit onderdeel wordt uitgemakkt welke collisieregels moet worden toegepast wanneer we te maken hebben met een geschil omtrent een contractueel aspect dat wordt geregeld door de nieuwe Belgische wet: die uit de Belgische wet of die uit het EVO. Hierbij wordt opnieuw een onderscheid gemaakt tussen goederen gelegen binnen de Europese Unie en die gelegen buiten de Europese Unie.

1° Onroerend goed binnen de Europese Unie gelegen: voorrangregel

32. Boele-Woelki wijst terecht elke rechtskeuze of elke objectieve aanknoping van de hand indien de timesharehouder niet dezelfde graad van bescherming krijgt als in de richtlijn.⁷¹

⁶⁹ H.v.J. 22 april 1999, C-423/97 (*Travel Vac/Manuel José Antelm Sanchis*), *P.B.C.* 17 juli 1999 (dispositief), afl. 204, 5; *J.T. dr.eur.* 1999 (verkort), 169; <http://europa.eu.int/cj>.

⁷⁰ JAYME, E. en KOHLER, C., «Europäisches Kollisionsrecht 1994: Quellenpluralismus und offene Kontraste», *IPRax* 1994, p. 408.

⁷¹ BOELE-WOELKI, K., *l.c.*, 2611.

De Belgische wet tot uitvoering van de richtlijn moet worden gelijkgesteld met Gemeenschapsrecht dat op grond van art. 20 EVO voorrang heeft boven het EVO.⁷²

Bij toepasselijkheid van de Belgische wet van 11 april 1999 – voor de in de wet duidelijk omschreven obligatoire aspecten – zal de consument worden beschermd door de beschermingsbepalingen uit deze wet, indien deze althans meer bescherming geven dan de op grond van de toepasselijke wet. Volgens Meeusen volgt deze redenering uit de manier waarop de wetgever de bepaling heeft geformuleerd. Voor de overeenkomsten met betrekking tot onroerende goederen die zich op het grondgebied van de Europese Unie bevinden (art. 3, § 1 en § 2), bepaalt de wet niet dat de Belgische wet «van toepassing is» op de overeenkomst, maar bepaalt de wet dat de verkrijger de bescherming van de Belgische wet «geniet». Wanneer de wet aangewezen door het EVO een betere bescherming biedt aan de verkrijger van de timeshare, dan wordt aan deze wet voorrang verleend.⁷³ Theoretisch zal deze hypothese zich enkel voordoen wanneer de op grond van het EVO verkregen wet een voor de verkrijger gunstigere uitvoering aan de Europese richtlijn.⁷⁴

Wanneer het goed is gelegen binnen de Europese Unie, is de consument in elk geval zeker van de bescherming hem geboden door de Europese richtlijn.

2° Onroerend goed buiten de Europese Unie gelegen

33. Wanneer het onroerend goed buiten de Europese Unie is gelegen, bepaalt art. 3, § 3, in welke gevallen de Belgische wet «van toepassing» is. Dit is geen communautair recht. Aangezien dit autonome Belgische, van het EVO afwijkende bepalingen zijn, mogen zij niet worden beschouwd als multilaterale verwijzingsregels.

Overeenkomstig art. 23 EVO kan een verdragsluidende staat eenzijdig nieuwe verwijzingsregels vaststellen. Aan deze afwijking stelt art. 23 wel een aantal voorwaarden en grenzen die in dit geval niet zijn nageleefd.⁷⁵ De bepalingen van de Belgische wet zijn dus in strijd met art. 23 EVO, zodat de verwijzingsregel voor onroerende goederen gelegen buiten de Europese Unie niet zonder meer kan worden toegepast. In die gevallen moeten de gewone regelen van het EVO worden toegepast die hierboven werden besproken bij de obligatoire aspecten die niet door de Belgische wet worden geregeld.

34. Kan de Belgische wet via art. 7.2 EVO toch toepassing vinden wanneer het goed is gelegen buiten de Europese Unie?

Wanneer de Belgische of een andere Europese rechter internationaal bevoegd is om een betwisting inzake een

timeshareovereenkomst te beoordelen, zou de bescherming van de Europese richtlijn kunnen worden ingeroepen. De strekking van art. 9 van de richtlijn rechtvaardigt een dergelijke interpretatie. Volgens sommige auteurs blijft de bescherming die het EVO reeds biedt, immers niet beperkt tot de binnen de Europese Unie gelegen onroerende goederen.⁷⁶ De vraag is nu of in dergelijke gevallen de Belgische wet toepassing kan vinden.

Art. 7.2 EVO stipuleert dat de bepalingen van het EVO de toepassing onverlet laten van de bepalingen van het recht van het land van de rechter die, ongeacht het op de overeenkomst toepasselijke recht, het geval dwingend beheersen. Dit principe is in de lidstaten van het EVO algemeen aanvaard.⁷⁷

Mijns inziens moet hier theoretisch een onderscheid worden gemaakt tussen de Belgische I.P.R.-regel voor goederen gelegen buiten de E.U. enerzijds en de eigenlijke materieelrechtelijke beschermingsbepalingen van de Europese wet anderzijds.

De ipr-regel voor goederen gelegen buiten de Europese Unie kan via de toepassing van art. 7.2 EVO dwingend gelden. Volgens het rapport van Giuliano en Lagarde is het mogelijk dat de procedure van art. 23 EVO niet gevolgd moet worden wanneer de bedoelde verwijzingsregel voldoet aan de criteria van art. 7 en wanneer ze haar rechtvaardiging vindt in het bijzonder dwingende karakter van de materiële norm die hierdoor in het leven wordt geroepen. Volgens hetzelfde rapport is het niet de bedoeling dat de verdragsluitende staten de voorwaarden van art. 23 EVO omzeilen door een verwijzingsregel op te stellen die betrekking heeft op vraagstukken waarvan het bijzonder dwingend karakter niet vaststaat, in de gedaante van een bijzonder dwingende bepaling in de zin van art. 7.⁷⁸

De eigenlijke materieelrechtelijke beschermingsbepalingen van de Belgische wet kunnen ook via art. 7.2 EVO voor toepassing in aanmerking komen. De vraag is of alle of sommige materieelrechtelijke bepalingen van de Belgische wet beschouwd kunnen worden als dwingend recht. Wanneer de wet daar zelf niets over zegt, moet haar formulering worden onderzocht; als zij door haar krachtadigheid of absoluutheid elke afwijking uitsluit, is zij van dwingend recht.⁷⁹ De richtlijn bevat in elk geval geen dergelijke bepaling. In de Belgische wet is evenmin expliciet bepaald dat het om dwingend recht gaat. Volgens een auteur is dit zeker het geval met de wet van 11 april 1999.⁸⁰ Maar een andere auteur betwijfelt dat.⁸¹ Voorbeelden uit de rechtspraktijk

⁷⁶ BOELE-WOELKI, K., *l.c.*, 2612, die terecht de vraag stelt waarom een binnen de Europese Unie wonende verkrijger zich ook niet zou mogen beroepen op het Europese timesharerecht wanneer het onroerend goed bijvoorbeeld in Zwitserland is gelegen.

⁷⁷ GIULIANO, M. en LAGARDE, P., geraadpleegd op <http://www.ipr.be>, p. 26.

⁷⁸ GIULIANO, M. en LAGARDE, P., geraadpleegd op <http://www.ipr.be>, p. 45.

⁷⁹ VAN GERVEN, W., *Algemeen deel, Beginselen van Belgisch privaatrecht*, Gent, Story Scientia, 1987, nr. 26.

⁸⁰ SCHENK, G., «Wettelijk kader en probleem van kwalificatie bij multi-eigendom: een rechtsvergelijkende verkenning met Frankrijk», *Jur. Falc.* 1997-98, p. 544.

⁸¹ MEEUSEN, J., *o.c.*, nr. 545.

⁷² Dit artikel beoogt het voorkomen van conflicten tussen het EVO en besluiten van communautaire instellingen. De wetgevende of andere regelgevende maatregel die door een staat wordt uitgevaardigd teneinde zijn wetgeving aan een richtlijn aan te passen, ontleent aan deze richtlijn haar communautair gehalte. Zie: GIULIANO, M. en LAGARDE, P., geraadpleegd op <http://www.ipr.be>, p. 44.

⁷³ MEEUSEN, J., *l.c.*, nr. 544.

⁷⁴ Bij de uitvoering van een richtlijn hebben de lidstaten steeds een marge. Zo kan een lidstaat in zijn uitvoeringswet b.v. een langere termijn voor terugtrekking uit de overeenkomst bepalen.

⁷⁵ GIULIANO, M. en LAGARDE, P., geraadpleegd op <http://www.ipr.be>, p. 45.

van het dwingend karakter van sommige bepalingen van deze specifieke Belgische wet zijn nog niet voorhanden.

4° Besluit in verband met de wet toepasselijk op de timeshareovereenkomst

35. Hieronder vatten wij nog eens kort samen welke wet van toepassing is op de timeshareovereenkomst en onderscheiden wij de diverse hypothesen. Dit alles gebeurt in de veronderstelling dat de Belgische rechter bevoegd is om het geschil omtrent de timeshareovereenkomst te beoordelen.

Voor de obligatoire aspecten geregeld door de Belgische wet is de regeling als volgt. Wanneer het goed is gelegen binnen de Europese Unie, geldt minstens de bescherming uit de richtlijn (art. 9 Richtlijn). Ligt het goed in België, dan wordt de Belgische wet toegepast. Ligt het goed op een ander grondgebied van de Europese Unie, dan geldt de bescherming van de wet van de staat waarin het onroerend goed is gelegen. Wanneer het goed buiten de Europese Unie is gelegen, zijn de bepalingen van het EVO van toepassing. Hier zal de rechtspraktijk worden geconfronteerd met de eerder vermelde kwalificatieproblemen. Theoretisch kunnen de dwingende bepalingen van de Belgische wet materieel van toepassing zijn via art. 7.2 EVO. Deze bepaling stelt dat het verdrag de toepassing onverlet laat van de bepalingen van het recht van het land van de rechter die, ongeacht het op de overeenkomst toepasselijke recht, het geval dwingend beheersen.

Voor de obligatoire aspecten die niet door de Belgische wet worden geregeld, geldt de wet die wordt verkregen op grond van het EVO. Ook hier zal de rechtspraktijk worden geconfronteerd met de eerder vermelde kwalificatieproblemen.

De wet van het land van de ligging van het onroerend goed beheerst de zakenrechtelijke aspecten van de overdracht van een timeshare.

V. ALGEMEEN BESLUIT

36. Op het vlak van het internationaal privaatrecht werken zowel de richtlijn als de wet een duidelijke regeling uit voor onroerende goederen gelegen op het grondgebied van de Europese Unie. Dit is zeker een verdienste. Met de wetswijziging van 19 januari 2001 is de Belgische wet volledig in overeenstemming gebracht met de Europese richtlijn en gelden de materiële beschermingsbepalingen voor alle timeshareovereenkomsten met betrekking tot onroerende goederen gelegen binnen de Europese Unie, ongeacht de verblijfplaats van de verkrijger van de timeshare.

De Belgische wet bevat ook een verwijzingsregel voor de onroerende goederen gelegen buiten de Europese Unie. Hoe deze regel in de praktijk kan worden toegepast, is verre van duidelijk. Deze regel is immers geen communautair recht en staat in de hiërarchie van de rechtsbronnen onder het EVO. De dwingende bepalingen van de wet van het forum kunnen eventueel voor toepassing in aanmerking komen via art. 7.2 EVO.

Omtrent de internationale bevoegdheid heeft de Europese wetgever in de nieuwe EEX-verordening een kans laten liggen om een bijzondere bevoegdheidsbepaling in te voeren voor timeshareovereenkomsten. Een bescherming op het vlak van internationale bevoegdheid is zeker zo belangrijk

als de materieelrechtelijke bescherming. Het forum bepaalt immers mee de toepasselijke wet.

Ook de omstandigheid dat de richtlijn en de wet slechts bepaalde obligatoire aspecten beheersen, maakt de juridische situatie niet erg doorzichtig. Er moet nog steeds verder worden geredeneerd via het EVO, met alle moeilijkheden van kwalificatie die hiermee gepaard gaan.

Of met de Europese richtlijn en de uitvoeringswet de consument uiteindelijk voldoende beschermd worden, betwijfel ik. Het beperkte toepassingsgebied, de ondoorzichtige ipr-regeling voor goederen gelegen buiten de Europese Unie, de beperkte termijn waarbinnen de consument zich kan terugtrekken uit de overeenkomst en de beperkte bedenktijd... Die en andere elementen maken dat de huidige regeling niet waterdicht is.

Daarenboven moet ik, zoals de Raad van Ministers van de Europese Unie dat doet,⁸² vaststellen dat de richtlijn geen rekening houdt met nieuwe ontwikkelingen in de timesharemarkt. In een recente schriftelijke vraag aan de Europese Commissie wijst men op het groeiend aantal ondernemingen die methoden uitwerkt om de timeshare-regelgeving te omzeilen.⁸³ Ondernemingen die op basis van timesharing onroerende goederen verkopen, ondergaan vaak een gedaantewisseling en veranderen zich in vakantieclubs, of beperken de looptijd van het contract of de jaarlijkse gebruiksperiode om op deze manier de communautaire wetgeving te omzeilen. De Europese Commissie signaleerde de hiaten en probleempunten van de huidige regeling reeds in haar verslag van 1999.⁸⁴ Zij zal de talrijke opmerkingen vanuit de verschillende Europese lidstaten bestuderen en in de toekomst het debat over de mogelijke aanpassingen of wijzigingen aan de richtlijn (moeten) heropenen.

Katja JANSEGGERS

Assistente internationaal privaatrecht U.Gent
Advocaat

⁸² Resolutie van de Ministerraad «Consumenten» – 2255th Council meeting – Consumer affairs –, Luxembourg 13 april 2000, geraadpleegd op <http://ue.eu.int> op 7 december 2000.

⁸³ Schriftelijke vraag E-2496/00 van Salvador Garriga Polledo aan de Commissie, *P.B. C* 89 E/200, 20 maart 2001.

⁸⁴ X., «Verslag van de Europese Commissie over de toepassing van richtlijn 94/47/EG van het Europese Parlement en van de Raad van 26 oktober 1994», SEC (1999), 1795 final. *I.c.*, p. 25-30. De Europese Commissie stelt in dit verslag zelf vijf vragen: «(...) (1) Moet de beperking van het toepassingsgebied van de richtlijn ten opzichte van de looptijd van de overeenkomst herzien worden, teneinde alle overeenkomsten inzake de verkrijging van een recht van deeltijds gebruik van onroerende goederen binnen één kader te kunnen reglementeren? (2) Moeten de ten aanzien van de jaarlijkse gebruiksperiode aangebrachte beperkingen worden herzien, teneinde de bescherming van de richtlijn uit te breiden tot alle overeenkomsten inzake een recht van deeltijds gebruik van onroerende goederen? (3) Moet de termijn van terugtrekingsrecht worden verlengd teneinde de verkrijger de mogelijkheid te bieden de verplichtingen van de gesloten overeenkomsten en de desbetreffende rechten beter te kunnen beoordelen? (4) Moet er worden voorzien in nieuwe contractuele garanties voor rekening van de vervreemder of in een soortgelijk systeem als dat bij richtlijn 90/314/EG is ingevoerd? (5) Moet er worden onderzocht of het nuttig is om voor bepaalde gevallen een uitzondering op het verbod van voorschotten te maken? (...)».

RECHTSPRAAK

ARBITRAGEHOF

1 MAART 2001

Voorzitter: de h. Melchior

Rapporteurs: de hh. François en Boel

Advocaten: mrs. Crombez, Hamacher, Nudelholz, Robert en George

Grondwet – Gelijkheid en niet-discriminatie – Arbeidsongeval – Burgerlijke aansprakelijkheid – Werkgever en aangestelde – Strafrechtelijk bestraft fout – Dodelijk ongeval – Schadeloosstelling – Morele schade – Rechthebbende van de getroffene – Begrip

Wegens de opzet en de economie van de Arbeidsongevallenwet, worden art. 10 en 11 van de Grondwet niet geschonden door de regel die de slachtoffers van een arbeidsongeval en hun bij de wet beoogde rechthebbenden verhindert, behoudens de bij art. 46 van de Arbeidsongevallenwet bepaalde uitzonderingen, een gemeenschappelijke rechtsvordering tot schadevergoeding in te stellen tegen de werkgever of zijn aangestelde die voor het ongeval aansprakelijk is. Die regel geldt zowel m.b.t. de morele schade geleden door de dood van een slachtoffer als wanneer de fout van de werkgever of zijn aangestelde, die het ongeval heeft veroorzaakt, strafrechtelijk is bestraft.

Art. 10 en 11 van de Grondwet worden geschonden door art. 46 van de Arbeidsongevallenwet, wanneer de in dit wetsvoorschrift vervatte immuniteit van de werkgever in die zin wordt uitgelegd dat zij ook tegenwerpel is, na een dodelijk ongeval, aan personen die geen rechthebbenden zijn op de arbeidsongevallenprestaties op basis van art. 12 tot 17 van de Arbeidsongevallenwet.

De bij de wet bedoelde rechthebbenden van de getroffene zijn enkel zij die zijn genoemd in de art. 12 tot 17 Arbeidsongevallenwet.

Arrest nr. 31/2001

I. Onderwerp van de prejudiciële vragen

a. Bij arrest van 1 december 1999 in zake het openbaar ministerie en R.P. en anderen tegen J.-M.D. en de N.V. S. heeft het Hof van Beroep te Brussel de volgende prejudiciële vragen gesteld:

«1. Is art. 46 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, geïnterpreteerd in die zin dat niet alleen de rechthebbenden op de forfaitaire vergoedingen, maar ook alle rechthebbenden van de getroffene van een dodelijk arbeidsongeval dat de werkgever niet opzettelijk heeft veroorzaakt, uitgesloten zijn van de rechtsvordering inzake aansprakelijkheid naar gemeen recht tegen de werkgever, verenigbaar met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet?

2. Is art. 46 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, doordat het de benadeelden uitsluit van de rechtsvordering inzake aansprakelijkheid naar gemeen recht tegen

de werkgever wanneer deze zonder onrechtmatige, bedrieglijke of kwaadwillige bedoeling een misdrijf heeft begaan, verenigbaar met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet?»

Deze zaak is ingeschreven onder nr. 1837 van de rol van het Hof.

...

IV. In rechte

Standpunt van de Ministerraad in alle zaken

Wat betreft de eerste vraag in de zaak nr. 1837 en de vragen in de zaken nrs. 1863, 1920 en 1958

A.4.1. De Ministerraad licht toe dat de regeling van de vaste vergoeding van werknemers met een arbeidsongeval, die is ingevoerd bij een wet van 24 december 1903, een toepassing is van de theorie van het risico. Het doel van de wetgever bestond erin arbeiders die het slachtoffer worden van een arbeidsongeval in staat te stellen vergoedingen te verkrijgen zonder de fout van de werkgever of van zijn aangestelden te moeten bewijzen. Terzelfder tijd onthief de wetgever de werkgever, zijn aangestelden en het slachtoffer zelf van hun gewone burgerlijke aansprakelijkheid. Tegenover iedereen, ook al is dat tegenover derden die van het voordeel van de wet zijn uitgesloten, moet men zich kunnen beroepen op de vaste vergoeding, zo niet zou ze slechts een loos begrip zijn. Voor de Ministerraad is die overeenkomst tussen werkgevers en werknemers de objectieve en redelijke verantwoording van het verschil tussen de rechtsmiddelen die het slachtoffer van een arbeidsongeval kan aanwenden met het oog op de vergoeding van zijn lichamelijke schade en de rechtsmiddelen die het slachtoffer van een ander ongeval kan aanwenden met het oog op de vergoeding van zijn lichamelijke schade.

De in het geding zijnde bepaling

B.1. De prejudiciële vragen hebben betrekking op art. 46, § 1, van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, zoals geformuleerd vóór de wijzigingen ervan bij de wetten van 25 januari 1999 en 24 december 1999, dat bepaalde:

«Ongeacht de uit deze wet voortvloeiende rechten blijft de rechtsvordering inzake burgerlijke aansprakelijkheid mogelijk voor de getroffene of zijn rechthebbenden:

1° tegen de werkgever die het arbeidsongeval opzettelijk heeft veroorzaakt of die opzettelijk een ongeval heeft veroorzaakt dat een arbeidsongeval tot gevolg heeft;

2° tegen de werkgever wanneer het arbeidsongeval schade aan goederen van de werknemer heeft veroorzaakt;

3° tegen de lasthebber of aangestelde van de werkgever die het arbeidsongeval opzettelijk heeft veroorzaakt;

4° tegen de personen, andere dan de werkgever, zijn lasthebbers of aangestelden, die voor het ongeval aansprakelijk zijn;

5° tegen de werkgever zijn lasthebbers of aangestelden, wanneer het ongeval zich voordoet op de weg naar en van het werk».

Wat betreft het verschil in behandeling tussen het vergoedings-systeem voor arbeidsongevallen en het stelsel van gemeen-rechtelijke schadevergoeding

B.2.1. De wet van 24 december 1903 betreffende de vergoeding van schade voortspuitende uit ongevallen voorzag in een forfaitaire vergoeding ten gevolge van een arbeidsongeval, waarbij de forfaitaire aard van de vergoeding meer bepaald was ingegeven door een van het gemene recht afwijkende aansprakelijkheidsregeling die niet meer uitgaat van het begrip «fout», maar van het begrip «professioneel risico», en van het verdelen van dat risico over de werkgever en het slachtoffer van het arbeidsongeval.

Enerzijds werd de werkgever, zelfs zonder dat hem enige schuld trof, steeds aansprakelijk gesteld voor de schade ten gevolge van het arbeidsongeval opgelopen door het slachtoffer. Niet alleen werd het slachtoffer op die manier vrijgesteld van het vaak zeer moeilijk te leveren bewijs van de schuld van de werkgever of zijn aangestelde en van het oorzakelijk verband tussen die schuld en de geleden schade. Bovendien zou zijn eventuele eigen (onopzettelijke) fout de vergoeding niet in de weg staan, noch tot zijn aansprakelijkheid leiden indien door die fout een derde een arbeidsongeval zou overkomen. Anderzijds ontving het slachtoffer van het arbeidsongeval een forfaitaire schadevergoeding, waardoor het slechts gedeeltelijk werd vergoed voor de geleden schade.

Door verschillende wetswijzigingen werd het vergoedingsniveau van oorspronkelijk 50% van het «basisloon» uitgebreid naar 66% en 100%. Ook de oorspronkelijk voorgeschreven immuniteit van de werkgever werd aangepast na de uitbreiding van de arbeidsongevallenregeling tot de ongevallen op de weg naar en van het werk.

Bij de totstandkoming van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 werd het systeem gewijzigd door het invoeren van de verplichte verzekering, krachtens welke de werknemer zich niet meer richt tot de werkgever maar tot de arbeidsongevallenverzekeraar. De schade opgelopen door de werknemer en niet langer de aansprakelijkheid van de werkgever werd vanaf dan verzekerd, waardoor het systeem gelijkenis vertoont met een mechanisme van sociale verzekering.

B.2.2. Art. 7 van de Arbeidsongevallenwet definieert het arbeidsongeval als «elk ongeval dat een werknemer tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomt en dat een letsel veroorzaakt». Het doel van het systeem van de vaste vergoeding bestaat erin het inkomen van de werknemer te beschermen tegen een mogelijk professioneel risico, zelfs indien het ongeval gebeurt door de schuld van die werknemer of van een collega, alsook de sociale vrede en de arbeidsverhoudingen binnen de bedrijven te handhaven door een toename van het aantal processen inzake aansprakelijkheid tussen werkgever en werknemer uit te sluiten.

De bescherming in geval van een fout van de werknemer houdt in dat deze van zijn eigen aansprakelijkheid wordt ontheven in geval van een arbeidsongeval dat door die fout is veroorzaakt. De vaste vergoeding dekt bovendien diegenen van wie de wetgever veronderstelt dat zij normaal

gesproken afhangen van het inkomen van het slachtoffer van een dodelijk ongeval. De vaste vergoeding zal in bepaalde gevallen groter zijn dan wat het slachtoffer had kunnen verkrijgen door een gemeenrechtelijke vordering in te stellen tegen de dader van de fout die het ongeval heeft veroorzaakt en, in andere gevallen, minder groot. De financiering van het systeem van de vaste vergoeding wordt gewaarborgd door de werkgevers, die sinds 1971 verplicht zijn een verzekering inzake arbeidsongevallen te sluiten en de kosten van de premies te dragen. De bekommernis om de financiële last die hiervan het gevolg is niet te verzwaren door een eventuele gemeenrechtelijke vergoedingsverplichting, heeft de wetgever ertoe gebracht de gevallen te beperken waarin de werkgever burgerlijk aansprakelijkheid kan worden gesteld.

B.2.3. Aangezien het afwijkende systeem in principe verantwoord is, kan worden aanvaard dat bij een nadere vergelijking met het gemeenrechtelijke systeem verschillen in behandeling aan het licht komen, nu eens in de ene zin, dan weer in de andere, onder voorbehoud dat elk van de in het geding zijnde regelen dient overeen te stemmen met de logica van het systeem waarvan die regel deel uitmaakt.

Wat betreft het verschil in behandeling tussen slachtoffers van een arbeidsongeval of hun rechthebbenden, enerzijds, en slachtoffers van een ander ongeval of hun rechthebbenden, anderzijds (tweede vraag in de zaak nr. 1837)

B.3. In de prejudiciële vragen wordt het Hof verzocht de situatie van slachtoffers van een arbeidsongeval of van hun rechthebbenden en die van slachtoffers van een ander ongeval of van hun rechthebbenden met elkaar te vergelijken in zoverre art. 46, § 1, van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 de eerstgenoemden verhindert een gemeenrechtelijke rechtsvordering in te stellen tot vergoeding van de schade die ze hebben opgelopen, tegen de persoon die aansprakelijk is voor het ongeval, wanneer het gaat om de werkgever of zijn aangestelde, behoudens de uitzonderingen waarin die bepaling voorziet.

B.4. De grondwettelijke regelen van de gelijkheid en de niet-discriminatie sluiten niet uit dat een verschil in behandeling tussen categorieën van personen wordt ingesteld, voor zover dat verschil op een objectief criterium berust en het redelijk verantwoord is.

Het bestaan van een dergelijke verantwoording moet worden beoordeeld, rekening houdende met het doel en de gevolgen van de betwiste maatregel en met de aard van de terzake geldende beginselen; het gelijkheidsbeginsel is geschonden wanneer vaststaat dat er geen redelijk verband van evenredigheid bestaat tussen de aangewende middelen en het beoogde doel.

B.5. Het criterium van onderscheid tussen slachtoffers van een arbeidsongeval en hun rechthebbenden, enerzijds, en slachtoffers van een ander ongeval en hun rechthebbenden, anderzijds, is objectief en pertinent ten opzichte van het systeem van vergoeding zoals ingesteld door de wetgeving inzake arbeidsongevallen.

B.6. Rekening houdende met het feit dat, om de redenen uiteengezet in B.2.1. tot B.2.3., de regelen inzake vergoeding van arbeidsongevallen een geheel vormen, is de maatregel, die erin bestaat slachtoffers en hun rechthebbenden die aanspraak kunnen maken op vaste vergoedingen, zoals be-

oogd in de artikelen 12 tot 17 van die wet, de mogelijkheid te ontnemen een gemeenrechtelijke aansprakelijkheidsvordering in te stellen tegen de persoon die aansprakelijk is voor het arbeidsongeval, niet onevenredig.

B.7. Het antwoord is noodzakelijkerwijze gelijklopend wat de vergoeding betreft voor de morele schade van de rechthebbenden van het overleden slachtoffer. De vaste vergoedingen waarin de wet van 10 april 1971 voorziet, dekken, geheel of ten dele, zowel de materiële als morele schade.

B.8. Het rechtscollege dat het Hof een vraag stelt in de zaak nr. 1837 verzoekt het Hof bovendien de specifieke situatie te onderzoeken van de rechthebbenden van het slachtoffer van een dodelijk arbeidsongeval dat is veroorzaakt door de strafrechtelijk bestrafte fout van de werkgever of van een van zijn aangestelden. De eisende partijen voor dat rechtscollege doen gelden dat, in het geval waarin de werkgever of zijn aangestelde door de strafrechter zijn veroordeeld wegens het misdrijf dat wordt gevormd door de fout die het ongeval heeft veroorzaakt, het bewijs van die fout is geleverd door de veroordeling, en dat de arbeidsverhoudingen binnen het bedrijf niet bijkomend worden verstoord door de rechtsvordering die zij instellen tot vergoeding van hun schade. Zij voeren aan dat, ingeval een strafrechtelijke fout door een veroordeling is bestraft, het systeem van de vaste vergoeding niet verantwoord is.

B.9. Bij het regelen van de gevolgen van arbeidsongevallen had de wetgever niet als enige bekommernis de arbeidsverhoudingen niet te verstoren. Bovendien is de schuld in de zin van art. 1382 B.W. het morele bestanddeel van diverse misdrijven, waaronder de misdrijven van onopzettelijke doding en verwondingen bestraft bij art. 418 tot 420 Sw. Elke vorm van schuld in de zin van art. 1382 B.W. die een arbeidsongeval heeft veroorzaakt, is dus eveneens, per definitie, een strafrechtelijke fout in de zin van meer bepaald art. 418 tot 420 Sw. Hieruit volgt dat er geen onderscheid meer is tussen het geval waarin een arbeidsongeval veroorzaakt is door een fout waarvoor de werkgever of zijn aangestelde door de strafrechter kan worden veroordeeld, en alle gevallen van arbeidsongevallen die zijn veroorzaakt door een fout van de werkgever of zijn aangestelde. Het antwoord op de vraag die met betrekking tot dit geval is gesteld, is dan ook gelijklopend.

Wat betreft de gelijke behandeling van de rechthebbenden van het slachtoffer van een dodelijk arbeidsongeval, ongeacht of zij de vaste vergoedingen genieten of niet (eerste vraag in de zaak nr. 1837)

B.10. Het verwijzende rechtscollege interpreteert het begrip «rechthebbenden» bedoeld in art. 46, § 1, van de wet van 10 april 1971 in die zin dat het niet alleen gaat om de rechthebbenden van de vaste vergoedingen die deze wet beoogt in geval van overlijden van het slachtoffer, maar ook om al diegenen die ten gevolge van het arbeidsongeval van het slachtoffer aanspraak zouden kunnen maken op een vergoeding, op grond van de art. 1382 e.v. B.W.

B.11. De grondwettelijke regelen van de gelijkheid en de niet-discriminatie verzetten zich ertegen dat categorieën van personen, die zich ten aanzien van de aangevochten maatregel in wezenlijk verschillende situaties bevinden, op identieke wijze worden behandeld, zonder dat daarvoor een redelijke verantwoording bestaat.

Het bestaan van een dergelijke verantwoording moet worden beoordeeld, rekening houdende met het doel en de gevolgen van de betwiste maatregel en met de aard van de terzake geldende beginselen; het gelijkheidsbeginsel is geschonden wanneer vaststaat dat geen redelijk verband van evenredigheid bestaat tussen de aangewende middelen en het beoogde doel.

B.12. In tegenstelling tot de rechthebbenden van het overleden slachtoffer bedoeld in art. 12 tot 17 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, die onder zekere voorwaarden aanspraak kunnen maken op de vaste vergoedingen waarin de wet voorziet, kunnen de personen die niet door die artikelen worden beoogd, in die interpretatie op geen enkele vergoeding aanspraak maken, of de schade die zij ten gevolge van het overlijden hebben geleden, materieel is dan wel moreel.

Rekening houdende met de logica van het systeem (B.2.3) en met de omstandigheid dat die personen de arbeidsverhoudingen tussen werkgever en werknemer niet beïnvloeden, is het onevenredig dat zij geen enkel recht op schadevergoeding hebben: het voordeel van het gemeenrechtelijk systeem van schadevergoeding kan hun niet worden ontnomen om reden van een bijzonder systeem dat elke vergoeding wat hen betreft uitsluit.

In die zin geïnterpreteerd dat het alle rechthebbenden van het slachtoffer beoogt, zonder onderscheid naargelang zij al dan niet aanspraak kunnen maken op een vaste vergoeding, schendt art. 46, § 1, van de Arbeidsongevallenwet art. 10 en 11 van de Grondwet.

B.13. Het Hof merkt op dat de term «rechthebbenden», zoals die voorkomt in art. 46, § 1, van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, in die zin kan worden geïnterpreteerd dat hij alleen betrekking heeft op de personen bedoeld in art. 12 tot 17 van dezelfde wet, die de vaste vergoedingen kunnen genieten waarin die wet voorziet, en niet op de personen die door het overlijden van het slachtoffer benadeeld zijn, maar die niet door die bepalingen worden beoogd.

In die interpretatie schendt de in het geding zijnde bepaling art. 10 en 11 van de Grondwet niet.

NOOT – Zie Cass., 2 november 1994, *Arr. Cass.*, 1994, 909; *R.W.*, 1995-96, 13; *J.T.*, 1995, 383; *Verkeersrecht* 1995, 208, alsmede B. Lietaert, «Is de immuniteit van de arbeidsongevallenwetten en de beroepsziektenwet aan eenieder tegenwerpelijk?», *T.S.R.*, 1996, 143-185; D. Simoens, *Buitencontractuele aansprakelijkheid. Schade en schadeloosstelling*, Antwerpen, Kluwer, 1999, p. 340-342, nr. 181.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 19 JUNI 2000

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Boes

Openbaar ministerie: mevr. De Raeve

Advocaat: mr. Houtekier

1. Verjaring – Burgerlijke vordering uit misdrijf – Vordering tot nakoming van contractuele verbintenis ingesteld

binnen de verjaringstermijn – Wijziging van voorwerp van vordering in vordering tot schadevergoeding buiten de verjaringstermijn – Nieuwe vordering – 2. Algemene rechtsbeginselen – Autonomie van de procespartijen – Ambtshalve wijziging van vordering tot nakoming van contractuele verbintenis in vordering tot schadevergoeding

1. Als de rechter vaststelt dat de eiser binnen de verjaringstermijn, bepaald in het vroegere art. 26 Voorafgaande Titel Sv., een burgerlijke vordering heeft ingesteld met als voorwerp de uitvoering van een contractuele verbintenis, en als de rechter voorts vaststelt dat de eiser het voorwerp van die vordering buiten die verjaringstermijn heeft gewijzigd in een vordering tot schadevergoeding, oordeelt hij wettig dat door die wijziging een nieuwe vordering ontstaat die wegens verjaring vervallen is.

2. Op grond van het beschikkingsbevel mag de rechter het voorwerp van een vordering die strekt tot uitvoering van een contractuele verbintenis, niet ambtshalve wijzigen in een vordering tot schadevergoeding, ook al is de contractuele tekortkoming een misdrijf.

E. t/ Faillissement B.V.B.A. A.M.T., B.V.B.A. G. en S.

Gelet op de bestreden arresten, op 2 december 1996 en 2 juni 1997 gewezen door het Arbeidshof te Brussel;

I. In zoverre de voorziening gericht is tegen het arrest van 2 december 1996:

...

II. In zoverre de voorziening gericht is tegen het arrest van 2 juni 1997:

...

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat het arrest vaststelt dat eiser binnen de verjaringstermijn, bepaald in art. 26 van de Voorafgaande Titel van het Wetboek van Strafvordering, zoals te dezen van toepassing, een vordering heeft ingesteld op grond van een misdrijf, met als voorwerp de uitvoering van een contractuele verbintenis;

Dat het arrest voorts vaststelt dat eiser het voorwerp van die vordering buiten de voormelde verjaringstermijn heeft gewijzigd in schadevergoeding;

Dat het arrest oordeelt dat door die wijziging een nieuwe vordering ontstaat die wegens verjaring vervallen is;

Dat het arrest zodoende de aangewezen wetsbepalingen niet schendt;

Dat het onderdeel niet kan worden aangenomen;

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat de rechter, op grond van het beschikkingsbeginsel, het voorwerp van een vordering die strekt tot uitvoering van een contractuele verbintenis niet ambtshalve mag wijzigen in schadevergoeding, ook al is de contractuele tekortkoming een misdrijf;

Dat het onderdeel dat ervan uitgaat dat de rechter dit moet doen, faalt naar recht.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 23 JUNI 2000

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Storck

Openbaar ministerie: de h. Henkes

Advocaat: mr. T Kint

Handelshuur – Huurhernieuwing – Door verhuurder voorgestelde andere voorwaarden – Rechtsvordering van de huurder – Termijn van dertig dagen – Vertrekpunt

De termijn van dertig dagen waarbinnen de huurder zich krachtens art. 18, eerste lid, Handelshuurnet tot de rechter dient te wenden als hij niet kan instemmen met de door de verhuurder voorgestelde voorwaarden voor de huurhernieuwing, begint te lopen vanaf het ogenblik waarop de verhuurder die andersluidende voorwaarden bij gerechtsdeurwaardersexploot of bij aangetekende brief ter kennis brengt van de huurder.

N.V. B. de l'U. t/ C.V.B.H.A. D.I.D.C.

Gelet op het bestreden vonnis, op 17 november 1998 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Charleroi;

...

Overwegende dat art. 18, eerste lid, van de wet van 30 april 1951 op de handelshuurovereenkomsten de termijn van dertig dagen die voor de huurder het verval van het recht op huurhernieuwing meebrengt, doet ingaan vanaf het ogenblik waarop de verhuurder hem bij exploot van gerechtsdeurwaarder of bij aangetekende brief de andere dan door de huurder voorgestelde voorwaarden ter kennis brengt waarvan hij de hernieuwing afhankelijk stelt;

Dat de verhuurder die doet blijken dat hij enkel onder die voorwaarden met de nieuwe huurovereenkomst wil instemmen, daarbij een eenzijdige voor de huurder bestemde handeling stelt die slechts voltrokken is wanneer het antwoord van de verhuurder op de vraag tot hernieuwing ter kennis van de huurder is gebracht;

Overwegende dat uit het bestreden vonnis blijkt dat het antwoord van verweerster op de vraag van eiseres tot hernieuwing, gegeven is in een aangetekende brief van 3 mei 1996 die, tegen ontvangstmelding, op 6 mei 1996 aan eiseres is overhandigd;

Dat het bestreden vonnis, door te beslissen dat de in art. 18, eerste lid, van de wet van 30 april 1951 bedoelde termijn ingegaan is op 3 mei 1996, die wettelijke bepaling schendt.

NOOT – Zie in dezelfde zin: Cass., 20 maart 1969, *R.W.*, 1968-69, 1887.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 4 MEI 2001

Voorzitter : de h. WaÛters

Rapporteur : de h. Londers

Openbaar ministerie : de h. Dubrulle

Advocaten : mrs. Bützler en Verbist

Rechtsmiddelen – Burgerlijke zaken – Hoger beroep – Incidenteel hoger beroep – Ontvankelijkheid – Meerpartijengeschil – Hoofdberoep tegen één geïntimeerde niet ontvankelijk – Ontvankelijkheid van het incidenteel beroep van die geïntimeerde

Wanneer het hoofdberoep tijdig en rechtsgeldig is ingesteld, kan de geïntimeerde (op hoofdberoep) incidenteel hoger beroep instellen tegen alle partijen die in het geding zijn voor de rechter in hoger beroep, ook al is het hoofdberoep tegen die geïntimeerde (op incidenteel hoger beroep) niet ontvankelijk bij gebrek aan hoedanigheid en belang.

C.I.V. T.M.V.W. t/ N.V. D.

Gelet op het bestreden arrest, op 22 juni 1998 gewezen door het Hof van Beroep te Gent;

Over het middel, gesteld als volgt:

...

Overwegende dat krachtens art. 1054 Ger.W. de gedaagde in hoger beroep te allen tijde incidenteel beroep kan instellen tegen alle partijen die in het geding zijn in hoger beroep, behoudens wanneer het hoofdberoep nietig of te laat ingesteld wordt verklaard, in welk geval het incidenteel beroep niet kan worden toegelaten;

Overwegende dat de tijdelijke vereniging gevormd door de NV E., de NV K. en Zonen en de BVBA A., hoger beroep heeft ingesteld tegen eiseres en verweerster;

Dat eiseres bij conclusie incidenteel beroep heeft ingesteld tegen verweerster;

Overwegende dat het arrest beslist dat het hoofdberoep van de tijdelijke vereniging gevormd door de NV E., de NV K. en Zonen en BVBA A. niet ontvankelijk is in zoverre het gericht is tegen verweerster, omdat zij «voor de eerste rechter geen vordering (stelde) tegen (verweerster)» en «derhalve noch de vereiste hoedanigheid, noch het vereiste belang (heeft) om een beroep in te stellen tegen (verweerster)»;

Dat het bestreden arrest voorts beslist dat het incidenteel beroep van eiseres tegen verweerster niet ontvankelijk is «bij ontstentenis van toelaatbaar hoofdberoep»;

Overwegende dat het arrest, dat het incidenteel beroep van eiseres tegen verweerster niet ontvankelijk verklaart op grond dat het hoger beroep van de tijdelijke vereniging gevormd door de NV E., de NV K. en Zonen en de BVBA A. tegen verweerster niet ontvankelijk is wegens gebrek aan belang en hoedanigheid, terwijl verweerster partij is in het geding in hoger beroep in de zin van art. 1054 Ger.W., deze wetsbepaling schendt;

Dat het middel gegrond is.

NOOT – *Over de partijen bij een incidenteel hoger beroep*

1. Het geschil ten gronde betreft een meerpartijengeschil, inzonderheid strekkende tot vergoeding van de schade die eiseres (in cassatie) als eigenares van de waterhoofdaanvoerleiding te Oostende (in 1978) heeft geleden bij het verleggen ervan door verweerster (in cassatie) (in onderaanneming van de tijdelijke vereniging gevormd door de NV E., de NV V. en de BVBA A. en in opdracht van -thans- de Vlaamse Milieumaatschappij), met het oog op de inplanting (in 1975) van een waterzuiveringsstation.

In het beroepen vonnis van 21 mei 1990 verklaart de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brugge de door eiseres (in 1985) ingestelde hoofdvordering ontvankelijk en gegrond in zoverre zij gericht is tegen (de rechtsvoorganger van) de Vlaamse Milieumaatschappij en tegen voormelde tijdelijke vereniging. Dientengevolge veroordeelt de eerste rechter hen *in solidum* om aan eiseres een bedrag van 770.327 frank (en accessoria) te betalen. In zoverre eiseres haar hoofdvordering tegen verweerster richt, verklaart de eerste rechter ze ontvankelijk, maar ongegrond.

Hierop tekent voormelde tijdelijke vereniging hoger beroep aan, waarbij zij zich onder meer tegen eiseres en verweerster richt.

In het bestreden arrest (Gent, 22 juni 1998, 20ste Kamer, A.R. nr. 41.112/90) verklaart de appèlrechter het (vervolgens, bij appèlconclusie) door eiseres tegen verweerster ingestelde incidenteel hoger beroep niet ontvankelijk, omdat het door voormelde tijdelijke vereniging (bij verzoekschrift tot hoger beroep) tegen verweerster ingestelde hoofdberoep evenmin ontvankelijk is.

2. Volgens het enige cassatiemiddel kan de appèlrechter bezwaarlijk het voormelde incidenteel hoger beroep onontvankelijk verklaren «bij ontstentenis van toelaatbaar hoofdberoep» tegen verweerster, zonder vast te stellen dat deze geen partij in het geding was, noch als zodanig vertegenwoordigd was.

3. Krachtens art. 1054 Ger.W. kan de «gedaagde in hoger beroep» te allen tijde incidenteel hoger beroep instellen tegen «alle partijen die in het geding zijn voor de rechter in hoger beroep», zelfs indien hij het vonnis zonder voorbehoud heeft betekend of er vóór de betekening in berust heeft. Het incidenteel hoger beroep kan echter niet worden toegelaten wanneer het hoofdberoep nietig of te laat ingesteld wordt verklaard.

Met voormelde bepaling is het noodzakelijk een duidelijk onderscheid te maken tussen enerzijds diegene «door wie» en anderzijds diegene «tegen wie» incidenteel hoger beroep kan worden ingesteld.

4. Enerzijds kan enkel de «gedaagde in hoger beroep» incidenteel hoger beroep instellen, *i.e.* in ieder geval de partij tegen wie een hoofdberoep is gericht (Cass. 15 oktober 1981, *Arr. Cass.* 1981-82, 240; Cass. 24 juni 1982, *Arr. Cass.* 1981-82, 1340; Cass. 14 november 1991, *Arr. Cass.* 1991-92, 237), maar ook de partij tegen wie een incidenteel hoger beroep is gericht (K. Broeckx, *Het recht op hoger beroep en het beginsel van de dubbele aanleg in het civiele geding* Antwerpen, Maklu, 1995, p. 208-209, nr. 457; K. Broeckx, «Hoger beroep in meerpartijengeschillen», in M. Storme en P. Taelman (red.), *Het proces in meervoud – Le procès au pluriel*, Brussel, Bruylant, 1997, p. 82-83, nrs. 16-17; C. De Baets, «De ontvankelijkheid van het incidenteel beroep», *P & B* 1999, 212-213; G. Delvoie, «Een krans voor goede wijn : het navolgend hoger beroep», in *Liber amicorum prof. Em. E. Kriings*, Brussel, Story Scientia, 1991, 543-548; G. Delvoie, «Goede wijn behoeft geen krans – Een goed beroep net zo min» (noot onder Cass. 24 april 1987), *T.B.B.R.* 1989, p. 64, nr. 1; A. Fettweis, *Manuel de procédure civile*, Luik, Faculté de droit, d'économie et de sciences sociales de Liège, 1987, p. 514-515, nr. 785; J. Van Compernelle, «Examen de jurisprudence (1971-1985). Droit judiciaire privé – Les voies de recours», *R.C.J.B.* 1987, p. 139, nr. 20). Art. 1054 Ger.W. onderscheidt te dezen immers geenszins de partij tegen wie

een hoofdberoep is gericht van de partij tegen wie een incidenteel hoger beroep is gericht.

In zijn arrest van 1 juni 2001, dat eveneens in dit nummer is opgenomen, bevestigt het Hof van Cassatie deze zienswijze. Aldus overweegt het Hof thans voor het eerst uitdrukkelijk «dat, krachtens art. 1054, eerste lid Ger.W., de gedaagde in hoger beroep te allen tijde incidenteel (hoger) beroep kan instellen tegen alle partijen die in het geding zijn voor de rechter in hoger beroep» en «dat, (hoewel) een partij van wie door diegene die het hoger beroep heeft ingesteld niets wordt gevorderd, niet kan worden beschouwd als een gedaagde in hoger beroep die incidenteel (hoger) beroep kan instellen, evenwel als gedaagde in hoger beroep kan worden beschouwd zowel de gedaagde tegen wie een hoofdberoep is gericht als degene die gedaagd werd door een andere gedaagde in hoger beroep, appellant op incidenteel (hoger) beroep», maar «dat in elk geval vereist is dat van de gedaagde in hoger beroep die incidenteel (hoger) beroep instelt, iets wordt gevorderd».

Aldus heeft enkel de hoedanigheid van gedaagde in hoger beroep, de partij ten aanzien van wie de appellant iets vordert (Cass. 24 juni 1982, *Arr. Cass.* 1981-82, 1340; Cass. 24 december 1990, *Arr. Cass.* 1990-91, 459). In die zin preciseert het Hof van Cassatie dat een partij die overeenkomstig art. 1053 Ger.W. (louter) in de zaak is geroepen tot bindendverklaring van de tussen te komen appèlbeslissing, geen «gedaagde in hoger beroep» is (Cass. 15 oktober 1981, *Arr. Cass.* 1981-82, 240; zie ook: Cass. 24 april 1987, *Arr. Cass.* 1986-87, 1127).

Voorts maakt art. 1054, tweede lid Ger.W. enkel een uitzondering voor het geval dat het hoger beroep nietig of laattijdig ingesteld wordt verklaard (Cass. 17 december 1971, *Arr. Cass.* 1972, 380; Cass. 31 mei 1974, *Arr. Cass.* 1974, 1080; Cass. 11 september 1989, *Arr. Cass.* 1989-90, 26; Cass. 25 januari 1991, *Arr. Cass.* 1990-91, 566).

Zo derhalve het hoofdberoep om een andere reden dan de nietigheid (van een proceshandeling in hoger beroep, inzonderheid de appèlakte) of het te laat ingesteld zijn onontvankelijk wordt verklaard (bv. bij gebrek aan belang), brengt zulks niet zonder meer de onontvankelijkheid van het incidenteel hoger beroep mee (G. Delvoie, «Goede wijn behoeft geen krans – Een goed beroep net zo min» (noot onder Cass. 24 april 1987), *l.c.*, p. 68-70, nrs. 6 en ook 7, waar de auteur op een, m.i. terecht, genuanceerde wijze het voormelde cassatiearrest van 24 juni 1982 leest; vgl. evenwel : Cass. 1 december 1988, *Arr. Cass.* 1988-89, 394, waarin het Hof overweegt dat de appèlrechter het incidenteel hoger beroep van de partij tegen wie een – bij gebrek aan rechtsband en aldus bij gebrek aan belang – onontvankelijk hoofdberoep is ingesteld, ten onrechte ontvankelijk verklaart; Cass. 15 september 1997, *Arr. Cass.* 1997, 820, waarin het Hof overweegt dat, aangezien de bedoelde partijen in eerste aanleg tegen elkaar conclusie hebben genomen, zodat het hoofdberoep ontvankelijk is, «bijgevolg» een ontvankelijk incidenteel hoger beroep voorhanden is).

Het is immers geenszins per definitie uitgesloten dat de zogeheten «onregelmatig geïntimeerde» een ontvankelijk incidenteel hoger beroep kan instellen (G. Delvoie, «Goede wijn behoeft geen krans – Een goed beroep net zo min» (noot onder Cass. 24 april 1987), *l.c.*, p. 66-70, nrs. 4-7; J.P. Fierens, noot onder Brussel 23 december 1981, *R.W.*

1982-83, 648-649, nr. 4; vgl. G. De Leval, «La reconstitution du litige par voie d'appel incident» (noot onder Bergen 10 februari 1986), *Ann. Dr. Liège* 1986, p. 356, nr. 8, die, m.i. ten onrechte, stelt: «Pour qu'une partie puisse être sujet actif d'un appel incident, il faut et il suffit que l'appel principal dirigé contre elle soit recevable en ce sens qu'un lien d'instance a dû exister entre les parties au premier degré.»; vgl. ook : A. Fettweis, *o.c.*, p. 516, nr. 788, waarin hij de eerder vooropgestelde zienswijze – zie G. De Leval, A. Fettweis en A. Kohl, *Éléments de la procédure civile*, Luik, Presses universitaires de Liège, 1983, p. 406-407, nr. 788 –, met verwijzing naar voormelde annotatie van J.P. Fierens, lijkt bij te schaven, hoewel hij alsnog, m.i. ten onrechte, laat uitschijnen dat de onregelmatig geïntimeerde enkel «le sujet passif d'un appel incident» kan zijn).

Dit neemt niet weg dat het incidenteel hoger beroep *in se* hoe dan ook moet voldoen aan de algemene ontvankelijkheidsvoorwaarden voor het hoger beroep, bv. inzake hoedanigheid en belang (C. De Baets, *l.c.*, 211-212), die m.i. geschraagd kunnen worden ingevolge de gebeurlijke onontvankelijkheid van het hoofdberoep. Zo staat ook het belang van de appellant op incidenteel hoger beroep in verhouding tot het risico op hervorming van de bestreden beslissing. Wanneer bv. de vordering van een schadelijder tegen twee beweerde aansprakelijke schadeveroorzakers in eerste aanleg wordt afgewezen en diens gevolgde vordering in vrijwaring van de ene beweerde aansprakelijke tegenover de andere zonder voorwerp wordt verklaard, dan heeft de oorspronkelijke eiser in vrijwaring geen belang bij een hervorming van de bestreden beslissing. Hij heeft dit belang wel indien de in eerste aanleg in het ongelijk gestelde schadelijder middels hoofdberoep zijn oorspronkelijke vordering herneemt. Dit belang verdwijnt evenwel zo het voormelde hoofdberoep, eventueel ook om een andere reden dan de nietigheid van de appèlakte of het te laat ingesteld zijn ervan, onontvankelijk wordt verklaard.

Heeft aldus de hoedanigheid van gedaagde in hoger beroep, de partij ten aanzien van wie de appellant iets vordert, los van het feit of deze partij al dan niet op regelmatige wijze in hoger beroep is gedaagd, met die ene uitzondering zo het hoofdberoep nietig of te laat ingesteld wordt verklaard (K. Broeckx, *o.c.*, p. 209-210, nr. 459; K. Broeckx, *l.c.*, p. 84, nr. 20; C. De Baets, *l.c.*, 213-214).

5. Anderzijds kan het incidenteel hoger beroep worden gericht tegen «alle partijen die in het geding zijn voor de rechter in hoger beroep», *i.e.* in beginsel elke appellant op hoofdberoep en elke medegedaagde. Aldus preciseert het Hof van Cassatie dat ook een partij die overeenkomstig art. 1053 Ger.W. (louter) in de zaak is geroepen tot bindendverklaring van de tussen te komen appèlbeslissing een «partij in het geding voor de rechter in hoger beroep» is (Cass. 22 december 1978, *Arr. Cass.* 1978-79, 480; Cass. 23 december 1988, *Arr. Cass.* 1988-89, 519). Een partij in het geding in eerste aanleg, die echter niet door een appellant in hoger beroep wordt betrokken en evenmin in hoger beroep is tussengekomen, is daarentegen geen «partij in het geding voor de rechter in hoger beroep», ook al is zij verschenen en is er door en tegen haar geconcludeerd (Cass. 12 maart 1980, *Arr. Cass.* 1979-80, 862; J.P. Fierens, *l.c.*, 649-650, nr. 5; A. Le Paige, *Handboek voor gerechtelijk*

recht, IV, *Rechtsmiddelen*, Antwerpen, Scriptoria, 1973, p. 60, nr. 66).

Aldus is elke partij die door een appellant in hoger beroep wordt betrokken door vermelding in de appèlakte met aanzegging om te verschijnen op de inleidingszitting, ook al was in eerste aanleg tussen hen geen rechtsband voorhanden, een «partij in het geding voor de rechter in hoger beroep» tegen wie incidenteel hoger beroep kan worden ingesteld (Cass. 8 juni 1984, *Arr. Cass.* 1983-84, 1327; Cass. 14 november 1991, *Arr. Cass.* 1991-92, 237; K. Broeckx, *l.c.*, p. 90, nr. 34; C. De Baets, *l.c.*, 214-215; G. De Leval, *l.c.*, p. 357-358, nr. 9; J.M. Poupart, «Commentaar bij art. 1054», in *Comm. Ger.*, P. Depuydt, J. Laenens, D. Lindemans en S. Raes (red.), Antwerpen, Kluwer, 1988, p. 3, nr. 5; J. Van Compernelle, *l.c.*, p. 140-142, nr. 21).

Bovendien acht het Hof van Cassatie, in een geval waarin een appellant hoofdberoep instelt tegen twee partijen, waarbij het tegen een van beide geïntimeerden gericht beroep onontvankelijk is – bij gebrek aan rechtsband in eerste aanleg en aldus bij gebrek aan belang – het door de «regelmatig geïntimeerde» tegen de «onregelmatig geïntimeerde» ingestelde incidenteel hoger beroep ontvankelijk, omdat «het niet terzake doet dat het principaal hoger beroep tegen die (geïntimeerde), op grond van voormelde reden, niet ontvankelijk is verklaard» (Cass. 14 november 1991, *Arr. Cass.* 1991-92, 237).

Het Hof bevestigt aldus dat een ontvankelijk incidenteel hoger beroep kan worden ingesteld tegen de zogeheten «onregelmatig geïntimeerde» (Cass. 25 januari 1991, *Arr. Cass.* 1991-92, 566, beaamd door K. Broeckx, *l.c.*, p. 84-85, nr. 21; zie ook : Cass. 13 maart 1998, *J.T.* 1998, 537, waarin het Hof eens te meer overweegt dat het tegen een «onregelmatig geïntimeerde» ingestelde incidenteel hoger beroep ontvankelijk is, daar deze een partij in het geding is in de zin van art. 1054, eerste lid Ger.W.).

In diezelfde optiek overigens brengt de cassatie van de (appèl)beslissing waarbij een tegen een partij gericht hoofdberoep ontvankelijk wordt verklaard, niet noodzakelijkerwijze de vernietiging mee van de beslissing waarbij een tegen diezelfde partij gericht incidenteel hoger beroep (door een andere partij) ontvankelijk wordt verklaard (Cass. 13 maart 1998, *J.T.* 1998, 537).

6. Daar de appèlrechter in het onderhavige geval het door eiseres als «regelmatig geïntimeerde» tegen verweerster als «onregelmatig geïntimeerde» ingestelde incidenteel hoger beroep niet ontvankelijk verklaart, net omdat het door tijdelijke vereniging, gevormd door de NV E., de NV V. en de BVBA A., tegen verweerster ingestelde hoofdberoep evenmin ontvankelijk is, bij gebrek aan hoedanigheid en belang, schendt hij het voormelde art. 1054 Ger.W.

In die optiek acht het Hof van Cassatie in het hier geannoteerde arrest het middel gegrond, wat leidt tot de volledige vernietiging van het bestreden arrest. Omdat de appèlrechter in het licht van het voormelde, ten onrechte geen rekening houdt «met de door de onderscheiden partijen ontwikkelde argumenten en grieven m.b.t. de tegen verweerster gestelde vorderingen, noch met de kritiek op de door haar uitgevoerde werken» en zich derhalve verkeerdelijk «gebonden» acht door de beroepen beslissing «dat er geen fout was van verweerster in oorzakelijk verband met de schade», moet, ingevolge de cassatie, het

hele aansprakelijkheidsvraagstuk opnieuw worden onderzocht.

Sven Mosselmans
Referendaris bij het Hof van Cassatie¹
Wetenschappelijk medewerker K.U. Leuven

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 1 JUNI 2001

Voorzitter: de h. Verougstraete

Rapporteur: de h. Dirix

Openbaar ministerie: mevr. De Raeve

Advocaten: mrs. Nelissen Grade, Kirkpatrick en Gérard

1. Rechtsmiddelen – Burgerlijke zaken – Hoger beroep – Incidenteel hoger beroep – Ontvankelijkheid – Als gedaagde in hoger beroep te beschouwen procespartij – 2. Onrechtmatige daad – Aansprakelijkheid – Samenloop en co-existentie van contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid – Buitencontractuele aansprakelijkheid van uitvoeringsagent van contractpartij tegenover wederpartij – Voorwaarden

1. Als gedaagde in hoger beroep kan worden beschouwd, zowel gedaagde tegen wie een hoofdberoep is gericht als degene die werd gedaagd door een andere gedaagde in hoger beroep, appellant op incidenteel beroep. In elk geval is vereist dat van de gedaagde in hoger beroep die incidenteel beroep instelt, iets wordt gevorderd.

2. De uitvoeringsagent die optreedt om een contractuele verbintenis van een partij uit te voeren, kan door de wederpartij van die contractpartij op extra-contractuele grondslag enkel aansprakelijk worden gesteld indien de hem ten laste gelegde fout een tekortkoming uitmaakt, niet van de contractueel aangegane verbintenis, maar aan de algemene zorgvuldigheidsnorm, en indien deze fout andere dan aan de slechte uitvoering te wijten schade heeft veroorzaakt.

Vennootschappen naar Engels recht M.I. en M.T.E. t/
N.V. Z. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 8 mei 1998 gewezen door het Hof van Beroep te Gent;

...

Over de feiten:

Overwegende dat het Hof uitgaat van de volgende feiten die uit het arrest en uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan, blijken:

1. Het geschild vloei voort uit de diefstal in februari 1988 in Zeebrugge van een trailer met een lading tapijten op de terreinen van de N.V. S.R.T., stuwadoor, derde verweerster.

2. De N.V. A.W.E., de verzender, achtste verweerster, beoogde een lading tapijten te versturen naar de firma H. in

¹ De tekst bevat alleen een persoonlijke bespreking van de auteur.

Swanley (Groot-Brittannië) en deed daarvoor een beroep op M.I. Ltd., eerste eiseres, hoofdvervoerder, die hiervoor een trailer huurde van M.'s T.E. Ltd., tweede eiseres.

3. Voor het vervoer van Ronse naar Zeebrugge, waar de lading moest worden verscheept, deed de hoofdvervoerder een beroep op de N.V. Z., commissionair-expediteur, eerste verweerster, die hiervoor de N.V. M., tweede verweerster, aansprak.

4. Voor het zeevervoer deed eerste eiseres een beroep op de N.V. K.L. voor wie de N.V. S.T. als stuwadoor optrad.

5. De N.V. M. bracht de trailer met zijn lading op 16 februari 1988 naar Zeebrugge en plaatste die in afwachting van inscheping op het m.s. «F.F.» van de rederij K.L. op de terreinen van de N.V. S.R.T. De terreinen werden bewaakt door de N.V. G. (negende verweerster).

6. Op 14 februari 1989 dagvaardden de eiseressen de eerste, de tweede en de derde verweersters (de vennootschappen Z., M. en S.R.T.) voor de Rechtbank van Koophandel te Brugge in betaling van de waarde van de verdwenen lading en trailer. De N.V. M. dagvaarde de N.V. G. daarop in tussenkomst en vrijwaring.

7. Daarnaast dagvaardden de verzender (N.V. A.W.E.) en zijn verzekeraars (vierde t.e.m. zevende verweersters) eerste eiseres voor de Rechtbank van Koophandel te Oudenaarde teneinde betaling te verkrijgen van de waarde van de verdwenen lading. Eerste eiseres liet daarop overgaan tot dagvaarding in tussenkomst en vrijwaring van de eerste, de tweede en de derde verweersters.

8. Beide zaken werden bij vonnis van de Rechtbank van Koophandel te Oudenaarde van 20 juni 1989 wegens samenhang verzonden naar de Rechtbank van Koophandel te Brugge.

9. Bij vonnis van 9 maart 1993 veroordeelde de Rechtbank van Koophandel te Brugge eerste eiseres tot betaling aan de N.V. A.W.E. en haar verzekeraars van het bedrag van 21.491,15 Engelse Pond, vermeerderd met de interest. De N.V. S.R.T. werd veroordeeld tot integrale vrijwaring van eerste eiseres en daarnaast tot betaling van het bedrag van 16.186,25 Engelse Pond, te vermeerderen met de interest, aan tweede eiseres. Ten slotte werd de N.V. G. veroordeeld tot integrale vrijwaring van de N.V. S.R.T.

10. De N.V. G. tekende hoger beroep aan tegen dit vonnis bij verzoekschrift van 17 juni 1993. Alle partijen die in het geding waren voor de eerste rechter worden bij de akte van hoger beroep betrokken.

11. De N.V. S.R.T., als geïntimeerde ten opzichte van dit hoofdberoep van de N.V. G., stelde bij conclusie incidenteel beroep in tegen de eiseressen en tegen de N.V. Z. De eiseressen stelden bij conclusie op hun beurt incidenteel beroep in tegen eerste en tweede verweerster (N.V. Z. en N.V. M.).

Eerste eiseres tekende bovendien beroep aan bij exploit van 1 juni 1993 tegen de N.V. A.W.E. en haar verzekeraars.

Over het eerste middel, gesteld als volgt:

...

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat krachtens art. 1054, eerste lid, Ger. W. de gedaagde in hoger beroep te allen tijde incidenteel beroep

kan instellen tegen alle partijen die in het geding zijn voor de rechter in hoger beroep;

Dat een partij van wie door diegene die het hoger beroep heeft ingesteld niets wordt gevorderd, niet kan worden beschouwd als een gedaagde in hoger beroep die incidenteel beroep kan instellen;

Dat evenwel als gedaagde in hoger beroep beschouwd kan worden zowel de gedaagde tegen wie een hoofdberoep is gericht als degene die werd gedaagd door een andere gedaagde in hoger beroep, appellant op incidenteel beroep; dat in elk geval vereist is dat van de gedaagde in hoger beroep die incidenteel beroep instelt, iets wordt gevorderd;

Overwegende dat uit het arrest blijkt dat het hoofdberoep van de bewakingsfirma N.V. G. werd ingesteld tegen alle procespartijen in eerste aanleg, waaronder de beide eiseressen, maar dit enkel tot strekking had de tegen haar gerichte vordering tot vrijwaring van de stuwadoor N.V. S.R.T. te horen afwijzen; dat uit het arrest evenwel eveneens blijkt dat de N.V. S.R.T. een ontvankelijk incidenteel beroep instelde tegen de beide eiseressen, met wie zij een geschil had;

Overwegende dat de appèlrechters hun oordeel dat het incidenteel hoger beroep van de eiseressen tegen de N.V. Z. en tegen de N.V. M. niet ontvankelijk is uitsluitend laten rusten, zonder op dit punt te worden bekritiseerd, op de zelfstandige reden dat de hoofdappellant, de N.V. G., niets had gevorderd in de akte van hoger beroep tegen de eiseressen;

Overwegende dat het onderdeel vermeldt dat de eiseressen de hoedanigheid kregen van gedaagde in hoger beroep, niet door het hoger beroep tegen hen ingesteld door de N.V. G., maar wel door het incidenteel beroep van de N.V. S.R.T.; dat het geen kritiek uitoefent op het feit dat de appèlrechters ten onrechte hun beoordeling hebben beperkt tot de reeds voormelde processuele relatie;

Dat het onderdeel ook al was het gegrond, niet ontvankelijk is;

...

Over het tweede middel, gesteld als volgt:

...

Overwegende dat het middel aanvoert dat de stuwadoor, de N.V. S.R.T., optrad als uitvoeringsagent van de zeevervoerder, N.V. K.L., maar dat het arrest niet vaststelt dat de N.V. K.L. de wederpartij zou zijn van de eiseressen of van een van hen;

Overwegende dat evenwel uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan, inzonderheid de syntheseconclusie van de eiseres, blijkt dat eiseres aannam dat de eiseres sub I met de andere vervoerders, met inbegrip van de zeevervoerder, had gecontracteerd;

Dat het middel in zoverre het betrekking heeft op de vordering van de eerste eiseres, nieuw is, mitsdien niet ontvankelijk is;

Overwegende dat de uitvoeringsagent die optreedt om een contractuele verbintenis van een partij uit te voeren, door de wederpartij van die partij op extra-contractuele grondslag enkel aansprakelijk kan worden gesteld indien de hem ten laste gelegde fout een tekortkoming uitmaakt, niet van de contractueel aangegane verbintenis, maar aan de algemene zorgvuldigheidsnorm, en indien deze fout andere

dan aan de slechte vordering te wijten schade heeft veroorzaakt;

Overwegende dat de appèlrechters vaststellen dat:

1) M.T.E. (tweede eiseres), een trailer verhuurde aan M.I.F. (eerste eiseres);

2) M.I.F. deze trailer toevertrouwde aan de N.V. Z., commissionair-expediteur;

3) de N.V. S.R.T. optrad als uitvoeringsagent van de zeevervoerder;

Dat de eiseressen in appèlconclusie elke contractuele band terzake van het vervoer ontkend hadden tussen M.T.E. en de vervoerders, waaronder de zeevervoerder;

Overwegende dat de appèlrechters op grond van de door hen gedane vaststellingen niet vermochten te oordelen dat de N.V. S.R.T. een uitvoeringsagent was tegenover wie de tweede eiseres niet kan beschikken over een buitencontractueel vorderingsrecht tegen de derde verweerster;

Dat het middel in zoverre gegrond is;

Overwegende dat de vernietiging van de beslissing zich uitstrekt tot de beslissing over de vordering van de derde verweerster gericht tegen de negende verweerster.

NOOT – *Meerpartijengeschillen in hoger beroep*

1. Bij het instellen van hoger beroep tegen een vonnis in een geschil met verschillende partijen, is uiterste waakzaamheid geboden (BROECKX, K., «Hoger beroep in meerpartijengeschillen», *Het proces in meervoud*, Interuniversitair Centrum voor Gerechtelijk Recht, Storme M. en Taelman P. (red.), Brussel, Bruylant, Kluwer, 1997, 77-99). Een meerpartijengeschil plaatst iedere partij, die door de eerste rechter in het ongelijk werd gesteld en principaal of incidenteel hoger beroep overweegt, voor het probleem het rechtsmiddel tijdig en toelaatbaar tegen de juiste partijen te richten. Dit wordt nogmaals geïllustreerd door het geannoteerde arrest. Teneinde een duidelijk inzicht te verkrijgen in de complexiteit van het probleem, worden de feiten die daarin aan de orde waren vooraf weergegeven.

2. Aanleiding tot het geschil was een diefstal in Zeebrugge ten nadele van de verzender N.V. A.W.E. van een trailer met een lading tapijten op de terreinen van de N.V. S.R.T., stuwadoor. Voor het hele vervoer van de lading tapijten deed de verzender een beroep op M.I. Ltd. (hoofdvervoerder), die op haar beurt voor de verzending een trailer huurde van M.'s T.E. Ltd. Voor het vervoer van Ronse naar Zeebrugge waar de lading moest worden verscheept, deed de hoofdvervoerder een beroep op de N.V. Z., commissionaire-expediteur, die op haar beurt de N.V. M. aansprak. Voor het transport over zee deed de hoofdvervoerder een beroep op de N.V. K.L., voor wie N.V. S.T. als stuwadoor optrad, en op wiens terreinen de lading werd gestolen. De terreinen werden bewaakt door de N.V. G.

3. Ingevolge de diefstal vorderden de hoofdvervoerder M.I. Ltd. en trailerverhuurder M.'s T.E. Ltd. voor de eerste rechter de betaling van de waarde van de verdwenen lading van de N.V. Z., de N.V. M. en de N.V. S.R.T., die op haar beurt de N.V. G. in tussenkomst en vrijwaring riep. In een afzonderlijke procedure stelden de verzender en zijn verzekeraars een vordering in tegen de hoofdvervoerder teneinde eveneens betaling te verkrijgen van de verdwenen lading. Daarop dagvaardde de hoofdvervoerder de N.V. Z., N.V. M. en de N.V. S.R.T. in tussenkomst en vrijwaring. Na

voeging van beide zaken veroordeelde de Rechtbank van Koophandel te Brugge M.T. Ltd. tot vergoeding van de verzender en haar verzekeraars. De N.V. S.R.T. werd veroordeeld tot vrijwaring van M.T. Ltd. en tot betaling van een vergoeding aan M.'s T.E. Ltd. Ten slotte werd N.V. G. veroordeeld tot vrijwaring van N.V. S.R.T.

4. N.V. G. stelde principaal hoger beroep in tegen het vonnis. Het beroep werd gericht tegen de N.V. S.R.T., tot wier vrijwaring zij veroordeeld was, terwijl ook alle andere partijen die in het geding waren voor de eerste rechter in de appèlprocedure werden betrokken. De N.V. S.R.T. stelde op haar beurt bij conclusie incidenteel beroep in tegen M.I. Ltd. en M.'s T.E. Ltd., alsmede tegen de N.V. Z. en de N.V. M. Ook M.I. Ltd. en M.'s T.E. Ltd. stelden bij conclusie incidenteel beroep in tegen N.V. Z. en de N.V. M. M.I. Ltd. tekende ten slotte hoofdberoep aan tegen de verzender.

5. Het incidenteel beroep van N.V. S.R.T. tegen M.I. Ltd. en M.'s T.E. Ltd. werd toelaatbaar verklaard, omdat de vordering in tussenkomst van laatstgenoemden tegen N.V. S.R.T. werd ingewilligd, zodat zij een belang had het vonnis aan te vechten. Het incidenteel beroep van M.I. Ltd. en M.'s T.E. Ltd. tegen N.V. Z. en N.V. M. werd evenwel ontoelaatbaar verklaard, omdat de partij die het principaal hoger beroep tegen hen had ingesteld (N.V. G.) voor de eerste rechter niets van M.I. Ltd. en M.'s T.E. Ltd. had gevorderd. Het Hof van Beroep kwam derhalve tot het besluit dat, aangezien de principale appellant niets had gevorderd van de firma's M. Ltd., deze laatsten niet als werkelijke gedaagden in hoger beroep kunnen worden beschouwd, die incidenteel beroep kunnen instellen in de zin van art. 1054 Ger.W. Daarbij ging het Hof voorbij aan het feit dat de firma's M. Ltd. wel gedaagde in hoger beroep waren geworden ingevolge het incidenteel hoger beroep dat de N.V. S.R.T. tegen hen had ingesteld. Ook het incidenteel beroep van de N.V. S.R.T. tegen de N.V. Z. werd niet toelaatbaar verklaard, omdat de tussenvordering in tussenkomst en vrijwaring, die de N.V. Z. tegen de N.V. S.R.T. had ingesteld, door de eerste rechter werd afgewezen. Door de afwijzing van deze tussenvordering jegens haar, beschikte de N.V. S.R.T. niet over het vereiste belang om tegen de eiseres in vrijwaring hoger beroep in te stellen.

6. M.I. Ltd. en M.'s Ltd. menen dat het Hof van Beroep te Gent hen ten onrechte niet heeft beschouwd als gedaagden in hoger beroep en de artikelen 1054, eerste lid en 1056, 4°, Ger.W. heeft geschonden door hun incidenteel beroep ontoelaatbaar te verklaren. Het Hof van Cassatie wees dit onderdeel van de voorziening als niet ontvankelijk af, hierbij uitdrukkelijk vermeldend «ook al was het *gegrond*», omdat het desbetreffende onderdeel van de cassatievoorziening geen kritiek uitoefent op het feit dat de appèlrechters ten onrechte hun beoordeling hadden beperkt tot de processuele relatie tussen N.V. G. en de eiseressen in cassatie.

7. Voor een goed begrip van dit arrest dienen de principes van het hoofd- en incidenteel hoger beroep even duidelijk in herinnering te worden gebracht.

Hoofd- of principaal hoger beroep is het hoger beroep dat binnen de beroepstermijn wordt ingesteld door een partij in eerste aanleg, tegen wie nog geen ander hoofd- of incidenteel hoger beroep is ingesteld (Broeckx, K., *Het recht op hoger beroep en het beginsel van de dubbele aanleg in het civiele*

geding, Antwerpen, Maklu, 1996, p. 206, nr. 452; Le Paige, A., *Handboek voor gerechtelijk recht*, IV, Rechtsmiddelen, Antwerpen, Standaard, 1973, p. 59, nr. 65). Principaal hoger beroep kan ook bij conclusie worden ingesteld (Cass., 1 juni 1992, *Pas.*, 1993, I, 858).

Incidenteel hoger beroep is het hoger beroep dat overeenkomstig art. 1054 Ger.W. kan worden ingesteld door de *gedaagde in hoger beroep* als repliek op een tegen hem ingesteld hoofd- of incidenteel hoger beroep (de Leval, G. en De Pover, M.-F., «Les effets de l'appel en droit judiciaire privé», *Act.Dr.*, 1991, nrs. 19 en 21 Kohl, A., *R.P.D.B.*, Compl. VI, v^o Appel, p. 100, nrs. 1047-1056). Deze gedaagde in hoger beroep wordt aangeduid als geïntimeerde (Cass., 15 oktober 1981, *Arr. Cass.*, 1981-82, 240; Bergen, 8 maart 1988, *Pas.*, 1988, II, 144). *Geïntimeerde* is de partij, tegen wie een hoofd- of incidenteel hoger beroep is ingesteld, niet de partij die enkel in gemeenverklaring wordt opgeroepen. Door in het verzoekschrift tot hoger beroep enkel te vermelden dat hoger beroep wordt ingesteld tegen een vonnis dat tussen deze en gene partij is gewezen, verkrijgt elk van deze partijen daarom nog niet de hoedanigheid van geïntimeerde of van partij in zake in hoger beroep. Het incidenteel hoger beroep is niet toelaatbaar als het hoofdberoep *nietig of te laat ingesteld* wordt verklaard (art. 1054, 2° lid Ger.W.), tenzij het incidenteel hoger beroep binnen de beroepstermijn is ingesteld en dus als hoofdberoep kan gelden.

8. De appèlrechter is niet gebonden door de kwalificatie die de partijen geven aan hun akte van hoger beroep. Hij zal moeten uitmaken of een partij in hoger beroep, die door de appellant wordt aangeduid als een geïntimeerde of die zichzelf in conclusies zo noemt, ook in werkelijkheid geïntimeerde is (Cass., 24 april 1987, *Arr. Cass.*, 1987, 1127; *Pas.*, 1987, I, 994; de Leval, G., «La reconstitution du litige par voie d'appel incident», *Ann. Dr. Liège*, 1986, 356). Wanneer een partij ten aanzien van een in de appèlprocedure betrokken partij bij conclusie incidenteel hoger beroep heeft ingesteld binnen de beroepstermijn van art. 1051 Ger.W. en dit incidenteel hoger beroep als zodanig niet toelaatbaar is omdat het uitgaat van een partij tegen wie geen hoger beroep is ingesteld, moet de appèlrechter ambtshalve onderzoeken of het hoger beroep toelaatbaar is als hoofdberoep (Cass., 2 februari 1989, *Arr. Cass.*, 1989-90, 656; *Pas.*, 1989, I, 591).

9. Door de rechtspraak en de rechtsleer werden twee beperkingen gesteld aan de toelaatbaarheid van het incidenteel hoger beroep, die in strijd zijn met de duidelijke tekst van art. 1054 Ger.W. (Broeckx, K., *o.c.*, p. 208, nr. 457). Deze beperkingen waren ook aan de orde in het geannoteerde arrest.

Een eerste beperking houdt in dat incidenteel hoger beroep enkel kan uitgaan van de geïntimeerde, tegen wie tijdig en geldig *hoofdberoep* is ingesteld (Antwerpen, 9 december 1987, *T.B.B.R.*, 1990, 444; Bergen, 8 maart 1988, *Pas.*, 1988, II, 144; Brussel, 22 mei 1991, *J.T.*, 1991, 659; Bergen, 4 oktober 1991, *J.T.*, 1992, 269). Degene van wie niets is gevorderd door de partij die het hoofdberoep heeft ingesteld, wordt niet beschouwd als gedaagde in hoger beroep, die incidenteel beroep kan instellen (Cass., 24 april 1987, *Arr. Cass.*, 1987, 1127; Cass., 24 december 1990, *Arr. Cass.*, 1990-91, 459; Antwerpen, 9 december 1987, *T.B.B.R.*, 1990, 444). Deze rechtspraak lijkt het incidenteel hoger beroep door een partij, tegen wie geen hoofdberoep, maar wel in-

cidenteel beroep is ingesteld, uit te sluiten en miskent zo de duidelijke tekst van art. 1054 Ger.W. De woorden «gedaagde in hoger beroep» hebben een algemene betekenis en omvatten zowel de gedaagde tegen wie een hoofdberoep is gericht, als degene tegen wie een incidenteel beroep is ingesteld (Delvoie, G., «Een kans voor goede wijn: het navolgend hoger beroep», in *Liber Amicorum E. Krings*, 1991, (541), 545). Dit wordt bevestigd in het geannoteerde arrest. Het Hof voegt er wel een nuance aan toe: een partij van wie niets wordt gevorderd door degene die tegen haar hoofd- of incidenteel hoger beroep heeft ingesteld, kan niet worden beschouwd als een gedaagde in hoger beroep die incidenteel beroep kan instellen. Het is m.a.w. vereist dat van de gedaagde in hoger beroep iets wordt gevorderd.

10. Deze nuance brengt ons tot de tweede jurisprudentiële beperking aan de toelaatbaarheid van het incidenteel hoger beroep. Die bestaat erin het incidenteel hoger beroep slechts toe te staan als ook het hoofdberoep toelaatbaar is (Bergen, 4 oktober 1991, *J.T.*, 1992, 269; Brussel, 22 mei 1991, *J.T.*, 1991, 659; Bergen, 23 september 1992, *J.L.M.B.*, 1994, 549). Sommige uitspraken verklaren het incidenteel hoger beroep niet toelaatbaar, als het uitgaat van een partij tegen wie het hoofdberoep niet toelaatbaar is, omdat in eerste aanleg geen geschil bestond tussen de hoofdappellant en de geïntimeerde (Cass., 1 december 1988, *Arr. Cass.*, 1989-90, 394; *R.W.*, 1989-90, 204; *Pas.*, 1989, 358; Cass., 24 december 1990, *Arr. Cass.*, 1990-91, 459, nr. 220; Bergen, 16 maart 1994, *J.L.M.B.*, 1994, 666). Deze rechtspraak miskent de duidelijke tekst van art. 1054 Ger.W., waaruit volgt dat enkel het te laat ingestelde of het nietig hoofdberoep de ontoelaatbaarheid van het incidenteel beroep tot gevolg heeft.

11. Het is raadzaam om in navolging van G. Delvoie een onderscheid te maken naargelang het hoofdberoep ontoelaatbaar is bij gebrek aan belang dan wel bij gebrek aan rechtsband in eerste aanleg.

De niet-toelaatbaarheid van het hoofdberoep bij *gebrek aan belang*, bijvoorbeeld omdat de vordering van de appellant door de eerste rechter integraal werd toegewezen, heeft geen invloed op de toelaatbaarheid van het incidenteel beroep, wat door het Hof van Cassatie werd bevestigd (Cass., 11 september 1989, *Arr. Cass.*, 1989-90, 26; *Pas.*, 1990, I, 24; Cass., 25 januari 1991, *Arr. Cass.*, 1990-91, 566; Cass., 14 november 1991, *Arr. Cass.*, 1991-92, 237; *J.L.M.B.*, 1992, 218).

Iets geheel anders is de niet-toelaatbaarheid van het hoger beroep bij *gebrek aan rechtsband*, zoals het geval was met het hoger beroep van N.V. G. tegen de eiseressen in cassatie. Naar aanleiding van de hoofdvordering van de firma's M. Ltd. tegen de N.V. S.R.T., werd de N.V. G. door de N.V. S.R.T. in tussenkomst en vrijwarig geroepen. Tussen de firma's M. Ltd. en de gedaagde in vrijwaring bestond geen rechtsband, omdat zij zich voor de eerste rechter niet tegen elkaar hadden gericht. Dit heeft voor gevolg dat de N.V. G. enkel hoger beroep kon instellen tegen N.V. S.R.T. Daar zij haar hoger beroep ook richtte tegen de andere partijen in eerste aanleg, kan enkel worden vastgesteld – zoals het Hof van Cassatie terecht opmerkt – dat deze andere partijen in werkelijkheid geen geïntimeerde zijn, zodat zij niet verkeren in de voorwaarden om incidenteel beroep in te stellen (Delvoie, G., «Goede wijn behoeft geen krans. Een goed beroep evenmin» (noot onder Cass., 24 april 1987), *T.B.B.R.*, 1989, (64), 69-70).

12. In het geannoteerde arrest zag het Hof zich uiteindelijk verplicht het onderdeel van de cassatievoorziening, waarin een schending van art. 1054 Ger.W. werd aangevoerd, niet ontvankelijk te verklaren wegens de afwezigheid van door de appellanten geformuleerde kritiek op het feit dat de appèlrechters ten onrechte hun beoordeling hadden beperkt tot de processuele relatie tussen de principale appellant en de eiseressen in cassatie. Het hoofdberoep van de N.V. G. was weliswaar ingesteld tegen alle procespartijen in eerste aanleg, maar beperkte zich ertoe de tegen haar gericht vordering tot vrijwaring van de stuwadoor N.V. S.R.T. te horen afwijzen. Dit had tot gevolg dat alle andere procespartijen die door N.V. G. in de appèlprocedure waren betrokken, maar tegen wie N.V. G. geen hoger beroep had ingesteld, onder meer de firma's M. Ltd., geen echte gedaagden in hoger beroep waren die incidenteel beroep konden instellen. Enkel N.V. S.R.T. was een echte gedaagde in hoger beroep, die een ontvankelijk incidenteel hoger beroep kon instellen tegen M.I. Ltd. en M.'s T.E. Ltd.

13. Al is het juist dat de firma's M. Ltd. wel werkelijk gedaagden werden op het incidenteel hoger beroep van N.V. S.R.T., toch hebben de rechters in hoger beroep hun oordeel dat het incidenteel hoger beroep van M.I. Ltd. en M.'s Ltd. tegen de N.V. Z. en de N.V. M. niet ontvankelijk is, uitsluitend gebaseerd op de zelfstandige reden dat de hoofdappellant (N.V. G.) van de firma's M. Ltd. niets had gevorderd in de akte van hoger beroep. Omdat de eiseressen in cassatie in hun voorziening geen kritiek uitoefenden op deze beperking van de beoordeling tot de processuele relatie tussen de N.V. G. en de firma's M. Ltd., diende het Hof van Cassatie dit onderdeel van de voorziening niet ontvankelijk te verklaren, niet zonder terloops te vermelden «ook al was het gegrond», een pijnlijke toevoeging voor de afgewezen eiseressen in cassatie.

Karen Broeckx
Docent Universiteit Gent

RAAD VAN STATE

7e KAMER – 7 DECEMBER 2000

Voorzitter: mevr. Bracke

Rapporteur: de h. Stevens

Auditoraat: de h. Soubbron

Advocaten: mrs. Van Wesemael loco Denys, Walgraeve loco De Cuyper, Baron en Bossuyt

Milieu – Milieuvergunning – Begrip exploitant

De persoon die de eigendom van zijn bedrijf en de milieuvergunning aan een vennootschap overdraagt en door die vennootschap betaald wordt voor de dagelijkse exploitatie en het voederen, verzorgen en grootbrengen van de dieren, kan niet worden beschouwd als exploitant in de zin van art. 2, 2°, van het decreet van 28 juni 1985 betreffende de milieuvergunning.

G. t/ Vlaamse Gewest en stad Ieper

Arrest nr. 91.489

Gezien het verzoekschrift dat J.G. en de N.V. A. op 6 augustus 1991 hebben ingediend om de vernietiging te vorderen van het besluit van 2 mei 1991 van de Gemeenschapsminister van Leefmilieu, Natuurbehoud en Landinrichting, waarbij het beroep tegen het besluit van 22 september 1988 van de bestendige deputatie van de provincieraad van West-Vlaanderen, houdende verlening aan de eerste verzoeker van de vergunning om te Ieper (...) een varkensfokkerij voor 1.300 mestvarkens verder te exploiteren en uit te breiden met 332 zeugen en beren en 720 gespeende biggen, gegrond wordt verklaard en het beroepen besluit wordt vernietigd (zaak A. 44.755/VII-10.232);

Gezien het verzoekschrift dat J.G. op 4 augustus 1992 heeft ingediend om de vernietiging te vorderen van «het bevel tot stopzetting van «de niet-rechtmatig vergunde inrichting, *in casu* de exploitatie van de varkensstallen (...)», genomen bij beslissing van 4 juni 1992 van de Burgemeester van de stad Ieper, en voor zover als nodig het besluit van hoofdinspecteur-directeur A., van het Bestuur Milieu-inspectie, van ongekende datum, waarbij de burgemeester werd opgedragen een bevel tot stopzetting van de activiteiten te geven» (zaak A. 47.858/VII-11.246);

Gezien het verzoekschrift dat J.G. op 23 april 1993 heeft ingediend om de vernietiging te vorderen van het besluit van 17 februari 1993 van de Vlaamse Minister van Leefmilieu en Huisvesting, waarbij het beroep aangetekend tegen de beslissing opgelegd in het proces-verbaal van 29 september 1992 van het Bestuur Milieu-inspectie van AMINAL houdende dwangmaatregelen opgelegd aan de exploitatie van beroeper, ongegrond wordt verklaard en de beroepen beslissing wordt bevestigd (zaak A. 51.325/VII-11.931);

Gezien het verzoekschrift dat J.G. op 26 juli 1993 heeft ingediend om de vernietiging te vorderen van «het bevel van de burgemeester van de stad Ieper van 25 mei 1993, houdende «de ontruiming van deze tweede zeugenstal (...)»;

...

Gelet op het arrest nr. 74.120 van 4 juni 1998 in de zaak A. 44.755/VII-10.232 waarbij het beroep wordt verworpen ten opzichte van de tweede verzoekende partij en waarbij het door de auditor-generaal aangestelde lid van het auditoraat wordt gelast het onderzoek van de zaak voort te zetten;

...

1. Rechtspleging

Overwegende dat een goede rechtsbedeling vereist dat de voorliggende zaken gevoegd worden;

2. Ontvankelijkheid van de beroepen

2.1.1. Overwegende dat in de auditoraatsverslagen ambtshalve een exceptie van gebrek aan hoedanigheid in de persoon van J.G. wordt aangevoerd; dat de auditor vaststelt dat thans de N.V. A. de betrokken inrichting exploiteert, en dus niet langer J.G.; dat hij dit stoelt op de vaststelling dat het de N.V. A. is die einde 1995 een mi-

lieuvergunningaanvraag heeft ingediend voor de kwestieuze inrichting en dat het aan dezelfde vennootschap is dat die vergunning, zij het gedeeltelijk, werd verleend;

...

2.2. Overwegende, ambtshalve, dat de exceptie gegrond is om de volgende redenen:

2.2.1. Luidens art. 2, 2° en 3°, van het decreet van 28 juni 1985 betreffende de milieuvergunning (milieuvergunningdecreet) wordt als «exploitant» beschouwd: «elke natuurlijke of rechtspersoon die een inrichting exploiteert of voor wiens rekening een inrichting wordt geëxploiteerd», en is «exploiteren»: «in werking stellen of houden, gebruiken, installeren of in stand houden van een inrichting (...)».

Dienaangaande verklaarde de bevoegde Minister naar aanleiding van de parlementaire voorbereiding van het milieuvergunningdecreet in de Commissie voor Leefmilieu en Waterbeleid, dat de woorden «of voor wiens rekening een inrichting wordt geëxploiteerd», noodzakelijk zijn, omdat het in de praktijk dikwijls voorkomt dat een eigenaar een bedrijf laat exploiteren door een aangestelde en dat de eigenaar in dat geval de eigenlijke «exploitant» en de «juridische verantwoordelijke» blijft (*Gedr. St.*, VI. Raad, 1984-85, nr. 291/14, p. 21).

Het is dan ook de «exploitant» in de zin van de definitie die het Milieuvergunningdecreet aan die term geeft, die uitsluitend de adreassaant is van de rechten en de verplichtingen die voortspruiten uit het milieuvergunningdecreet. Dit is ook logisch, omdat het hele milieuvergunningssysteem onwettigbaar zou zijn, indien de exploitant zich zou kunnen verschuilen achter allerlei juridische constructies om aan de uit het milieuvergunningdecreet voortspruitende verplichtingen te ontsnappen.

Derhalve is alleen de «exploitant», als houder van de uit het milieuvergunningdecreet voortspruitende rechten, houder van de vorderingsrechten die in verband daarmee ten bate van de inrichting die hij exploiteert uitgeoefend kunnen worden. Hij is dan ook de enige die de vereiste kwaliteit en hoedanigheid heeft om de daarop betrekking hebbende rechtsvorderingen in te stellen.

Ook dit is logisch. Zelfs de belangen van de exploitant en die van de persoon die voor zijn rekening werkt, onder welk juridisch statuut dan ook, zijn immers niet noodzakelijk gelijklopend, en het is goed mogelijk dat de exploitant zich wil neerleggen bij een weigeringsbeslissing of een dwangmaatregel, terwijl degene die de daadwerkelijke uitbating verzorgt, dit verder wil blijven doen. Het is ondenkbaar dat iemand die niet de exploitant in de zin van het decreet is, tegen de wens van die exploitant in een geding zou voeren dat erop gericht is te exploiteren of voort te exploiteren, ook al heeft hij daar belang bij.

...

2.2.2. Uit de gegevens van de zaken en ook uit de argumentatie vervat in de laatste memorie van J.G. blijkt duidelijk dat de betrokken inrichting thans voor rekening van de N.V. A. door J.G. wordt uitgebaat.

J.G. geeft in zijn laatste memories uitdrukkelijk toe dat hij «de eigendom van zijn bedrijf» aan de N.V. A. heeft overgedragen en dat hij, al zou hij «op zelfstandige basis» werken, door die vennootschap wordt betaald «voor de dagelijkse exploitatie en het voederen, verzorgen en grootbrengen van de dieren».

J.G. betwist ook niet dat de N.V. A., en niet hijzelf, thans houder is van een milieuvergunning voor de kwestieuze inrichting.

Er dient dan ook te worden besloten dat thans de N.V. A. «exploitant» is van de betrokken inrichting en dat alleen deze vennootschap bevoegd is om de aanhangige procedures met betrekking tot de weigering van een vergunning en de opgelegde dwangmaatregelen te voeren.

Bij gebreke aan enige gedinghervatting door die vennootschap dienen de door J.G. ingestelde beroepen bijgevolg wegens ontstentenis van de vereiste actuele hoedanigheid als onontvankelijk te worden afgewezen;

2.3. Overwegende dat in het tussenarrest, nr. 74.120, van 4 juni 1998, in de zaak A.44.755, reeds werd beslist dat de N.V. A. ten tijde van het indienen van het verzoekschrift evenmin de vereiste hoedanigheid bezat voor het instellen van de desbetreffende vordering, daar zij toentertijd geen exploitant van de inrichting was, maar slechts beschikte over een recht van opstal met betrekking tot de gebouwen en de gronden van het bedrijf; dat bijgevolg alle beroepen onontvankelijk zijn.

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN

2e KAMER – 2 APRIL 2001

Voorzitter: mevr. Homans

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Peeters en Weyns

Advocaten: mrs. De Wandere loco Enschede en Loyens

1. Arbeidsovereenkomst – Essentiële bestanddelen – Openbare orde – 2. Rechtsmiddelen – Burgerlijke zaken – Hoger beroep – Berusting – Openbare orde – Arbeidsovereenkomst – Bestaan

1 en 2. De rechtsregel die bepaalt dat een arbeidsovereenkomst aanwezig is wanneer in het raam van een gezagsrelatie arbeid tegen loon wordt gepresteerd, raakt de openbare orde, aangezien deze regel de sociale rechtsordening van de maatschappij bepaalt.

In een vonnis dat uitspraak doet over de aanwezigheid van een arbeidsovereenkomst, kan niet rechtsgeldig worden berust.

Faillissement N.V. D.

De ontvankelijkheid van het hoger beroep

A.1. Bij brief van 23 juni 2000 vroeg de raadsman van geïntimeerde aan de raadsman van appellant of haar cliënt wenste te berusten in het vonnis van 14 juni 2000 van de Arbeidsrechtbank te Antwerpen, bij gebreke waarvan opdracht zou worden gegeven om het vonnis te betekenen.

De raadsman van appellant antwoordde bij brief en fax van 2 augustus 2000;

«Geachte Confrère,

(...)»

Mr. C. meldt mij te willen berusten in het vonnis van 14 juni jl.

Namens mr. C. moge ik u vragen mij uw afrekening te willen laten worden met, indien mogelijk, de ventilatie van netto, R.S.Z. en voorheffing.

Mr. C. zal vervolgens het document BC 901 opstellen.

Ik zie Uw berichten tegemoet en verblijf, (...)»

De raadsman van geïntimeerde ging dan ook niet tot betekening over en voerde berekeningen uit met betrekking tot het nettoloon.

2. Op 21 november 2000, daags vóór de heropening van het debat, diende appellant evenwel ter griffie van dit Arbeidshof een verzoekschrift tot hoger beroep in tegen het vonnis van de Arbeidsrechtbank te Antwerpen van 14 juni 2000.

3. *In limine litis* werpt geïntimeerde op dat het hoger beroep onontvankelijk is, aangezien appellant blijkens de brief van zijn raadsman van 2 augustus 2000 in het vonnis van de Arbeidsrechtbank te Antwerpen van 14 juni 2000 heeft berust.

B.1. Luidens art. 1044 Ger. W. betekent berusten in een beslissing: afstand doen van de rechtsmiddelen die een partij tegen alle of sommige punten van die beslissing kan aanwenden.

Een berusting kan uitdrukkelijk of stilzwijgend zijn. Een uitdrukkelijke berusting gebeurt bij eenvoudige akte, ondertekend door de partij of haar bijzonder gevolmachtigde (art. 1045 Ger. W.).

In casu wordt niet betwist dat de brief van de raadsman van appellant van 2 augustus 2000 een uitdrukkelijke berusting in het vonnis van 14 juni 2000 inhoudt.

2. Evenmin wordt betwist dat appellant aan zijn raadsman effectief heeft gemeld in het vonnis te willen berusten en dat de raadsman van appellant dus over een bijzondere volmacht van zijn cliënt beschikte om in het vonnis te berusten (cf. Cass., 1 december 1983, *R.W.*, 1984-85, 835, noot).

Er is dan ook geen aanleiding om een procedure van ontkenning van proceshandeling te voeren overeenkomstig art. 848 e.v. Ger. W.

3. Appellant werpt evenwel op dat zijn berusting nietig is, aangezien hij niet rechtsgeldig in het vonnis kón berusten, omdat dit gewezen is in een materie die de openbare orde raakt.

Berusting in een beslissing over een wetbepaling van openbare orde is inderdaad nietig (Cass., 19 oktober 1987, *Arr. Cass.* 1987-88, 202; Cass., 28 januari 1999, *Arr. Cass.* 1999, 48). Derhalve dient te worden nagegaan of het vonnis *a quo* uitspraak doet over een betwisting die de openbare orde raakt.

De eerste rechter gaat allereerst na of geïntimeerde, die op het ogenblik van het ontslag als zelfstandige voor het gefailleerde bedrijf werkzaam was, in werkelijkheid de hoedanigheid van bediende had, zoals hij beweerde.

Hij komt tot de conclusie dat geïntimeerde door een arbeidsovereenkomst met het gefailleerde bedrijf verbonden was.

Dan gaat het vonnis na of geïntimeerde terecht wegens een dringende reden werd ontslagen.

De rechtbank stelt vast dat het ontslag wegens dringende reden niet voldeed aan de vormvereisten van art. 35 van de Arbeidsovereenkomstenwet.

Het debat wordt vervolgens op de zitting van 22 november 2000 heropend om partijen de mogelijkheid te bieden over

de becijfering van de vorderingen nader te concluderen en stukken neer te leggen.

Een wetbepaling is van openbare orde wanneer zij de essentiële belangen van de Staat of van de gemeenschap raakt of in het privaatrecht de juridische grondslagen vastlegt waarop de economische of morele orde van de maatschappij rust (Cass. 9 december 1948, *Pas.* 1948, I, 699).

Een wetbepaling is van dwingend recht wanneer zij enkel een zuiver privaat belang beschermt en niet een algemeen belang dat het particuliere belang overstijgt. Of een wet van openbare orde dan wel van dwingend recht is, wordt aldus bepaald door de aard van het belang dat door de bepaling wordt beschermd (conclusie van advocaat-generaal Lenaerts bij Cass. 26 februari 1975, *Arr. Cass.* 1975, 730-732).

Ten slotte zijn er rechtsregels van aanvullend of suppletief recht, die slechts gelden voor zover partijen niets anders zijn overeengekomen.

Naar het oordeel van het Hof raakt de rechtsregel die bepaalt dat er een arbeidsovereenkomst is wanneer in het raam van een gezagsrelatie arbeid wordt gepresteerd in ruil voor loon, de openbare orde (zie ook Engels, C., *Het ondergeschikt verband naar Belgisch arbeidsrecht*, Brugge, Die Keure, 137). Deze rechtsregel bepaalt immers de sociale rechtsordening van de maatschappij.

Ook overweegt de eerste rechter (zie p. 6 en p. 10 van het vonnis, echter niet hernoemen in het dictum) dat, aangezien hij tot de conclusie komt dat geïntimeerde bediende was, hij dus materieel bevoegd is (deze reden is weliswaar fout: de arbeidsrechtbank was materieel bevoegd omdat geïntimeerde zijn vordering steunde op het bestaan van een arbeidsovereenkomst, cf. Cass. 19 december 1985, *R.W.* 1986-87, 279; in zijn laatste conclusie hield appellant zijn middel van onbevoegdheid trouwens niet meer staande).

De materiële bevoegdheid van de rechtbanken houdt verband met de rechterlijke organisatie en is dus eveneens van openbare orde.

Op grond van de rechtspraak van het Hof van Cassatie moet dan ook worden besloten dat de berusting van appellant in het vonnis *a quo*, dat een geschil beslechtte dat de openbare orde raakt, niet rechtsgeldig was.

4. Hieruit volgt dat het hoger beroep dat appellant op 21 november 2000, ondanks zijn eerdere berusting op 2 augustus 2000 heeft aangetekend, hoger beroep dat ook naar tijd en vorm regelmatig is, ontvankelijk is.

HOF VAN BEROEP TE GENT

7e KAMER – 7 JUNI 2001

Voorzitter: de h. Debucquoy

Raadsheren: de hh. Floren en Baudrez

Advocaten: mrs. Van Buggenhout, Libeert, Lievens, Heughebaert, George en Blommaert

Gerechtelijk akkoord – Ontbinding van de vennootschap – Faillietverklaring van de vennootschap

Een ontbinding van de vennootschap in de loop van de procedure van gerechtelijk akkoord sluit niet uit dat deze vennootschap nog failliet wordt verklaard. Een deficitaire

vereffening als alternatief voor het faillissement is enkel mogelijk wanneer deze handelwijze het vertrouwen van de schuldeisers geniet.

N.V. V. e.a. t/ Faillissement N.V. V. e.a.

De vereffenaars van de vennootschappen V. stelden op 7 april 2000 hoger beroep in tegen het vonnis van 15 maart 2000 van de rechtbank van koophandel te Veurne. Dit vonnis verleende de vennootschappen V. in vereffening geen definitieve opschorting van betaling, verklaarde hen failliet en bepaalde de datum van de staking van betaling voorlopig op 16 september 1999.

Het vonnis van faillietverklaring werd uitgesproken:

- nadat de rechtbank van koophandel te Veurne op het verzoekschrift dat de vennootschappen V. op 16 september 1999 hadden neergelegd, hen op 22 september 1999 de voorlopige opschorting van betaling voor een observatieperiode tot 22 maart 2000 had toegekend, een commissaris inzake opschorting had aangesteld en de datum voor de eventuele toekenning van de definitieve opschorting had bepaald op 23 februari 2000;
- nadat de rechtbank van koophandel te Veurne op het verzoekschrift dat de commissaris inzake opschorting op 22 december 1999 had neergelegd, de commissaris inzake opschorting op 22 december 1999 de machtiging had verleend om de overdracht van de onderneming te verwezenlijken;
- nadat de rechtbank van koophandel te Veurne tegenover de vennootschappen V. op 10 februari 2000 de gedeeltelijke overdracht van de onderneming aan N.V. S., zoals omschreven in het verzoekschrift dat de commissaris inzake opschorting op 28 januari 2000 had neergelegd, had goedgekeurd;
- nadat de aandeelhouders van de vennootschappen V. op 22 februari 2000 hadden beslist tot de ontbinding van de vennootschappen en tot de aanstelling van twee vereffenaars.

...

De vereffenaars van de vennootschappen V. stellen dat de rechter zowel als de schuldenaar een onbeperkte keuzevrijheid hebben om voor de vereffening van een vennootschap te kiezen, en de wetgever de voorkeur uitdrukte voor de vereffeningstelling in plaats van de faillietverklaring van een vennootschap. Door meteen te onderzoeken of de faillissementsvoorwaarden ten aanzien van de vennootschappen V. waren vervuld, zou de eerste rechter geen gebruik gemaakt hebben van zijn keuzerecht en zou hij de wil van de wetgever naast zich neergelegd hebben. Alleen bij fraude, nalatigheid of onbekwaamheid van de aangestelde vereffenaars had hij tot de faillietverklaring kunnen besluiten, welke situatie hier niet voorligt.

...

Het Hof onderschrijft integraal het vonnis en verwijst partijen naar de overwegingen van het vonnis, die het juist bevindt. Aanvullend laat het Hof volgende overwegingen gelden:

...

De eerste rechter maakte een duidelijke afweging van de belangen in de zaak en miskende geenszins de wil van de wetgever bij de faillietverklaring van V.

Bij beslissing om een vennootschap in vereffening (nog) failliet te verklaren moet de rechter volgende belangen afwegen:

– nagaan welk stelsel het best de eventuele continuïteit van de onderneming kan waarborgen. De eerste rechter hield hier duidelijk rekening met dit centraal gegeven bij de afweging van zijn beslissing. Hij onderstreepte uitdrukkelijk «dat in zoverre het volgens de schuldenaars de bedoeling van de wetgever is geweest om absolute voorrang te geven aan de continuïteit van de onderneming, hieraan reeds werd tegemoetgekomen door het vonnis van 10 februari 2000». Dit laatste vonnis stond de overdracht toe van de onderneming aan N.V. S., zoals omschreven in het verzoekschrift dat de commissaris inzake opschorting op 28 januari 2000 had neergelegd.

– de belangen van de schuldeisers. Zo het vaststaat dat de vereffeningstelling deficitair is, primeren hun belangen duidelijk de belangen van de aandeelhouders, die uit de vereffening niets meer te verwachten hebben. Dit impliceert dat de aandeelhouders bij hun beslissing tot in vereffeningstelling en bij hun beslissing tot aanstelling van vereffenaars in dit geval bijzonder attent moeten zijn voor de belangen van de schuldeisers. Ook het belang van de schuldeisers stond bij de wetgever centraal. Het volstaat te verwijzen naar artikel 41 van de wet op het gerechtelijk akkoord («... zal bijdragen tot de terugbetaling aan de schuldeisers»).

– De eerste rechter heeft deze belangenafweging gemaakt en kwam daarna terecht tot de vaststelling dat de vereffening, in de concrete omstandigheden eigen aan de zaak, het vertrouwen van de belangrijkste schuldeisers niet genoot.

– De eerste rechter stelde terecht vast dat de aandeelhouders «zonder enig voorafgaand overleg met de belangrijkste schuldeisers of met de commissaris inzake opschorting» «op de vooravond van de zitting waarop een eventuele definitieve opschorting van de betaling behandeld zou worden» tot de in vereffeningstelling hebben beslist. De gevolgde werkwijze, waarbij de rechtstreeks belanghebbenden volledig buiten het beraad werden gehouden over de wijze waarop het actief – dat in hun voordeel gerealiseerd moest worden – best kon gerealiseerd worden, was uiteraard niet van aard het vertrouwen van de schuldeisers te winnen.

– Door zich plots in de plaats van de schuldeisers te stellen bij het aangeven van de wijze waarop het actief best in hun voordeel gerealiseerd worden – zij het bij wijze van vereffening, zij het in het raam van een faillissementsbeheer – gaven de aandeelhouders minstens aan dat zij zich probeerden te onttrekken aan de verdere behandeling van het gerechtelijk akkoord, die tot een eventuele faillietverklaring had kunnen leiden. Daar zij zich volledig in de plaats stelden van hun schuldeisers moeten zij minstens kunnen aantonen, dat de gevolgde werkwijze duidelijk de belangen van die schuldeisers diende. De vereffenaars van de vennootschappen V. bewijzen dit evenwel niet. Integendeel, hun overhaaste beslissing riep meteen ernstige vragen op na de vraagstelling die de rechter voordien in het vonnis van 10 februari 2000 had gemaakt.

...

– De overhaasting, die terecht de argwaan van de schuldeisers wekte, volgt ook uit het «toen nog altijd» ontbreken van een sluitend overzicht van activa en passiva van de

vennootschappen V. waarover de commissaris inzake opschorting had laten opmerken «... mede het feit dat op het ogenblik in de vennootschap een adequate administratieve organisatie en een effectieve interne controle ontbreken, kan ik mij niet uitspreken over de juistheid van de boekhoudkundige staat ...». Het was wachten tot de conclusies die de curatoren op 24 november 2000 neerlegden, om hiervan een overzichtelijk beeld te krijgen: «het voorlopig passief beloopt 922.579.239 fr.; tijdens de periode van voorlopige opschorting van betaling of in nauwelijks zes maanden zijn voor 70.000.000 fr. nieuwe schulden ontstaan; het actief dat de vereffenaars van de vennootschappen V. op 457.000.000 fr. raamden, blijkt volgens natrekbare waarderingen van de curatoren ruim overtrokken».

– De schuldeisers laten voorts terecht gelden dat meester P.M. die voorheen de raadsman van de vennootschappen V. was, niet als onafhankelijke vereffenaar behouden kan worden. Bij deze vaststelling sluit een eerdere vaststelling in het vonnis van 10 februari 2000 aan, dat de zorgeloze beleidsvoering van H.V. en R.V. tot de precaire situatie heeft geleid, zodat de vereffenaars tegenover schuldeisers vanuit elke invalshoek blij moeten geven van hun onafhankelijkheid tegenover de aandeelhouders.

Na deze belangenafweging te hebben gemaakt en vastgesteld te hebben dat de aandeelhouders het vertrouwen van de schuldeisers hadden verbeurd, sprak de rechtbank terecht het faillissement van de vennootschappen V. in vereffening uit.

– In tegenstelling tot de vereffenaars, die werden aangesteld door de vennoten aan wie zij verslag uitbrengen van hun verrichtingen, treden de curatoren, aangesteld door de rechtbank, op onder toezicht van de rechter-commissaris en moeten zij verslag uitbrengen aan de schuldeisers.

– Aan de voorwaarden om een handelsvennootschap in vereffening failliet te verklaren was en blijft voldaan. Een eerste aanwijzing van de staking van betaling en het wankelen van het krediet van de vennootschappen volgde uit het verzoek tot het verkrijgen van het gerechtelijk akkoord, dat de vennootschappen V. op 16 september 1999 hebben neergelegd: «... de continuïteit van de onderneming van verzoekers bedreigd wordt» (...). «... dat de uitvoering van dit (herstructurerings)plan evenwel wegens de schorsing van de kredieten door de banken en de aan die schorsing verbonden rechtsgevolgen, in het gedrang is gekomen...». De aandeelhouders tonen niet aan dat zij nadien opnieuw krediet genoten bij hun schuldeisers en de betaling konden verzekeren van een passief, dat volgens aangiftes van schuldvorderingen sluit op een voorlopig totaal van 922.579.239 fr. Integendeel, zij ontweken manifest de verdere behandeling van hun verzoek tot het verkrijgen van een gerechtelijk akkoord, nadat de commissaris inzake opschorting een alarmerende kanttekening had gemaakt bij zijn vaststelling van een (door hem onderschat) gezamenlijk passief van 645.000.000 fr.: «De vennootschappen komen in een onhoudbare liquiditeitspositie». Daar zij de procedure van het gerechtelijk akkoord niet hebben vervolgd, kwam een einde aan de voorlopige opschorting van betaling die de rechtbank hen had toegestaan bij vonnis van 22 september 1999, zonder dat een oplossing voorhanden was en is, die het hoofd kon en kan bieden aan de opnieuw eisbaar geworden schulden.

De voorlopige opschorting die bij vonnis van 23 december 1999 voor een beweerde tijdelijke staking van betaling werd verleend, bleek op 15 maart 2000 een duurzame staking van betaling, zodat het raadzaam is de datum van de neerlegging van hun verzoekschrift tot het verkrijgen van een gerechtelijk akkoord ook als datum van de staking van betaling van de vennootschappen V. in aanmerking te nemen.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE BRUGGE

1e KAMER – 16 OKTOBER 2000

Rechter: de h. Jocqué

Advocaten: mrs. Dehullu, Lammens, Soete en Ampe

Faillissement – Gefailleerde – Vergoeding voor blijvende invaliditeit – Verzekeringscontract – Uitbetaling aan curator

De vergoeding voor blijvende invaliditeit die krachtens een verzekeringsovereenkomst aan de gefailleerde toekomt na de faillietverklaring, dient aan de curator van dit faillissement te worden uitbetaald, daar deze vergoeding niet valt onder de uitzonderingen bepaald in art. 16, tweede en derde lid Faillissementswet.

D. en Faillissement D. t/ N.V. A.

1. Bij tussenvonnis van 29 juni 1998 werd dokter Herman P. aangesteld om eerste eiser te onderzoeken. De gerechtsdeskundige heeft zijn verslag ter griffie neergelegd op 7 april 1999.

2. Verweerster voert aan dat eisers geen verzekeringsovereenkomst overleggen. Zij zou zelf geen overeenkomst in haar archieven en bundel hebben kunnen terugvinden. Subsidiair werpt verweerster op dat de graden en perioden van tijdelijke ongeschiktheid dienen te worden vastgesteld door haar raadgevende geneesheer, hetgeen bindend zou zijn voor eisers. Aldus zou enkel een blijvende arbeidsongeschiktheid van 20% aanvaard kunnen worden. Verweerster verwerpt het door de deskundige vastgestelde percentage van blijvende invaliditeit. Volgens verweerster mag bij de vaststelling van de invaliditeit enkel rekening worden gehouden met de beroepsbezigheid, maar niet met de economische weerslag, noch met de algemene arbeidsmarkt.

Eerste eiser zou enkel aanspraak kunnen maken op een vergoeding van 1.267.591 fr. De uitbetaling dient volgens verweerster te gebeuren aan eerste eiser en niet aan tweede eiser q.q.

3. Eerste eiser stelt dat hij de polis heeft kunnen terugvinden en deze overlegt.

Voorts merkt eerste eiser op dat beide partijen akkoord waren met de aanstelling van een deskundige. Hij wijst erop dat verweerster het niet-betwiste gedeelte niet heeft uitbetaald.

Eerste eiser voert aan dat hij gerechtigd is op een vergoeding van 2.024.362 fr. en vordert betaling van dit bedrag. Hij maakt tevens voorbehoud omtrent de nog te verrekenen kosten.

Volgens eerste eiser is de huidige rechtbank niet bevoegd om te oordelen aan wie de vergoeding toekomt.

...

4. Verweerster en eerste eiser stellen dat de vergoeding aan deze laatste dient te worden uitbetaald, terwijl tweede eiser q.q. van oordeel is dat de vergoeding aan hem toekomt, gelet op het faillissement van eerste eiser.

Eerste eiser werpt ten onrechte op dat de huidige rechtbank op grond van art. 574, 2º, Ger. W. niet bevoegd zou zijn om hieromtrent te oordelen. Art. 574, 2º, Ger. W. heeft betrekking op vorderingen en geschillen rechtstreeks ontstaan uit het faillissement. *In casu* betreft het geschil evenwel een betwisting die ontstaan is uit de verzekeringsovereenkomst die door eerste eiser met verweerster werd gesloten.

De grond van deze betwisting dient verder beoordeeld te worden op grond van art. 16 Faill.W. Krachtens deze bepaling verliest de gefailleerde te rekenen van de dag van het vonnis van faillietverklaring het beheer over al zijn goederen, zelfs over de goederen die hij mocht verkrijgen terwijl hij zich in staat van faillissement bevindt. Alle betalingen aan de gefailleerde gedaan vanaf de dag van het vonnis, kunnen niet aan de boedel worden tegengeworpen.

Art. 16, tweede lid, Faill.W. bevat slechts een uitzondering voor de goederen bedoeld in art. 1408 Ger. W. en de bedragen, sommen en uitkeringen die de gefailleerde ontvangt sinds de faillietverklaring, voor zover zij krachtens art. 1409 tot en met 1412 Ger. W. of krachtens bijzondere wetten niet voor beslag vatbaar zijn. Art. 16, derde lid, Faill.W. bepaalt verder: «Uit het actief van het faillissement worden eveneens uitgesloten, de vergoeding voor schade die aan de persoon is verbonden en die aan de gefailleerde toekomt uit onrechtmatige daad».

De vergoeding, waarop eerste eiser aanspraak maakt, valt niet onder de uitzonderingen vermeld in art. 16, tweede en derde lid, Faill.W.

De vergoeding heeft geen betrekking op de goederen die zijn opgesomd in art. 1408, § 1, Ger. W. of de uitkeringen vermeld in art. 1409 en volgende Ger. W. Evenmin kan de vergoeding worden beschouwd als een vergoeding voor schade die aan eerste eiser toekomt uit onrechtmatige daad. De vordering tegen verweerster is niet gebaseerd op een onrechtmatige daad, maar wel op een verzekeringscontract.

De vergoeding dient bijgevolg te worden uitbetaald aan de curator van het faillissement van eerste eiser.

...

BURGERLIJKE RECHTBANK TE OUDENAARDE

2e KAMER – 7 FEBRUARI 2001

Voorzitter: de h. Van Ommeslaghe

Rechters: de h. Cordeels en mevr. Schautteet

Advocaten: mrs. Vander Stuyft en Vandeveld

1. Bewaargeving – Uit noodzaak – Ziekenhuis – Handtas van patiënte – Diefstal van handtas – Fout in bewaringsverplichting – Eigen fout van patiënte – Handtas met veel baar geld – 2. Overeenkomst – Contractuele aansprakelijkheid – Vergoedbare schade – Honorarium van advocaat

1. Als een verpleger in een ziekenhuis aan een patiënte meedeelt dat deze haar handtas niet mag meenemen naar de operatiekamer, maar deze in de verpleegkamer mag laten staan, te meer omdat het bureau van die verpleger er recht tegenover ligt, is er tussen het ziekenhuis en de patiënte een bewaargeving uit noodzaak ontstaan.

Diefstal kan door de bewaarnemer niet als een bevrijdende overmacht worden ingeroepen als hij is tekortgeschoten in zijn bewaringsverplichting.

De patiënte-bewaargeefster dient zelf een deel van de door haar geleden schade te dragen, omdat zij onzorgvuldig heeft gehandeld door een handtas met veel baar geld mee te nemen naar een ziekenhuis, terwijl zij wist of diende te weten dat zij haar handtas zou moeten achterlaten voor de behandeling die zij diende te ondergaan.

2. Inzake contractuele aansprakelijkheid vormt het honorarium van een advocaat geen vergoedbare schade wanneer er geen absolute noodzaak is aangetoond om zich in rechte te laten vertegenwoordigen.

G. t/ O.C.M.W. Oudenaarde

Er werd tijdig en regelmatig beroep aangetekend tegen een vonnis van de Vrederechter te Oudenaarde van 22 maart 1999.

In dit vonnis werd de vordering van huidige appellante, mevr. G., afgewezen om een schadevergoeding te verkrijgen van geïntimeerde ingevolge de diefstal van haar brieven tas tijdens een behandeling in het dagverblijf van het O.C.M.W.-ziekenhuis te Oudenaarde op 30 mei 1997.

Appellante moest zich naar het operatiekwartier begeven en had aan een verpleger gevraagd wat zij met haar handtas diende te doen. Zij zou zelfs aangedrongen hebben haar handtas te mogen meenemen naar de operatiekamer. De verpleger had haar gezegd dat de handtas op de verpleegkamer mocht blijven, te meer daar zijn bureau recht over de toegangsdeur van de kamer was.

Toen appellante terug op haar kamer was, bleek dat haar brieven tas onvreemd was.

De verpleger erkende dat hij was weggeweest om medicamenten op te halen. Het strafrechtelijk dossier dat naar aanleiding van deze feiten werd opgesteld, werd geseponeerd.

Mevr. G. raamde haar schade op 60.000 frank, nl. 31.000 frank verlies aan contant geld, verlies aan klantenkaarten, bankkaarten, juweel, brieven tas, naast alle achterloop naar banken e.d.

Zij heeft haar oorspronkelijke vordering uitgebreid met 17.000 frank voor advocatenkosten, zodat zij in totaal een vordering heeft gesteld van 77.000 frank.

Volgens appellante moet geïntimeerde voor deze schade instaan:

– de regelen van de bewaargeving zijn van toepassing: het ziekenhuis moet worden beschouwd als een bewaarnemer; diefstal van het in bewaring gegeven voorwerp maakt geen overmacht uit;

– voor zover er geen bewaargeving aangenomen wordt, zou er een onbenoemd hospitalisatiecontract zijn ontstaan, dat eveneens een bewaarnemings- en teruggaveplicht zou inhouden;

– minstens is het ziekenhuis aansprakelijk op grond van art. 1382 B.W., nl. een gebrek aan toezicht in combinatie met een gebrekkige organisatie en infrastructuur.

De opmerking van de eerste rechter dat zij zelf onvoorzichtig heeft gehandeld wordt *de facto* betwist, maar is voor appellante ook juridisch onjuist, omdat het oorzakelijk verband tussen fout en schade niet wordt tenietgedaan door een gebeurlijke fout van het slachtoffer.

Geïntimeerde is het niet eens met de stelling van appellante.

Allereerst wijst zij erop dat uit de aanvankelijke verklaringen niet bleek dat er waardevolle voorwerpen in de brievenstas staken en evenmin dat zij gevraagd zou hebben haar brievenstas mee te nemen in het operatiekwartier, maar dit haar geweigerd werd.

In rechte is er volgens geïntimeerde geen sprake van een (nood)bewaargeving:

– er is niet aangetoond dat zij haar handtas niet mocht meenemen; er is ook niet aangetoond dat er tussen partijen wilsovereenstemming ontstond over de bewaring van de handtas;

– bovendien moet voor een bewaargeving de zaak ook effectief worden afgegeven, wat terzake duidelijk niet het geval is geweest; zij liet de handtas gewoon achter in de verpleegkamer.

Voorts is er geen fout van het ziekenhuis geweest: het feit dat de verpleger zijn bureau verliet (in zijn functie van verpleger), kan niet worden beschouwd als een fout, aangezien zijn taak in verpleging bestaat en niet in bewaargeving. Bovendien vormde een diefstal een geval van overmacht voor de verpleger.

Subsidiair betwist geïntimeerde de gevraagde schadevergoeding: in de aangifte was enkel sprake van het verlies van contanten t.b.v. 31.000 frank en enkele kredietkaarten; er was geen sprake van abonnementen en evenmin van een gouden ketting. Anderzijds komen er ook geen procedurekosten of proceskosten in aanmerking. Slechts heel uitzonderlijk kunnen de kosten van een advocaat in rekening worden gebracht. De voorwaarden hiervoor zijn thans niet voorhanden.

In tweede conclusies wijst zij er ook op dat in de brochure van het ziekenhuis die elke patiënt ontvangt, bepaald is dat het ziekenhuis bij geen enkele opname aansprakelijk is voor verlies of diefstal van gelden of waardevolle voorwerpen.

Bespreking en beoordeling

I. Nopens de feiten

Er wordt niet betwist dat appellante het slachtoffer is geworden van een diefstal. Uit het strafrechtelijk dossier blijkt dat zij aan de verpleger heeft gevraagd waar zij haar handtas moest bergen en dat deze haar gezegd heeft dat zij ze mocht laten staan, te meer omdat zijn bureau rechtover de deur naar de kamer was.

Of appellante uitdrukkelijk aan de verpleger heeft gezegd dat er veel geld en waardevolle voorwerpen in haar tas zaten, is niet met zekerheid te achterhalen; in haar eerste verklaring is daarvan melding gemaakt, maar dit wordt door de verpleger ontkend. Deze feitelijke betwisting heeft echter geen invloed op de beoordeling van de aansprakelijkheid zelf.

In zoverre geïntimeerde ook beweert dat appellante niet gevraagd heeft om haar handtas mee te nemen in het operatiekwartier, moet worden aangenomen dat dit weinig relevant is. Het is immers evident dat in het operatiekwartier waarheen appellante moest gaan, er zo weinig mogelijk vreemde voorwerpen werden/worden toegelaten, om alle mogelijke infecties te vermijden. Elk normaal ziekenhuis neemt zoveel mogelijk voorzorgen om de operatieruimte steriel te houden. In die omstandigheden dient te worden aangenomen dat het toelaten van een handtas in de operatieruimte hoe dan ook niet zou aanvaard zijn, zodat het feitelijk geen belang heeft na te gaan of appellante dit uitdrukkelijk heeft gevraagd of niet.

In rechte:

1. De verhouding tussen het ziekenhuis en de patiënt is in principe een contractuele verhouding, geen quasi-delictuele. In de eerste plaats dient te worden onderzocht of er een bewaargeving, al dan niet uit noodzaak, is totstandgekomen.

Uit de verklaringen van de verpleger blijkt onmiskenbaar dat appellante heeft gevraagd wat zij met haar tas moest doen, en deze heeft hierop geantwoord dat zij mocht blijven staan, ook omdat zijn bureau daar recht tegenover lag.

Dit toont voldoende aan dat appellante ervan overtuigd werd dat haar handtas onder het toezicht van de verpleger werd genomen. De verklaring van de verpleger hield in dat hij toezicht op de situatie kon en zou houden, omdat zijn bureau rechtover de toegangsdeur van de kamer was.

Er was derhalve wel degelijk een wilsovereenstemming tussen partijen om de handtas te bewaren tot appellante uit het operatiekwartier terugkeerde. Zij kon overigens niet anders dan haar handtas achterlaten, omdat (zoals hierboven gesteld) het duidelijk is dat deze handtas niet in de operatieruimte toegelaten kon worden.

De opmerking dat de bewaargeving ook de afgifte van de zaak vereist, kan principieel wel juist zijn, maar heeft *de facto* geen gevolg, omdat niet vereist is dat de bewaarnemer het voorwerp ook effectief in de hand neemt. Het volstaat dat hij de zaak «aanneemt», d.w.z. dat hij ze in zijn macht heeft om te bewaren. Dit was terzake het geval, omdat de verpleger zich in de onmiddellijke nabijheid van de kamer bevond waar de brievenstas stond.

Er moet derhalve worden besloten dat een bewaargeving uit noodzaak is ontstaan, zodat op geïntimeerde ook de verantwoordelijkheid van een bewaarnemer rustte.

2. Geïntimeerde is niet van haar aansprakelijkheid ontslagen door diefstal in te roepen. Dit ontslaat haar niet van haar aansprakelijkheid: er blijkt dat de verpleger zijn bureau een zekere tijd heeft verlaten en dat er intussen geen enkel toezicht was. Dit is manifest een tekort aan de verplichtingen die op de bewaarnemer rustten. Dat de verpleger intussen andere verpleegkundige taken op zich nam, doet niets terzake.

De bewaringsplicht is een inspanningsverbintenis en daarin is door de verpleger tekortgeschoten. Daar er fouten zijn begaan door de bewaarnemer, kan diefstal niet als bevrijdende overmacht worden ingeroepen.

3. Hoewel exoneratieclausules in principe niet onmogelijk of uitgesloten zijn inzake bewaargeving, kan een dergelijke

clausule hier zeker niet worden toegepast: de brochure die geïntimeerde voorlegt, volstaat terzake zeker niet:

- er is geen bewijs dat appellante deze brochure heeft ontvangen;
- er is nog minder bewezen dat zij hiervan kennis heeft genomen of er kennis moest van nemen of geacht wordt er kennis van te nemen;
- van dergelijke algemene clausules kan altijd worden afgeweken door particuliere afspraken, zoals *in casu* ingevolge het gesprek tussen appellante en de verpleger.

III. Omtrent de schade

De schade dient door appellante te worden bewezen.

In haar eerste verklaring is enkel sprake van het verlies van 31.000 frank contant geld en enkele bankkaarten. Er is geen zekerheid over het verlies van een gouden ketting of waardevolle klantenkaarten.

Anderzijds heeft zij ook een abnormaal risico genomen door een handtas met veel baar geld naar een ziekenhuis mee te nemen, waarbij zij wist of moest weten dat zij haar handtas zou moeten achterlaten voor de behandeling die zij moest ondergaan. Er is geen enkele uitleg gegeven waarom zij met zo veel contant geld in haar tas naar het ziekenhuis kwam, en een dergelijke handelwijze is niet als een normaal zorgvuldig gedrag te beschouwen. Ook hiermee moet rekening worden gehouden.

Rekening houdend met alle voorhanden zijnde gegevens en voormelde overwegingen, mag de totale schade waarop appellante aanspraak kan maken in billijkheid worden begroot op 30.000 frank. In dit bedrag zitten ook de kosten voor achternageloop bij banken e.d.

De vergoeding voor de verdedigingskosten kan niet worden toegekend, conform de gebruikelijke rechtspraak. Er is geen absolute noodzaak aangetoond om zich in rechte te laten vertegenwoordigen; er is geen reden om aan te nemen dat dit contractuele schade zou zijn (nopens deze problematiek: zie R. Kruithof e.a., «Overzicht van rechtspraak (1983-1991). Verbintenissen», *T.P.R.*, 1994, p. 1427, nr. 127.3; de daarin vermelde gevallen waarin de tussenkomst werd verleend hadden betrekking op advocaatkosten ingevolge weigering tot tussenkomst van de rechtsbijstandsverzekeraar). Bovendien wijst geïntimeerde er terecht op dat deze kosten minstens voor een deel worden onderhouden door het toekennen van de wettelijk bepaalde rechtsplegingsvergoeding.

VREDEGERECHT TE BERCHEM

20 MAART 2001

Rechter: de h. De Roeck

Advocaten: mrs. Vanlommel en Pycke

Notaris – Te koop aangeboden onroerend goed – Publiciteitskosten – Op notaris rustende informatieverplichting – Tekortkoming – Gevolg

De notaris dient als professionele partij terzake van verkopen van onroerende goederen de nodige voorzichtig-

heid aan de dag te leggen om aan de met deze materie niet vertrouwd zijnde verkopers voldoende informatie te verstrekken over de kostprijs van het plaatsen van een advertentie voor de verkoop van een onroerend goed in een reclameblad, zeker wanneer de verkopers uitdrukkelijk hebben gevraagd of zo'n inlassing kosteloos is. Bij gebreke aan een duidelijke afspraak terzake komt de kostprijs van die advertentie voor rekening van de verkoophoudende notaris.

De S. t/ V. en G.

Het wordt door partijen niet betwist dat er contacten zijn geweest tussen eisende partij en verwerende partijen met het oog op de verkoop van een eigendom van verwerende partijen, gelegen te (...).

Het wordt evenmin betwist dat gelijktijdig aan diverse makelaars door verwerende partijen opdracht was gegeven een koper te zoeken, wat vanzelfsprekend inhoudt dat alsdan ook publiciteit wordt gemaakt.

Eisende partij beweert dat hij «begin november 1999 verzocht werd een advertentie te plaatsen in «de notariële tijdingen», en dit met het oog op de verkoop van bewuste woning».

Als bewijs van dit verzoek om een advertentie te plaatsen wordt een fotokopie van een faxbericht voorgelegd van 11 oktober 1999, waarin inderdaad het te verkopen landhuis gedetailleerd wordt omschreven en waarin bovenaan vermeld wordt dat deze fax wordt gericht aan het bureau van notaris De S. met daar bovenop nog volgende vermeldingen: «gratis inlassing?».

In strijd met de tekst van de dagvaarding waarin eisende partij slechts beweert een verzoek te hebben ontvangen een advertentie te plaatsen, wordt thans in de op 29 januari 2001 gedeponeerde conclusie van eisende partij gesteld dat verwerende partijen hun notaris hadden verzocht «een periodieke aankondiging te publiceren in de notariële tijdingen».

Voorts wordt gesteld dat er zou zijn afgesproken dat de aankondiging zou worden gepubliceerd tot de verkoop en de afrekening, wat, steeds volgens eisende partij, gebruikelijk zou zijn.

De *in casu* te bewijzen opdracht gegeven aan de notaris waarmee de verkopers contact hadden gezocht is er een van het maken van periodieke publiciteit tot een koper zou zijn gevonden.

Nergens in het dossier van partijen blijkt dat de opdrachtgevers, alhier verwerende partijen, op voorhand werden ingelicht of op de hoogte werden gesteld van de kostprijs van deze publiciteit, wat wel verrassend is, omdat bovenaan de fax waarvan eisende partij beweert dat het een bewijs tot opdracht van periodieke inlassing zou zijn, door verwerende partijen precies wordt gevraagd of de per fax medegedeelde tekst in aanmerking komt voor «gratis inlassing».

De partij die zich beroept op een welomschreven verbintenis waarvan de uitvoering wordt nagestreefd dient vanzelfsprekend het bewijs van deze verbintenis te leveren, en dit is des te meer het geval wanneer een dergelijke partij door de uitoefening van het beroep vertrouwd is met de aard van deze verbintenissen, in tegenstelling tot verwerende partijen, van wie mag worden verondersteld dat zij normaliter slechts eenmalig met de verkoop van een woonhuis worden geconfronteerd.

De alhier professionele partij is dus de notaris die de nodige voorzichtigheid aan de dag moet leggen om aan de met de materie niet vertrouwd zijnde verkopers voldoende informatie te verstrekken teneinde elke misverstand ter gelegenheid van bepaalde afspraken te kunnen uitsluiten.

Wij hebben stellig de indruk dat dit alhier niet is gebeurd, omdat nergens enig spoor in het dossier aanwezig is dat eisende partij op een of andere wijze de verkopers heeft geantwoord dat de zogenaamde tekst die gefaxt werd door hen in aanmerking kwam voor al dan niet gratis inlassing in een of ander reclameblad.

Overigens valt het niet uit te sluiten dat de per fax medegedeelde tekst dienstig moest zijn voor een in het kantoor zelf van de notaris uit te hangen bericht waarvan door de verkopers, behoudens tegenbericht, mocht worden verondersteld dat dit geen meerkost zou teweegbrengen.

Terwijl geen bewijs aanwezig is in het dossier dat eisende partij in alle duidelijkheid enig bericht heeft gelaten aan verwerende partijen in verband met de vraag van «gratis inlassing?» komt het Ons verder nog bevreemdend voor dat niet werd afgerekend ter gelegenheid van de verkoop van bewust onroerend goed, wat toch het «*quod plerumque fit*» is.

Daarenboven – en dit is een laatste bedenking – komt Ons de totale publiciteitskost à ratio van 55.350 fr. toch wel erg aanzienlijk over, zodat ook vragen moeten worden gesteld waarom eisende partij – zelfs wanneer het zou bewezen zijn dat hij opdracht zou hebben ontvangen tot periodieke publiciteit – niet de voorzichtigheid aan de dag heeft gelegd om zijn opdrachtgevers te verwittigen van de aanzienlijke kostprijs wanneer de periodiciteit dertig weken zou duren.

Om al deze redenen is het bewijs van de verbintenis in onderhavige zaak niet aanwezig, zodat de vordering ongegrond is.

EUROPESE RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Coördinatie: Johan Meeusen

Hof van Justitie 26 september 2000

Vrij verkeer van goederen – Intellectuele eigendom – Doorvoer van namaakgoederen

De Franse *Code de la propriété intellectuelle* voorziet in een systeem waarbij de douane op schriftelijk verzoek van de houder van o.a. gedeponeerde tekeningen en modellen, bij haar controles de door de houder als namaak aangemerkte goederen kan vasthouden. Deze maatregel wordt evenwel van rechtswege ingetrokken indien de verzoeker niet binnen een termijn van tien werkdagen aantoont dat hij de zaak aanhangig heeft gemaakt bij de bevoegde rechterlijke instanties. Krachtens de genoemde *Code* zijn de verkoop, de vervaardiging, de invoer en het houden van namaakgoederen in Frankrijk strafbare feiten. Volgens het Franse Hof van Cassatie wordt het recht van de houder van een tekening of model geschonden door een goed dat op het

Franse grondgebied enkel wordt vervoerd, ook wanneer het goed rechtmatig in een lidstaat is vervaardigd om, eveneens rechtmatig, in een andere lidstaat in de handel te worden gebracht.

De Europese Commissie was nu van oordeel dat een dergelijke wetgeving, waardoor de doorvoer wordt belemmerd van goederen die niet bestemd zijn om op het Frans grondgebied in de handel te worden gebracht, strijdig is met het vrij verkeer van goederen, wanneer deze goederen rechtmatig in een andere lidstaat worden vervaardigd en bestemd zijn voor nog een andere lidstaat waarin zij rechtmatig in het verkeer kunnen worden gebracht.

Het Hof oordeelt dat de genoemde Franse wetgeving inderdaad strijdig is met art. 30 EG-Verdrag (thans, na wijziging, art. 28 EG). Wat de rechtvaardiging van deze wetgeving op basis van art. 36 EG-Verdrag (thans, na wijziging, art. 30 EG) betreft, herinnert het Hof aan vaste rechtspraak die bepaalt dat beperkingen van het vrij verkeer van goederen op basis van art. 30 EG-Verdrag slechts gerechtvaardigd zijn, wanneer zij ertoe strekken het specifieke voorwerp van de intellectuele eigendomsrechten te beschermen (zie o.a. arrest 17 oktober 1990, zaak C-10/89, HAG, *Jur.*, 1990, I-3711). Volgens vaste rechtspraak van het Hof is het specifieke voorwerp van het tekeningen- en modellenrecht het recht van de houder om derden te beletten producten waarin de tekening of het model is verwerkt, zonder zijn toestemming te vervaardigen en te verkopen of in te voeren (zie arrest 5 oktober 1988, zaak C 238/87, Volvo, *Jur.*, 1988, 6211).

Het Hof oordeelt nu in het hier besproken arrest dat intracommunautaire doorvoer niet onder het specifieke voorwerp van het recht op tekeningen of modellen valt. Een dergelijke intracommunautaire doorvoer bestaat immers in het vervoer van goederen van de ene lidstaat naar de andere, over het grondgebied van een of meer lidstaten, en houdt geen gebruik in van het uiterlijk voorkomen van de beschermde tekening of het beschermde model. Het Hof concludeert dat, aangezien de vervaardiging en het in de handel brengen van een beschermde tekening of een beschermd model geoorloofd is in de lidstaten waarin deze handelingen plaatsvinden, en doorvoer niet onder het specifieke voorwerp van het recht op een tekening of model valt in de lidstaat van doorvoer, de vasthouding van de beschermde tekening of het beschermde model door de douane in de lidstaat van doorvoer met het oog op het verhinderen van de doorvoer ervan, een belemmering van het vrij verkeer van goederen vormt die niet gerechtvaardigd is ter bescherming van de intellectuele eigendom.

(Voltallig Hof – zaak C-23/99 – Commissie t/ Frankrijk)

Hendrik Vanhees

Hof van Justitie 3 oktober 2000

Vrijheid van vestiging – Vrij verrichten van diensten – Artsen – Medische specialismen – Opleidingsperioden – Bezoldiging – Rechtstreekse werking

Mevrouw Gozza en 635 andere verzoekers, allen afgestudeerd in de geneeskunde en de chirurgie, volgden gedurende het academiejaar 1990-1991 een parttime specialistenopleiding aan de universiteit van Padua. Zij konden

niet genieten van de bij wetsbesluit nr. 257 ten gunste van specialisten in opleiding ingevoerde studiebeurs. Aangezien zij overeenkomstig de erkenningsrichtlijn 75/362 en de coördinatie-richtlijn 75/363 (*Pb.L.*, 30 juni 1975, nr. 167, 1 resp. 14), beide gewijzigd bij richtlijn 82/76 (*Pb.L.*, 15 februari 1982, nr. 43, 21), tijdens de duur van hun specialistenopleiding recht hadden op een passende bezoldiging, vorderden zij de veroordeling van de universiteit van Padua tot betaling van de verschuldigde bedragen. In het licht van deze vordering werd een prejudicieel verzoek gericht aan het Hof van Justitie omtrent de uitlegging van richtlijn 82/76.

Met zijn eerste prejudiciële vraag wenst de nationale rechter te vernemen of bij gebreke van tijdige omzetting van richtlijn 82/76, de bepalingen van deze richtlijn die de verplichting opleggen om voor fulltime of parttime specialistenopleidingen een passende bezoldiging te betalen, onvoorwaardelijk en voldoende nauwkeurig zijn opdat specialisten in opleiding zich hierop voor de nationale rechter tegenover de overheid kunnen beroepen.

Het Hof wijst er eerst op dat het zich in het arrest-*Carbonari* (arrest van 25 februari 1999, zaak C-131/97, *Jur.*, 1999, I-1103) reeds heeft uitgesproken over de uitlegging van de bepalingen van de coördinatie-richtlijn, als gewijzigd bij richtlijn 82/76, waarin een passende bezoldiging van de fulltime opleiding wordt voorgeschreven. Vervolgens herhaalt het Hof de belangrijkste overwegingen van dit arrest. Zo werd enerzijds vastgesteld dat art. 2, eerste lid, sub c en punt 1 van de bijlage bij de coördinatie-richtlijn, als gewijzigd bij richtlijn 82/76, de lidstaten verplichten om aan de artsen die in aanmerking komen voor de regeling van onderlinge erkenning, een bezoldiging te betalen voor hun specialistenopleiding, voor zover deze binnen de werkingssfeer van de richtlijn valt. Deze verplichting is als zodanig onvoorwaardelijk en voldoende nauwkeurig. Opgemerkt dient te worden dat dit recht op bezoldiging enkel toekomt aan artsen die een van de in art. 5 of 7 van de erkenningsrichtlijn vermelde specialistenopleidingen volgen die in alle lidstaten of in twee of meer lidstaten bestaan en die voldoen aan de voorwaarden van de coördinatie-richtlijn, als gewijzigd bij richtlijn 82/76. Deze elementen dienen door de nationale rechter te worden onderzocht. Anderzijds oordeelde het Hof dat art. 2, eerste lid, sub c en punt 1 van de bijlage bij de coördinatie-richtlijn, als gewijzigd bij richtlijn 82/76, niet aangeven wie de passende bezoldiging is verschuldigd, noch hoe hoog deze is, zodat zij niet onvoorwaardelijk zijn. Bijgevolg hebben deze bepalingen geen rechtstreekse werking en kunnen zij niet door verzoekers voor de nationale rechter worden ingeroepen. Het Hof gaf wel twee alternatieven voor de niet-directe werking van deze bepalingen. Ten eerste is het vaste rechtspraak (zie bv. arrest van 13 november 1990, zaak C-106/89, *Marleasing*, *Jur.*, 1990, I-4135) dat het aan de nationale rechter is om te beoordelen in hoeverre het geheel van nationale bepalingen, in het bijzonder de bepalingen van een met het oog op de omzetting van richtlijn 82/76 uitgevaardigde wet, reeds bij hun inwerkingtreding in het licht van de bewoordingen en het doel van deze richtlijn kan worden uitgelegd. Indien het door de coördinatie-richtlijn, als gewijzigd bij richtlijn 82/76, voorgeschreven resultaat echter niet via uitlegging kan worden bereikt, is Italië krachtens het gemeenschapsrecht, en onder de in de *Francovich*- en *Brasserie du Pêcheur*-rechtspraak van het

Hof gedefinieerde voorwaarden, gehouden tot vergoeding van de schade die aan particulieren is veroorzaakt door de niet-tijdige omzetting van de richtlijn. Normaal zal een retroactieve, regelmatige en volledige toepassing van de uitvoeringsmaatregelen van richtlijn 82/76 daartoe volstaan, tenzij de begunstigten aantonen dat zij als gevolg van het feit dat zij niet op het beoogde tijdstip de door de richtlijn gewaarborgde financiële voordelen hebben kunnen genieten, nog andere schade hebben geleden.

Vervolgens oordeelt het Hof dat de analyse in het arrest-*Carbonari* inzake de fulltime opleiding ook van toepassing is in het geval, zoals *in casu*, van een parttime specialistenopleiding. Het Hof leidt dit af uit zowel het doel als de letter van de coördinatie-richtlijn en richtlijn 82/76. Art. 3, tweede lid en punt 2 van de bijlage van de coördinatie-richtlijn, als gewijzigd bij richtlijn 82/76, bepalen immers dat de parttime opleiding eveneens «op passende wijze» moet worden bezoldigd.

Aangezien het Hof vaststelt dat de bepalingen van de coördinatie-richtlijn, als gewijzigd bij richtlijn 82/76, niet aangeven wat onder een passende bezoldiging moet worden verstaan, gaat het niet in op de tweede prejudiciële vraag betreffende de criteria ter bepaling van de passende bezoldiging.

Met deze uitspraak herhaalt het Hof louter zijn redenering uit het arrest-*Carbonari*. De vraag rijst of, gezien de zware werklast van het Hof, het in zo'n situatie wel nodig is om de gewone prejudiciële procedure te volgen. Sinds 1 juli 2000 kan het Hof prejudiciële vragen bij een met redenen omklede beschikking, en dus zonder dat de volledige schriftelijke en eventueel mondelinge procedure wordt doorlopen, afhandelen indien het antwoord duidelijk uit de rechtspraak kan worden afgeleid (zie art. 104, derde lid, van het Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie, als vastgesteld bij Besluit van 16 mei 2000, *Pb.L.*, 24 mei 2000, nr. 122, 43). Omdat het prejudicieel verzoek in *Gozza* dateerde van vóór de inwerkingtreding van deze wijziging in het Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie, had het Hof geen andere keuze dan de gewone procedure te volgen.

(Vierde kamer – Zaak C-371/97 – *C. Gozza e.a.*)

Leen Goossens

Hof van Justitie 5 december 2000

Vrij verkeer van goederen – Kwantitatieve beperkingen – Maatregelen van gelijke werking – Zuiver interne situatie – Benaming «emmentaler»

Het Franse decreet nr. 88-1206 van 30 december 1988 verwijst in art. 6 naar de in de bijlage bij dit decreet omschreven eigenschappen die een product moet hebben, wil het de benaming «emmentaler» rechtmatig, zonder misleiding van de consument voeren. Zo wordt onder meer een «goudkleurige tot lichtbruine droge korst» vereist. Nadat bij onderzoek door de departementale dienst voor mededinging, consumptie en fraudebestrijding van het Franse departement Vaucluse was vastgesteld dat de vennootschap «Laiterie d'Argis» de benaming «emmentaler» hanteerde voor korstloze kazen, werden haar technisch directeur, de heer Guimont, strafboetes opgelegd wegens misleidende

etikettering en meer bepaald wegens schending van art. 6 en van de bijlage bij het decreet van 1988.

In het raam van het verzet tegen voornoemde veroordeling legt het *Tribunal de police* de Belley het verweer van Guimont, dat art. 6 van voormeld decreet onverenigbaar is met de bepalingen van art. 3, sub a en 30 e.v. van het EG-verdrag (thans, na wijziging, resp. art. 3, eerste lid, sub a en art. 28 EG), als prejudiciële vraag voor aan het Hof van Justitie. Meer concreet wordt de vraag gesteld of een nationale regeling, zoals *in casu*, waarbij de productie en verkoop in Frankrijk van korstloze kaas onder de naam «emmentaler» wordt verboden, als een kwantitatieve beperking van de handel tussen de lidstaten of een maatregel van gelijke werking, en dus strijdig met het communautaire vrije goederenverkeer, moet worden beschouwd.

Allereerst maakt het Hof van Justitie duidelijk dat een antwoord op de prejudiciële vraag inzake art. 30 EG-verdrag (thans, na wijziging, art. 28 EG) volstaat, omdat art. 3, sub a, een algemene doelstelling van dit Verdrag inhoudt, die nader is uitgewerkt in de vermelde art. 30 e.v..

Vervolgens herneemt het Hof zijn rechtspraak dat een ongelijke behandeling van goederen niet onder het verbod van art. 30 EG-Verdrag (thans, na wijziging, art. 28 EG) valt wanneer daardoor noch de invoer wordt belemmerd noch de verkoop van ingevoerde goederen wordt bemoeilijkt. Net zoals in de zaak Pistre (arrest van 7 mei 1997, C-321/94 tot en met C-324/94, *Jur.*, 1997, I-2343) buigt het Hof van Justitie zich verder over de vraag of art. 30 EG-verdrag (thans, na wijziging, art. 28 EG) wel van toepassing is in een geval als datgene dat aan de nationale rechter is voorgelegd: het concrete geval betreft toch een «zuiver interne situatie», zonder enig grensoverschrijdend aspect.

Het Hof wijst er op dat de litigieuze Franse regeling zonder onderscheid van toepassing is op nationale en ingevoerde producten en bijgevolg ingevoerde producten niet rechtstreeks discrimineert. Een dergelijke rechtstreekse discriminatie was wel voorhanden in de Pistre-zaak, omdat de betrokken nationale maatregel het gebruik van de benaming «montagne» uitsluitend voorbehield voor producten geproduceerd, gefabriceerd, bereid of verpakt op het Franse grondgebied en uitsluitend vervaardigd uit Franse grondstoffen. Door de enkele toepassing van deze maatregel, zelfs indien ze alleen voor nationale producenten zou gelden, werd een verschil in behandeling tussen nationale en ingevoerde producten gecreëerd en gehandhaafd (rechtsoverweging 45). Zelfs indien de maatregel enkel werd toegepast op nationale producten, stond vast dat de intracommunautaire handel potentieel werd belemmerd, omdat producten afkomstig uit andere lidstaten nooit de benaming «montagne» konden voeren. Voor nationale maatregelen die zonder onderscheid van toepassing zijn op nationale en ingevoerde producten en die de producenten bepaalde productievoorwaarden opleggen, lijkt het Hof *in casu* deze Pistre-rechtspraak evenwel te verduidelijken. Een bepaling als die welke in het hoofdgeding aan de orde is, valt slechts onder art. 30 EG-Verdrag (thans, na wijziging, art. 28 EG) indien zij toepassing vindt op situaties die verband houden met de invoer van goederen in het intracommunautair handelsverkeer, m.a.w. op ingevoerde producten. De door sommigen geopperde stelling dat de leer van de interne situatie niet geldt voor het

vrije goederenverkeer, kan m.i. nu resoluut worden verworpen.

Voorts brengt het Hof in herinnering dat de nationale rechter vrij oordeelt of, in het licht van de concrete feiten, het antwoord op de prejudiciële vraag noodzakelijk is voor zijn uitspraak. Ter zake meent het Hof zelf dat zodanig antwoord nuttig zou kunnen zijn voor de Franse rechter, indien het Franse recht in een procedure als de hier voorliggende voorschrijft dat aan een Franse producent dezelfde rechten toekomen als een producent uit een andere lidstaat in dezelfde situatie krachtens het gemeenschapsrecht bezit.

Het Hof van Justitie onderzoekt dan ook of een nationale regeling als de Franse een met art. 30 EG-Verdrag (thans, na wijziging, art. 28 EG) strijdige kwantitatieve beperking vormt indien zij op ingevoerde producten wordt toegepast. Bij dit onderzoek ten gronde komt het Hof overeenkomstig de heersende rechtspraak tot het besluit dat, wanneer een nationale regeling die de verhandeling van een kaas zonder korst onder de benaming «emmentaler» in die lidstaat verbiedt, wordt toegepast op producten uit andere lidstaten waarin zij rechtmatig zijn geproduceerd en in het verkeer gebracht, deze regeling zonder twijfel een maatregel van gelijke werking als een kwantitatieve invoerbeperking in de zin van art. 30 EG-verdrag (thans, na wijziging, art. 28 EG) vormt.

Tot slot gaat het Hof na of deze maatregel zonder onderscheid eventueel nog kan worden verantwoord aan de hand van de traditionele *rule of reason*-rechtspraak op grond van onder meer de bescherming van de consumenten en de eerlijkheid van handelstransacties. Op basis van de op het moment van de feiten geldende richtlijn 79/112/EEG van de Raad van 18 december 1978 betreffende de onderlinge aanpassing van de wetgevingen der lidstaten inzake etikettering en presentatie van levensmiddelen bestemd voor de eindverbruiker alsmede inzake de daarvoor gemaakte reclame, de rechtspraak van het Hof (arrest van 12 september 2000, Geffroy, C-366/98, *Jur.*, 2000, I-6579) en de *Codex alimentarius* van de Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties en van de Wereldgezondheidsorganisatie kan enkel het ontbreken van een korst, wegens een verschil in rijpingsmethode, niet het verbod van het gebruik van de benaming «emmentaler» verantwoorden voor producten afkomstig uit andere lidstaten, waarin zij, zoals vaststaat, rechtmatig onder deze benaming worden geproduceerd en in het verkeer gebracht. Volgens het Hof zou reeds een minder belemmerende maatregel, namelijk het vermelden van dit verschil in rijpingsmethode naast de benaming «emmentaler» volstaan ter voorkoming van misleiding van de consument.

(Voltallig Hof – Zaak C-448/98 – Jean-Pierre Guimont)

Marie Neut

Hof van Justitie 9 november 2000

E.E.X. – Art. 17 – Forumbeding – Woonplaats van de partijen – Aanwijzing EEX-rechter – Cognossement

Art. 17 EEX geeft partijen de mogelijkheid zelf de rechter aan te wijzen die hun geschillen zal beslechten. Deze basisbepaling is in de nieuwe EEX-Verordening van 22 december 2000 (*P.B.L.*, 16 januari 2001, nr. 12,1) vrijwel ongewijzigd

overgenomen. Ondanks het grote aantal interpretatieve arresten, blijft de regeling van het forumbeding in de praktijk voor problemen zorgen. In dit arrest, *Coreck Maritime*, wordt het Hof van Justitie opnieuw gevraagd de voorwaarden voor een bindend forumbeding, opgenomen in een cognossement, te verduidelijken.

Aanleiding voor de prejudiciële vragen was een geschil tussen een Duitse bevrachter, *Coreck Maritime GmbH*, en een Nederlandse cognossementhouder, *Handelsveem B.V.*, over een slecht uitgevoerde vervoercontract. Op basis van art. 5, § 1, EEX vordert de cognossementhouder voor de rechtbank te Rotterdam, de loshaven, een vergoeding voor de beschadigde goederen. Een forumbeding in het cognossement verklaart evenwel de rechtbank van de plaats waar de vervoerder het centrum van zijn belangen heeft, bevoegd. De vervoerder wordt verder geïdentificeerd in een specifieke «*identity of carrier*»-clausule. *Coreck* meent dat op grond van dit beding de rechter in Hamburg, zijn plaats van vestiging, bevoegd is.

Hierop vraagt de Nederlandse Hoge Raad het Hof in de eerste plaats te verduidelijken of een rechterskeuze zo moet worden geformuleerd dat louter op grond van zijn bewoordingen kan worden bepaald welk gerecht bevoegd is. Anders gezegd, zijn enkel forumbedingen die de rechter van stad X of land Y aanduiden geldig? Het Hof herhaalt zijn vaste rechtspraak dat de wil van de partijen om een rechter aan te duiden «duidelijk en nauwkeurig» tot uiting dient te komen. Toch hoeft de gekozen rechter niet uitdrukkelijk in het beding te worden genoemd. Het is voldoende dat de forumrechter aan de hand van objectieve criteria in het beding zelf, eventueel aangevuld met gegevens verschaft door partijen, kan bepalen of hij bevoegd is. Een forumclausule die bepaalt dat alle geschillen voorgelegd moeten worden aan de rechter van het land waarin de vervoerder zijn hoofdvestiging heeft, kan dan ook geldig zijn, dit uiteraard op voorwaarde dat de identiteit van de vervoerder uit het cognossement kan worden afgeleid. Zoals advocaat-generaal Alber terecht opmerkt, dient dit beding ongeldig te worden verklaard indien er in het raam van het cognossement verscheidene vervoerders blijken te zijn.

In zijn antwoord op de tweede vraag van de Nederlandse rechters naar de toepassingsvoorwaarden van art. 17 EEX herhaalt het Hof dat minstens een van de partijen bij de oorspronkelijke overeenkomst dient gevestigd te zijn in een EEX-land en dat het beding de rechter van een verdragsstaat als bevoegde rechter dient aan te duiden. Hieruit volgt dat het betwiste forumbeding enkel geldig is indien het centrum van belangen van de vervoerder, *in casu* *Coreck*, op EEX-grondgebied is gevestigd. Anders dan de plaats van vestiging, kan dit centrum via objectieve criteria worden bepaald. Om te bepalen of de partijen bij het cognossement gevestigd zijn in een EEX-land, dient de rechter daarentegen zijn IPR-regels toe te passen (art. 53 EEX). Naar Nederlands recht is dit de plaats van de statutaire zetel. Een Belgische rechter zal daarentegen kijken waar de rechtspersoon zijn werkelijke zetel heeft.

De belangrijkste vernieuwing van dit arrest ligt in het antwoord van het Hof op de vraag naar de bindende kracht van een forumbeding t.a.v. de derde-cognossementhouder. Eerst herhaalt het Hof zijn vaste rechtspraak dat een forumkeuze in een cognossement de derde-houder kan worden tegengeworpen wanneer deze in de rechten en plichten van

de afzender treedt (arrest van 19 juni 1984, zaak 71/83, Tilly Russ, *Jur.*, 1984, 2417). Enkel het nationale recht, aangewezen door de IPR-regels van het forum, kan bepalen of de derde-houder inderdaad de rechtsopvolger van de afzender is geworden. Eventuele lacunes in deze nationale regeling kunnen niet door het Hof worden opgevuld.

Anders dan zijn advocaat-generaal, oordeelt het Hof evenwel dat ook een derde-houder die niet in de rechten van een van de oorspronkelijke partijen bij het cognossement is getreden, door een forumbeding gebonden kan zijn. Dit is m.n. het geval indien hijzelf met deze rechterskeuze heeft ingestemd. Deze toestemming wordt vermoed wanneer het forumbeding in een van de vier vormen, vermeld in art. 17 EEX, is gesloten. In praktijk zal de geadieerde rechter dan ook moeten nagaan of het beding b.v. gesloten is in een vorm die tussen de cognossementhouder en de vervoerder gebruikelijk is.

De Belgische rechtspraak gaat er vrijwel unaniem vanuit dat de vraag of de derde-houder de contractuele verbintenissen van de bevrachter overneemt, beheerst wordt door het Belgische recht (art. 91 Zeewet). Naar Belgisch recht treedt de cognossementhouder niet in de rechten en plichten van de bevrachter. Bijgevolg is hij, volgens de heersende rechtspraak, ook niet gebonden door een forumbeding in een cognossement, onderschreven door de bevrachter. Deze rechtspraak wordt nu door het arrest *Coreck Maritime* op de helling gezet. Vanaf nu zal de Belgische rechter immers steeds, via de criteria van art. 17 EEX, moeten onderzoeken of de derde-cognossementhouder niet zelf met het beding heeft ingestemd, in welk geval hij eveneens door de rechterskeuze is gebonden.

(Vijfde Kamer – Zaak C-387/98 – *Coreck Maritime*)

Ilse Couwenberg

Hof van Justitie 14 december 2000

Vrijheid van vestiging – Aftrek van beroepsverliezen – Velasquez-doctrine

In het AMID-arrest oordeelt het Hof van Justitie dat de Belgische regeling inzake internationale verliesverrekening in strijd is met de in het EG-Verdrag gewaarborgde vrijheid van vestiging. Meer bepaald betreft het de in art. 75 en 78 KB/WIB92 opgenomen regeling volgens welke de overdraagbare verliezen van een Belgische onderneming niet meer met toekomstige winsten kunnen worden gecompenseerd in de mate dat ze gelijk of hoger zijn dan de voorheen door de van deze onderneming afhankelijke buitenlandse inrichting gerealiseerde winsten (de zgn. *Velasquez-doctrine*).

De feitelijke omstandigheden die aan dit arrest ten grondslag liggen, kunnen als volgt worden samengevat. Een Belgische vennootschap (hierna «eiseres» te noemen) heeft in het Groot-Hertogdom Luxemburg een vaste inrichting in de zin van art. 5 van het Belgisch-Luxemburgs dubbelbelastingverdrag. Voor aanslagjaar 1983 wenste eiseres van haar Belgische winst een bedrag van 2.126.926 frank aan nog aftrekbare vorige verliezen in mindering te brengen. Dit werd door de administratie – zowel in antwoord op een bericht van wijziging als in bezwaar – geweigerd. Zij is immers van oordeel dat de toepassing van de artikelen 66-69

KB/WIB(oud) de verliezen van het Belgische hoofdhuis – die dateren van het boekjaar 1981 – reeds werden aangerekend op het tijdens voornoemde boekjaar in de Luxemburgse inrichting en bij verdrag vrijgestelde winst. Bijgevolg zou geen overdracht meer kunnen plaatsvinden van de betrokken verliezen naar de winsten van eiseres behaald tijdens het boekjaar 1982.

Hierop zag eiseres zich genoodzaakt een vordering in te stellen voor het Hof van Beroep te Gent. Geconfronteerd met een vraag over de verenigbaarheid van voormeld Belgisch systeem van verliesverrekening met het EG-Verdrag, besloot het Hof een prejudiciële vraag te stellen aan het Hof van Justitie.

Het Hof van Justitie vangt aan met te stellen dat ofschoon de directe belastingen tot de bevoegdheidssfeer van de lidstaten behoren, zij niettemin verplicht zijn hun bevoegdheid in overeenstemming met het Gemeenschapsrecht uit te oefenen.

Voorts brengt het Hof in herinnering dat de vrijheid van vestiging het recht impliceert om in de betrokken lidstaat een bedrijfsactiviteit uit te oefenen door middel van een agentschap of een filiaal. Overeenkomstig art. 52 EG-Verdrag (thans, na wijziging, art. 43 EG) houdt dit voor de onderdanen van de andere lidstaten in dat ze – onder dezelfde voorwaarden als in de wetgeving van het land van vestiging voor de eigen onderdanen is bepaald – de toegang verkrijgen tot en de uitoefening van werkzaamheden anders dan in loondienst. De vestigingsvrijheid wordt bovendien ook toegekend aan vennootschappen die naar het recht van een bepaalde lidstaat zijn opgericht en die hun statutaire zetel, hun hoofdbestuur of hun hoofdvestiging binnen de Gemeenschap hebben (art. 58 EG-Verdrag; thans art. 48 EG). De zetel waarvan sprake, dient volgens het Hof, naar het voorbeeld van de nationaliteit van natuurlijke personen, ter bepaling van de binding van vennootschappen aan de rechtsorde van een bepaalde lidstaat.

Belangrijk is dat de bepalingen betreffende de vrijheid van vestiging niet enkel het voordeel van de nationale behandeling in de lidstaat van ontvangst beogen te garanderen; zij houden eveneens een verbod in voor de lidstaat van oorsprong om de vestiging van een van zijn onderdanen of van een naar zijn recht opgerichte vennootschap in een andere lidstaat te bemoeilijken. Dit laatste is volgens het Hof van Justitie niet het geval met de regeling inzake verliesverrekening opgenomen in art. 66-69 KB/WIB(oud).

Doordat binnenlandse verliezen op de bij de overeenkomsten vrijgestelde winsten worden aangerekend, leidt de kwestieuze regeling tot een verschillende fiscale behandeling van nationale vennootschappen die uitsluitend op het nationale grondgebied inrichtingen hebben, enerzijds, en nationale vennootschappen met inrichtingen in een andere lidstaat, anderzijds. Wanneer een vennootschap een vaste inrichting heeft in een andere lidstaat dan de vestigingsstaat en die twee staten een dubbelbelastingverdrag hebben gesloten, bestaat immers het gevaar dat die onderneming een fiscaal nadeel ondervindt dat zij niet zou lijden indien al haar inrichtingen zich in de lidstaat van oorsprong bevonden. Dit nadeel wordt met name gevormd door een beperking van de overdracht van tijdens een vorig belastbaar tijdperk in de lidstaat van oorsprong geleden verliezen, wanneer de vennootschap tijdens hetzelfde belastbaar tijd-

perk in een andere lidstaat via een vaste inrichting winsten heeft gemaakt.

Het argument van de Belgische regering als zou de Belgische belastingregeling in de meeste gevallen gunstiger uitvallen voor de vennootschappen met inrichtingen in het buitenland (namelijk in de omgekeerde situatie wanneer de onderneming in België winst maakt en in de buitenlandse inrichting verliezen heeft), kan volgens het Hof niet als een rechtvaardiging gelden. Indien dit al het geval zou zijn, *quod non* in de meeste gevallen, neemt zulks immers niet weg dat een ongelijke behandeling ten opzichte van vennootschappen zonder inrichtingen buiten België, een belemmering van de bij art. 52 EG-Verdrag (thans, na wijziging, art. 43 EG) gewaarborgde vrijheid van vestiging in het leven roept.

Volgens het Hof kan er evenmin worden gesproken van een objectief verschillende situatie tussen ondernemingen met een vaste inrichting in het buitenland en ondernemingen die al hun transacties op het Belgisch grondgebied hebben geconcentreerd. De verschillende belastingheffing van buitenlandse inrichtingen (namelijk volgens de regelen van de lidstaat waarin de inrichting is gevestigd) verklaart immers geenszins waarom eerstbedoelde ondernemingen terzake van de aftrek van verliezen niet op dezelfde wijze kunnen worden behandeld als de tweede.

Bij dit arrest moeten de volgende opmerkingen en bedenkingen worden geformuleerd.

Allereerst wordt in de rechtsleer terecht opgemerkt dat de draagwijdte van deze uitspraak niet beperkt is tot de gevallen waarbij verliezen worden aangerekend op de bij verdrag vrijgestelde winst. Ook wanneer andere naar Belgische regelen vastgestelde fiscale aftrekken worden aangerekend op bij verdrag vrijgestelde inkomsten, moet dit arrest kunnen worden ingeroepen (E. Schoonvliet, «Velasquez-doctrine: strijdig met de vrijheid van vestiging», *Fiscoloog Internationaal* 2000, afl. 205, p. (1) 3). Toepassingen hiervan kunnen o.i. vooral worden gevonden in de personenbelasting. Zo bijvoorbeeld wanneer een belastingvermindering wordt toegepast ten gunste van een rijksinwoner die tevens bij verdrag vrijgestelde buitenlandse inkomsten geniet (*salary-split*). Voor de berekening van de belasting – en ook van de belastingvermindering – wordt het vrijgestelde inkomen immers eerst mee in aanmerking genomen, waarna de belasting wordt verminderd naar verhouding tussen de inkomsten die zijn vrijgesteld en het geheel van de inkomsten (art. 155 WIB92). Deze berekeningswijze leidt onmiskenbaar tot een zgn. «verwatering» van de belastingvermindering, die niet zou bestaan indien de belastingplichtige enkel Belgische inkomsten zou genieten. Bij deze regeling kan o.i. dan ook de vraag worden gesteld of ze de toets van het EG-recht kan doorstaan.

In de tweede plaats bevestigt de zienswijze van het Hof in dit arrest onze conclusie dat de in het KB/WIB92 opgenomen fiscaal-technische regeling ter vaststelling van het belastbaar inkomen van binnenlandse vennootschappen nog op andere punten in strijd is met de in art. 43 EG gewaarborgde vrijheid van vestiging. Terzake kan o.i. worden gedacht aan het geval waarin een Belgische vennootschap met een buitenlandse inrichting voor de door haar ontvangen dividenden het recht op DBI-aftrek (gedeeltelijk) verliest ingevolge de toepassing van art. 76-77 KB/WIB92. Bijvoorbeeld: een Belgische vennootschap met een fiscaal re-

sultaat van 1.000 frank, omvattende een buitenlands resultaat van 400 frank (de winst van de vaste inrichting) en een Belgisch resultaat van 600 frank (zijnde ontvangen dividenden ten bedrage van 700 frank *minus* een operationeel verlies van het lopende belastbaar tijdperk ten bedrage van 100 frank). Overeenkomstig art. 76 en 77 KB/WIB92 zal de betrokken vennootschap *in casu* slechts DBI-aftrek kunnen vorderen voor een bedrag van BEF 600 (i.p.v. BEF 700). De oplossing ware evenwel anders indien de vennootschap enkel in België werkzaam zou zijn en bijgevolg enkel Belgische inrichtingen zou hebben. Onnodig te beklemtonen dat deze regeling eveneens een ongelijke en belemmerende behandeling uitmaakt voor de Belgische vennootschap met buitenlandse inrichting(en).

Ten slotte moet wordenesignaleerd dat het hier besproken arrest enkel relevant is wanneer de «Velasquez-situatie» zich voordoet binnen de Europese Unie. Gaat het daarentegen om een Belgische vennootschap met een vaste inrichting buiten de Unie, dan kan België zijn traditioneel standpunt i.v.m. de internationale verliesverrekening in principe blijven toepassen. Dat zulks tot ongewenste gevolgen kan leiden, hoeft geen betoog. Een wijziging van de Belgische wetgeving lijkt derhalve noodzakelijk te zijn.

(Zesde kamer – Zaak C-141/99 – Algemene Maatschappij voor Investeren en Dienstverlening NV (AMID) t/ Belgische Staat)

Tim Wustenberghs

AANGEKONDIGD

ALGEMEEN

H.R.W. GOKKEL, N. VAN DER WAL, *Juridisch Latijn*, zesde druk, Deventer, Kluwer, 90 p., fl. 35.

H.W.K. KASPERSEN, C. STUURMAN, *Jurische aspecten van e-mail*, Deventer, Kluwer, 187 p., fl. 62.50.

J.F. TAYMANS, e.a., *Le service notarial: Réflexions critiques et prospectives, Colloque en hommage à Michel Grégoire*, Brussel, Bruylant, 342 p., 2900 fr.

H.J.R. KAPTEIN e.a., *Onrechtmatig verkregen bewijs*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 122 p., fl. 29.50.

H. FRANKEN, *Encyclopedie van de rechtswetenschap*, Deventer, Gouda Quint, 534 p., fl. 74.93.

E.A.A. LUIJTEN e.a., *Luijten en Kleijn nader bekeken*, Deventer, Kluwer, 77 p., fl. 40.

J.B.J.M. TEN BERGE e.a., *Kluwer College Bundel 1 Privaatrecht – 2 Privaatrecht*, Deventer, Kluwer, 4089 p., fl. 99.95.

M.J. COHEN, e.a., *Gids voor de rechtenstudie en juridische beroepen 2002*, Stichting Dux in lura, Deventer, Tjeenk Willink, 334 p., fl. 16.50.

O.A. HAAZEN, *Algemeen deel van het rechterlijk overgangsrecht*, Deventer, Kluwer, 719 p., fl. 19.5.

M. DE BLOIS e.a., *Contouren van het Recht*, 4e druk, Deventer, Kluwer, 345 p., fl. 51.24.

B.C.J. VAN VELTHOVEN e.a., *Recht en efficiëntie*, 3e druk, Deventer, Kluwer, 435 p., fl. 57.85.

BURGERLIJK RECHT

P. ROOSE, *Burgerlijk Recht – Editie 2001*, Gent, Mys & Breesch, 496 p., 2.650 fr.

LAMMERANT I., *L'adoption et les droits de l'homme en droit comparé*, Brussel, Bruylant, 764 p., 4.841 fr.

M.A. VAN WIJNGAARDEN, *Hoofdstukken Bouwrecht 16*, derde editie, Deventer, Kluwer, 157 p., fl. 97.50.

M.A. VAN WIJNGAARDEN, *Hoofdstukken Bouwrecht 17*, derde editie, Deventer, Kluwer, 178 p., fl. 105.

M.A. VAN WIJNGAARDEN, *Hoofdstukken Bouwrecht 18*, derde editie, Deventer, Kluwer, 149 p., fl. 92.50.

Serie Ars Notarius CII, *Estate planning inzake erven en schenken*, Deventer, Kluwer, 100 p., fl. 40.

K. BOELE-WOELKI, *Algehele gemeenschap van goederen afschaffen!?*, Deventer, Kluwer, 97 p., fl. 60.

R.T.G. VERSTRAATEN, *Het begrip schenking in de zin van de Successiewet 1956*, Deventer, Kluwer, 20 p., fl. 30.

M.L.C.C. DE BRUIJN-LUCKERS, O.I.M. YDEMA, *Memo echtscheiding en alimentatie*, editie 2001, 270 p., fl. 60.

A.S. RUEB, H.E.M. VROLIK, E.E. WIJKERSLOOTH-VINKE, *Huurrechtmemo 2001-2002*, Deventer, Kluwer, 469 p., fl. 49.50.

A.C.; ZIJDERVELD, J.H. NIEWENHUIS e.a. *Aansprakelijkheid: gronden en grenzen*, Deventer, Kluwer, 154 p., fl. 45.

M.S. VAN GAALLEN, *Vruchtgebruik*, Deventer, Kluwer, 401 p., fl. 85.

M. FONTAINE en G. VINÉY (red.), *Les sanctions de l'inexécution des obligations contractuelles*, Brussel, Bruylant, 1134 p., € 165.

J.M.M. MAEIJER, *Rechtspersonen*, Deventer, Kluwer, 565 p., fl. 52.50.

R. DE CORTE, *Overzicht van het Burgerlijk Recht*, Gent, Mys & Breesch, 629 p., 6.500 fr.

B. WESSELS, *Vereffening van de boedel*, Deventer, Kluwer, 203 p., fl. 99.50.

F.H.J. MIJNSSEN, P. DE HAAN, C.C. VAN DAM, *Goederenrecht*, Deventer, Tjeenk Willink, 572 p., fl. 125.

C.J. VAN ZEBEN, (red.), *Burgerlijk Wetboek boek 1 t/m 8*, Deventer, Kluwer, 731 p., fl. 42.50.

G.E. VAN MAANEN, *Ongerechtvaardigde verrijking*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 55 p., fl. 16.50.

R.I.V.F. BERTRAMS, *Koop*, Deventer, Kluwer, 92 p., fl. 60.

P. ABAS, *Rechterlijke matiging van schulden*, Deventer, Kluwer, 89 p., fl. 55.

G.E. VAN MAANEN en R. DE LANGE, *Onrechtmatige overheidsdaad*, 3e druk, Deventer, Tjeenk Willink, 242 p., fl. 60.

M.J.A. VAN MOURIK, *Gemeenschap*, Deventer, Kluwer, 87 p., fl. 47.50.

J. HJMA, *Bijzondere overeenkomsten – Koop en ruil*, Deventer, Tjeenk Willink, 636 p., fl. 175.

J.H. NIEUWENHUIS e.a., *Burgerlijk Wetboek, boeken 1,2,3,4,5 en 6,7,8*, 4e druk 2001, Deventer, Kluwer, 3535 p., fl. 355.

R. KOTTENHAGEN, P. KOTTENHAGEN-EDZES, *Psychiatric Injury, A comparative Legal Study*, London, Informa Publishing Group, Mortimer House, 131 p.

P.H.M. GERVEN, *Het recht van hypotheek*, Deventer, W.E.J. Tjeenk Willink, 156 p., fl. 57.50.

STAATS- EN BESTUURSRECHT

P. FRUMER, *La renonciation aux droits et libertés*, Brussel, Bruylant, 752 p., € 115.

C.A.J.M. KORTMAN, *Constitutioneel recht*, vierde editie, Deventer, Kluwer, 556 p., fl. 93.

A. BACKS, S. GUTWIRTH, K. LEUS, S. BAETEN, *De Gordiaanse knoop*, Gent, Mys & Breesch, 187 p., 1.650 fr.

R. BARENTS, *Afvalstoffen*, Deventer, Kluwer, 445 p., fl. 92.

P.J.J. VAN BUUREN, T.C. BORMAN, *Tekst & Commentaar, Algemene Wet Bestuursrecht*, Deventer, Kluwer, 628 p., fl. 175.

H.P.H.J.A.M. HENNEKENS, *Openbare zaken naar publiek- en privaatrecht*, Deventer, W.E.J. Tjeenk Willink, 245 p., fl. 65.

L. PRAKKE, G.J.M. VAN WISSEN, J.L. DE REEDE, *Handboek Nederlands Staatsrecht Van der Pot/Donner*, 14e druk, Deventer, Tjeenk Willink, 934 p., fl. 120.

D. CONINCKX, H. REYNAERT, T. VALCKE, *De Provincieraden in Vlaanderen*, Brugge, Vanden Broele, 380 p., € 48,34

E.R. MANUNZA, *EG-aanbestedingsrechtelijke problemen bij privatisering en bij de bestrijding van corruptie en georganiseerde criminaliteit*, Deventer, Kluwer, 402 p., fl. 85.

R. HOLTMAAT, *De toekomst van Gelijkelijkheid*, Deventer, Kluwer, 308 p., fl. 65.

A. ALLEN, *Compendium van het Belgisch Staatsrecht*, deel 2, Diegem, Kluwer, 567 p., 605 fr.

P. FLAMEY, e.a., *Ruimtelijke ordening en stedenbouw Anno 2000*, Diegem, Kluwer, 445 p., 3.800 fr. + addendum 2001, 448 p.

L.M. VENY en R. PASSEMIERS, *Looking for Ombudsman Standards*, Gent, Mys & Breesch, 113 p., € 103.88

M. UYTENDAELE, *Précis de droit constitutionnel belge*, Brussel, Bruylant, 999 p., 5.900 fr.

F.C.M.A. MICHIELS, *Hoofd-zaken van het bestuursrecht*, 2e druk, Deventer, Kluwer, 207 p., fl. 35.26.

HANDELS- ECONOMISCH- EN FINANCIËEL RECHT

P. ROOSE, *Handelsrecht – Editie 2001*, Gent, Mys & Breesch, 778 p., 2.500 fr.

R. BARENTS (red.), *Steuumaatregelen* (twee delen), Deventer, Kluwer, 1.082 p., 105 fl. per deel

S.J.R. BOSTYN, E.J. DOMMERING, J.K.M. GEVERS en B.M. VROOM-CRAMER, *Moderne biotechnologie en recht*, tweede druk, Deventer, Kluwer, 164 p., 75 fl.

D. COECKELBERGH, *Ondernemen met de Vennootschap met Sociaal oogmerk*, Gent, Mys & Breesch, 394 p., 4.950 fr.

R.J.G.M. WIDDERSHOVEN, O.J.D.M.L. JANSEN, B.M.J. VAN DER MEULEN, *Handhaving van de Mededingingswet*, Deventer, Kluwer, 165 p., fl. 85.

H.M. VLETTER-VAN DORT, *Gelijke behandeling van beleggers bij informatieverstrekking*, Deventer, Kluwer, 311 p., fl. 69.50.

P.L. WERY, *Hoofdzaken maatschap, vennootschap onder firma en commanditaire vennootschap*, Deventer, Kluwer, 127 p., fl. 42.50.

R.E. VAN ESCH, J.W. WINTER, G.J. VAN DER ZIEL, *Afscheid van papier*, Deventer, W.E.J. Tjeenk Willink, 195 p., fl. 55.

K. BYTTEBIER, *Handboek Financieel Recht*, Diegem, Kluwer, 1120 p., 13.450 fr.

M.F. VUYK en T. DEN DUNNEN, *Wetgeving makelaardij onroerend goed 2001-2002*, Deventer, Kluwer, 1985 p., fl. 108.53.

J.W. VAN DE GRONDEN, K.J.M. MORTELMANS, *Mededinging en niet-economische belangen*, Deventer, Kluwer, 362 p., fl. 145.

J.M.M. MAEIJER e.a., *Effectenverkeer via internet*, Deventer, Kluwer, 98 p., fl. 65.

E. WYMEERSCH, M. TISON en M. VERPLANCKE, *Wetboek vennootschappen, Code des Sociétés 2001*, 8e editie, Gent, Mys & Breesch, 905 p., 4.950 fr.

R.E. VAN ESCH, *Giraal betalingsverkeer, Elektronisch betalingsverkeer*, Deventer, Kluwer, 259 p., fl. 145.

GERECHTELIJK RECHT

P. ROOSE, *Gerechtelijk Wetboek – Zevende Editie 2001 – 2002*, Gent, Mys & Breesch, 822 p., 5.900 fr.

P. ROOSE, *Gerechtelijk Recht – Editie 2001*, Gent, Mys & Breesch, 604 p.

K. WAGNER, *Casebook 20 jaar dwangsom*, Gent, Mys & Breesch, 560 p., 6.500 fr.

C.P.M. CLEIREN, *Geding buiten geding*, Deventer, Gouda Quint, 44 p., fl. 25.

M.B. DE BOER e.a., *Executie en Beslag, (Vademecum Burgerlijk Procesrecht)*, Deventer, Gouda Quint, 909 p., fl. 175.

E. DIRIX en K. BROECKX, *Beslag*, Diegem, Kluwer, 598 p., 4512 fr.

M.O.J. DE FOLTER, *Gedwongen tussenkomst*, Deventer, Tjeenk Willink, 265 p., fl. 75.

H.E. RAS, bewerkt door A. Hammerstein, *De grenzen van de rechtsstrijd in hoger beroep in burgerlijke zaken*, 2e druk, Deventer, Gouda Quint, 90 p., fl. 55.

G. VAN MELLAERT, (red.), *Praktijkboek Gerechtelijk Recht*, (losbladig), Brugge, Vanden Broele, 306 p., 4.500 fr.

STRAF- EN PROCESRECHT

L. ARNOU en P. ROOSE, *Strafrecht – Editie 2001*, Gent, Mys & Breesch, 410 p.

EVBF-Belgium, *De financiële misdrijven*, Brussel, Bruylant, 318 p., 3.187 fr.

M.S. GROENHUIJSEN, G. KNIGGE, *Het Onderzoek ter Zitting*, Deventer, Kluwer, 463 p., fl. 67.50.

G.L. BOURDOUX, C. DE VALKENEEER, *La réforme des services de police*, Brussel, Larcier, 196 p., 1980 fr.

A.C. 'T HART, *Hier gelden wetten*, Deventer, Gouda Quint, 271 p., fl. 62.50.

M.S. GROENHUIJSEN, G. KNIGGE, *Het vooronderzoek in strafzaken*, Deventer, Gouda Quint, 755 p., fl. 110.

T. SPRONKEN, *Verdediging*, Deventer, Gouda Quint, 709 p., fl. 115.

L.J.A. VAN ZWIETEN, *Bijzonder verhoormethoden en art. 29 Sv.*, Deventer, Gouda Quint, 111 p., fl. 48.

M.M. OTTE, *Opzet en schuld in het verkeer*, (oratie), Deventer, Gouda Quint, 40 p., fl. 32.

H.J.B. SACKERS, Y. BURUMA, *Kroniek van het strafrecht*, Deventer, Gouda Quint, 169 p., fl. 39.50.

M.C.J. VISSER, *Zorgplichtbepalingen in het strafrecht*, Deventer, Gouda Quint, 560 p., fl. 80.

M. BOONE, G. DE JONGE (red.), *De Penitentiaire Beginselwet in werking*, Deventer, Gouda Quint, 251 p., fl. 60.

ARBEIDS- EN SOCIALEZEKERHEIDRECHT

P.S. FLUIT, *Verzekeringen van solidariteit*, Deventer, Kluwer, 329 p., fl. 80.

A.G.A. NIJMEIJER, *Welstandtoezicht juridisch getoetst*, Deventer, Kluwer, 373 p., fl. 92.50.

H. MARKS, *Knechten Knechten*, Deventer, Kluwer, 224 p., fl. 87.50.

R. BARENTS, *Arbeidsverhoudingen*, Deventer, Kluwer, 441 p., fl. 89.50.

I.P. ASSCHER-VONK, *Arbeidswetgeving 2001-2002*, 19e druk, Deventer, Kluwer, 564 p., fl. 52.89.

FISCAAL RECHT

M. DASSESE en P. MINNE, *Droit fiscal*, vijfde editie, Brussel, Bruylant, 1.004 p., 6.800 fr.

H.A. VAN DOORN, *De Wet inkomstenbelasting 2001*, Deventer, Kluwer, 229 p., fl. 60.

R. KOOL, M. MOERINGS, *De Wet Terwee*, Deventer, Gouda Quint, 94 p., fl. 37.50.

S. CLAES, L. HINNEKENS, P. HINNEKENS, A. HUYGHE, K. MORBEE, B. PEETERS, J. ROELS, E. SCHOONVLIET, *Mijlpaalarresten*, Kalmthout, Biblio, 311 p., 3.750 fr.

J.P. MAGREMANNE, M. MARLIERE, D. LAMBOT, B. DE CLIPPEL, *Le contentieux de l'impôt sur les revenus*, Brussel, Kluwer, 789 p., 4367 fr.

H.R.B.M. KUMMELDING, T. ZWART, C.A.J.M. KORTMANN, G.F.M. VAN DER TANG, *De aard van grondwetsherzieningen*, Deventer, Kluwer, 84 p., fl. 38.50.

EUROPEES RECHT

A.H. J. SWART, *Een ware Europese rechtsruimte*, Deventer, Gouda Quint, 34 p., fl. 28.

J. VANHAMME, *Volkenrechtelijke beginselen in het Europees recht*, Groningen, Europa Law Publishing, 455 p., € 100.

J. VERHOEVEN, *Droit de la Communauté Européenne*, 2e editie, Brussel, Larcier, 510 p., 3.980 fr.

J.E. BEENEN, *Citizenship, Nationality and Access to Public Service Employment*, Groningen, Europa Law Publishing, 298 p., € 72.60

INTERNATIONAAL PRIVAATRECHT

J.A. POINTER, *Onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer, 132 p., fl. 65.

W.J. SLAGTER, *IPR-aspecten bij grensoverschrijdend contracteren*, Deventer, Kluwer, 53 p., fl. 35.

METARECHT

R. SCHMETZ, *L'argumentation selon Perelman*, Namur, Presses Universitaires, 376 p.

W.T. EUSBOUITS e.a., *Ambiguity in the Rule of Law*, Groningen, Europa Law Publishing, 187 p., € 45.

BOEKEN

J. Ph. DE MONTÉ VER LOREN & J.E. SPRUIT, **Hoofdpijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse Omwenteling**, zevende druk, Deventer, Kluwer, 2000, 345 p.

De Monté ver Lorens *Hoofdpijnen* behoort tot de «klassiekers» bij het onderwijs in de institutionele geschiedenis van de noordelijke Nederlanden. Van de initiële kleine 80 pagina's tekst in de eerste uitgave (1946), verscheen in 1972 een ingrijpende bewerking door J.E. Spruit. Deze vierde druk kon nog door oorspronkelijke auteur, die overleed in 1974, worden geautoriseerd. Het boek was toen uitgegroeid tot een werk van 239 bladzijden. Deze zevende druk bedraagt niet minder dan 345 pagina's. Wel stelt de auteur in zijn «Voorwoord» dat hij «binnen de oorspronkelijke opzet van het werk, de geest en stellingname van de auteur heeft willen eerbiedigen».

Toch is het boek integraal herzien. De in 1972 aangebrachte indeling in paragrafen is verfijnd. De literatuuropgave is geactualiseerd en bijgewerkt. Dit blijkt duidelijk uit het overvloedige voetnotenapparaat. Door de vertaling van de Latijnse aanhalingen is het werk ook voor de hedendaagse student toegankelijk. De verminderde historische kennis van de eerstejaarsstudent heeft de auteur genoodzaakt de institutionele geschiedenis *sensu stricto* soms in te bedden in een ruimere politiek-institutionele geschiedenis, zodat de titel van het werk in feite niet meer de lading dekt. Het gaat om meer dan de hoofdpijnen van de rechterlijke organisatie in de noordelijke Nederlanden. De Monté ver Loren had in de eerste plaats belangstelling voor de middeleeuwse rechtsgeschiedenis. Ook nu vormen de instellingen van de Frankische en landsheerlijke periode (p. 39-245) de hoofdmoot van het werk. Binnen het deel over de republiek komen uiteraard vooral de opstand (p. 249-268) en de receptie van het Romeinse recht (p. 278-305) aan bod. Het sluitstuk van het werk, de Bataafse omwenteling en haar oorzaken (p. 305-327), laat de lezer wel enigszins onbevredigd.

Ook komt, m.i. ten onrechte, de angelsaksische invloed op het Westerse institutionele denken niet voldoende aan bod. Misschien is het concept zelf van het boek enigszins achterhaald en is een volledig nieuw werk nodig. Want als men aan de rechtsgeschiedenis de doelstelling geeft om «inzicht (te) verkrijgen in de correlatie tussen vroeger geldende en thans vigerende normen en tot enig begrip komen voor de historische oorsprong van vele in het positieve recht verankerde regels en instellingen» (p. 6), lijkt de logische consequentie dat ook de 19e en 20e eeuw in een dergelijk werk worden betrokken. Maar dit kan dan geen herwerking meer zijn van het boek van de Monté ver Loren. Kortom, naast deze «klassieker» is een nieuw werk nodig.

Fred Stevens

G.H. ADDINK, J.B.J.M. TEN BERGE, P.A.M.J. GRAAT en P.M. LANGBROEK, **Kwaliteit van overheidsbestuur. Enkele verkenningen van veranderingen in bestuursrechtelijke verhoudingen ten gevolge van de invoering van kwaliteitszorg bij de overheid**, Deventer, W.E.J. Tjeenk Willink, 2000, V-167 p.

In het preadvies dat in 1990 voor het Congres van de Vlaamse Juristenvereniging werd uitgebracht onder de «goede trouw van burger en bestuur» (*R.W.*, 1989-90, 1107-1119), had ik de gelegenheid te wijzen op het in Nederland opgang makende begrip van het «wederkerig bestuursrecht», waarbij de klemtoon niet meer uitsluitend wordt gelegd op het eenzijdige bestuursoptreden, maar tevens op de inbreng die zowel het bestuur als de burger kunnen hebben bij het uitwerken van het bestuursrechtelijke gebeuren.

Tien jaar later hebben de onderzoekswerkzaamheden van het Instituut voor Staats- en Bestuursrecht van de Universiteit van Utrecht geleid tot het te recenseren boek over de kwaliteitszorg in het overheidsbestuur. Dat dit begrip, dat een gevestigde trend uitmaakt in het bedrijfsleven, ook op het bestuursoptreden wordt betrokken, toont aan dat het moderne bestuursrecht verder evolueert in de richting van een studie van een maatschappelijk gebeuren, waarbij de overheid, als dienstverlenende organisatie, en de burger de belangrijkste actoren zijn. De behandelde problematiek is hoe dan ook relatief nieuw: het thema van de kwaliteitszorg is binnen het juridische domein nog niet vaak aan bod gekomen, en het ver-

band dat wordt gelegd tussen het bestuursrecht en de kwaliteitszorg behelst een nieuw inzicht.

Aangezien in ons land begrippen als verzelfstandiging en overheidsmanagement steeds vaker in de mond worden genomen, verdient het besproken boek ook bij ons aandacht. Er wordt in essentie immers in nagegaan op welke wijze aan de kwaliteit van het overheidsbestuur vorm kan worden gegeven in het bestuursrecht. Dat de bestaande formeel-juridische structuren in Nederland op dat punt nog kunnen worden verfijnd, wordt aangetoond met een verwijzing naar de Algemene Wet Bestuursrecht, waarin bv. nauwelijks aan de figuur van de publiekrechtelijke overeenkomst wordt gerefereerd.

Het boek bestaat uit een achttal, op zichzelf staande bijdragen, die weliswaar de kwaliteitszorg in het overheidsbestuursrecht als gemeenschappelijk studieobject hebben, maar waaruit blijkt dat er nogal wat verschil kan bestaan omtrent de zin en de betekenis die worden gehecht aan kwaliteitszorg in de verhouding burger-bestuur. Het boek vormt dan ook slechts een eerste stap in de richting van een verdergaand wetenschappelijk onderzoek van een nieuw bestuursrechtelijk gegeven.

Nadat is uiteengezet wat kwaliteitszorg inhoudt (Graat), wordt deze betrokken op de wederkerigheid van de rechtsbetrekking tussen overheid en burger (Bok), op het toezicht op het bank- en verzekeringswezen (Duijkersloot) en op particuliere beveiligingsorganisaties (Addink). Voorts wordt geschetst wat kwaliteitszorg voor de rechterlijke organisatie zou kunnen betekenen (Ten Berge en Langbroek) en wordt ingegaan op de functie die de beoordeling van de nationale ombudsman voor de kwaliteitszorg bij de overheid kan hebben (Gerrits). Het geheel wordt afgerond met een «uitleiding», waarin enkele lijnen voor toekomstige ontwikkelingen inzake de kwaliteitszorg bij de overheid en voor verder onderzoek op dat vlak worden geschetst (Addink e.a.).

De items die in het boek aan bod komen, lijken op het eerste gezicht een eerder gefragmenteerd karakter te hebben. Dat neemt evenwel niet weg dat zij een thema betreffen dat – zeker in het bestuursrecht – vrij innoverend is en dat zij een uitstekend uitgangspunt vormen voor verder onderzoek dan wel een eerste kennismaking bieden met een relatief nieuwe materie.

M. van Damme

A. ALEN, **Compendium van het Belgisch Staatsrecht**, Antwerpen, Kluwer, 2000, 2 delen, 555 p.

In afwachting van een tweede uitgave van het *Handboek van het Belgisch Staatsrecht*, wordt een geactualiseerde syllabusuitgave op de markt gebracht, ten behoeve van de studenten die de colleges van de auteur volgen, maar ook ten behoeve van «diegenen die zich op een examen voorbereiden of op de hoogte willen blijven van de razendsnelle evolutie in het staatsrecht.»

De auteur noemt het in zijn «Woord Vooraf» een compendium, «waarin alleen de voor (de studenten) relevante onderdelen zijn opgenomen». Dit belet niet dat het werk uiteindelijk nog een behoorlijke omvang heeft: de twee delen samen tellen 555 bladzijden.

Over de kwaliteit van het werk hoeft niet meer te worden uitgeweid. Het gaat om een studentenuitgave van het *Handboek Staatsrecht*, dat een voortreffelijk basiswerk is voor het actuele staatsrecht. Met dit compendium wordt de droge grondstof aangeboden tot leven gewekt bij de dagelijkse lectuur van de kranten en, naar alle waarschijnlijkheid, tijdens de hoorcolleges.

Uiteraard kunnen de meningen verschillen over bepaalde punten. De discussie daarover moet echter niet worden gevoerd in een syllabusuitgave. Wel kunnen enkele opmerkingen worden gegeven bij de indeling, die werd aangepast aan de volgorde waarin de stof in de hoorcolleges wordt gedoceerd. Voor wie de hoorcolleges niet volgt, komt dat niet altijd even logisch over. Om maar een voorbeeld te geven: de principes van de federale staat staan beschreven onder het hoofdstuk over «de evolutie van het staatsrecht van de middeleeuwen tot 1831», bij de paragraaf over het Engelse en Amerikaanse publiekrecht, en niet onder «De kenmerken van de Belgische staatsinrichting».

Dat doet echter geen afbreuk aan de vaststelling dat wie ook kennis over en inzicht in het staatsrecht wil of moet vergaren buiten de lessen aan de universiteit om, aan het *Compendium* een dienstige gids zal hebben.

P. Popelier

A. KLIP en G. SLUITER (red.), **Annotated leading cases of international criminal tribunals**, Volume I: **The international criminal tribunal for the former Yugoslavia 1993-1998**, Antwerpen-Groningen-Oxford-Wenen, Intersentia – Hart Publishing – Verlag Österreich, 1999, 720 p.

Het op grond van een resolutie van de Verenigde Naties in 1993 opgerichte internationale *ad hoc* – tribunaal «voor voormalig Joegoslavië» zorgde in een relatief korte periode reeds voor een indrukwekkende rechtspraak over de bloedstollende gebeurtenissen die zich vanaf 1991 in het voormalige Joegoslavië hebben afgespeeld. Toch weten de meesten onder ons over het Joegoslavië-tribunaal hoogstens te vertellen wat de pers ons hierover meedeelt, laat staan dat de doorsnee-jurist een duidelijk zicht zou hebben op wat die rechtspraak precies inhoudt.

Het geannoteerde, volledig in het Engels luidende werk bevat de weergave van een zeventiental beslissingen (zowel «decisions», «judgments» als «orders») van het Joegoslavië-tribunaal, met inbegrip van de «separate opinions» en de «dissenting opinions» van de rechters. Al deze teksten worden in een klein lettertype en op een vrij gecomprimeerde wijze afgedrukt, wat ook noodzakelijk is, gelet op de omvang van bepaalde beslissingen, zoals het «opinion and judgment» van 7 mei 1997 in de beruchte zaak Tadic (IT-94-I-T, waarvan overigens verscheidene beslissingen werden opgenomen).

De beslissingen werden gegroepeerd onder een vijftal hoofdstukken, nl. «Preliminary matters» (o.m. over de bevoegdheid van het tribunaal), «Procedural matters» (waarbij de problematiek van de anonieme getuigen en van de valse getuigenis aan bod komt), «Cooperation with National Authorities» (in hoeverre kan het tribunaal een Staat tot medewerking dwingen?), «Judgment and sentencing» (zeg maar: de «heart of the matter») en «Rule 61-Hearing» (d.w.z. een bijzondere procedure wanneer een beschuldigde weigert te verschijnen).

Bij elke beslissing werd door onderscheiden medewerkers een korte commentaar geschreven (meestal van twee tot drie pagina's, uitzonderlijk van vier en slechts een enkele maal van vijf bladzijden), waardoor de rechtspunten die in de desbetreffende beslissingen aan bod kwamen, nader worden geduid (in het totaal zestien «annotaties»).

Wie een juridisch beeld wil hebben van de rechtspraak van het Joegoslavië-tribunaal in de periode tot april 1998, heeft het met het onderhavige boek ongetwijfeld goed getroffen.

Steven Van Overbeke

A. TIBERGHIE, **Handboek voor Fiscaal Recht**, Gent, Larcier, 2000, 1088 p.

Dit standaardwerk, dat sinds vele jaren is uitgegroeid tot een klassieker in de fiscale lectuur, wordt sedert een tweetal jaren uitgegeven door Larcier. Volgens de commentaren van de uitgever zelf is dit werk hét naslagwerk bij uitstek en een leidraad bij de opzoeking van elke fiscalist. Het zeer lijvige boek, geschreven door een heel aantal auteurs (waarvan de meeste behoren tot het gelijknamige advocatenkantoor), bevat immers een overzicht van de hele Belgische fiscaliteit, de socialezekerheidsbijdragen en het internationaal en Europees fiscaal recht. Dit alomvattende karakter noopte de auteurs weliswaar op een aantal punten tot enige beknoptheid, maar biedt ruim voldoende informatie om vele fiscale problemen te beantwoorden of om er minstens de aanzet toe te geven via de talrijke verwijzingen naar rechtspraak, rechtsleer of administratieve circulaire, en dat niet alleen voor de «grote» belastingen, maar ook voor die belastingen waaraan in het algemeen weinig aandacht wordt besteed in de fiscale publicaties. Deze volledigheid maakt het handboek dan ook tot een uniek en zeer nuttig werkinstrument. Ook de vormgeving ervan, met duidelijke verwijzingen naar de toepasselijke wetgeving, is zeer geslaagd.

Rekening houdende met de omvang van de behandelde materie en de vele wijzigingen die zich voortdurend in de fiscaliteit voordoen, is een onnauwkeurigheid uitzonderlijk maar toch niet geheel uitgesloten. Zo wordt bv. in het gedeelte over de personenbelasting vermeld dat EG-mededingingsboeten volgens de administratie geen aftrekbare beroepskosten vormen (met verwijzing in voetnoot 517),

terwijl dit administratieve standpunt reeds enige tijd is gewijzigd (zie Com.IB'92, nr. 53/110.1).

Ondanks deze globaal zeer positieve indruk, moet toch een belangrijk minpunt worden aangestipt: aan het trefwoordenregister werd onvoldoende aandacht besteed. Het is onvolledig, en vele niet accurate zoektermen leveren geen bruikbare verwijzingen op, en dat terwijl zo'n register de consultatie van het boek toch zou moeten vergemakkelijken. (Er werd mij inmiddels wel verzekerd dat het trefwoordenregister voor een volgende editie opnieuw onder de loep zal worden genomen).

Wat eveneens ontbreekt – maar dit is zeker geen fundamentele leemte – is een datum van bijwerking. Aldus is het niet duidelijk vast te stellen tot wanneer de diverse auteurs de wetwijzigingen en de fiscale publicaties hebben bijgehouden. In de editie van 2000 wordt bijvoorbeeld het arrest van het Arbitragehof van 7 december 1999 (nr. 132/99, B.S. 18 maart 2000) i.v.m. de rechterlijke bevoegdheid t.a.v. een controleschatting wel reeds vermeld in het raam van de registratierechten, maar zonder dat de eigenlijke bespreking van de desbetreffende procedure is aangepast aan het arrest van het Arbitragehof (p. 536). Bij de bespreking van de gelijksoortige procedure in het raam van de successierechten wordt dit arrest nog niet vermeld, maar wordt wel al melding gemaakt van de prejudiciële vraag die terzake aan het Arbitragehof was voorgelegd. En in het hoofdstuk over de BTW, waar eveneens zo'n schattingsprocedure bestaat, wordt nog helemaal niet naar deze zaak verwezen.

Voorts kunnen nog enkele kleine aanpassingen worden voorgesteld. Zo zie ik bijvoorbeeld niet in welk nut het zeer summiere historische overzicht van de belastingen (p. 86-88) in dit handboek kan hebben. Rekening houdend met de doelstelling van het boek is het daarentegen wellicht wel interessant om een overzicht op te nemen van de voor fiscalisten bruikbare internetadressen (bv. waar fiscale wetgeving, rechtspraak en commentaar toegankelijk is). Op dat vlak bestaat inmiddels immers een ruim aanbod, dat door een aantal fiscalisten misschien nog niet zo goed gekend is. In dat opzicht lijkt het mij trouwens ook weinig zinvol dat het boek, wat betreft de vermelding van de vindplaatsen van de fiscale wetgeving, zich ertoe beperkt te verwijzen naar de gedrukte wettencollectie die door dezelfde uitgever wordt uitgebracht (p. 55).

Luk Vandenbergh

W.C.L. VAN DER GRINTEN, **Arbeidsovereenkomstenrecht**, Kluwer, 1999, 353 p.

De lezer zal zich waarschijnlijk afvragen waarom deze recensie van een der standaardwerken uit het Nederlandse arbeidsrecht zo rijkelijk laat verschijnt. R.A.A. Duk die het boek ook twee jaar na datum heeft besproken in het *Sociaal Maandblad Arbeid* gaf als excuus op dat hij het werk eerst in de praktijk wenste te testen (*SMA* 2001, 76). Als beoefenaar van het Belgisch arbeidsrecht kan je dit smoesje uiteraard niet gebruiken. Wij schuiven de schuld dan maar in de schoenen van de uitgever. Deze heeft de Belgische tijdschriften immers slechts vrij laat bevoorrad met recensie-exemplaren. Van der Grintens geesteskind is evenwel zo'n klassieker dat we er geen moment aan gedacht hebben om het boek niet te signaleren.

Het werk beleefde zijn eerste druk meer dan vijftig jaar geleden. Tot en met 1994 heeft W.C.L. van der Grinten de herdrukken zelf geschreven. In 1997 heeft J.W.M. van der Grinten de fakkel overgenomen. Voor deze negentiende versie trad W.H.A.C.M. Bouwens op als co-bewerker.

Arbeidsovereenkomstenrecht richt zich in eerste instantie tot de praktijk. Daarnaast is het bestemd voor het universitair onderwijs.

De tekst volgt in grote lijnen die systematiek van Boek 7, Titel 10 B.W. Afdeling per afdeling wordt een commentaar gegeven. Hoewel het geheel vrij praktisch is opgevat, doet dit geen afbreuk aan het sérieux. Het voetnotenapparaat is zeer omvangrijk (zo wordt bv. zelfs verwezen naar Belgische rechtsleer) en de zin voor nuance ontbreekt niet.

Sommige items zijn naar onze smaak iets te compact. Zo wijdt de auteur bv. een paragraaf aan de uitsluiting (lock-out) (p. 328-329). Een bedenking over de geoorloofdheid ervan blijft beperkt tot de verwijzing naar art. 6 Europees Sociaal Handvest in voetnoot (nr. 37), daar waar hierover veel meer kan worden gezegd. In de beperking toont zich weliswaar de meester, maar wij hadden sommige passages toch graag iets uitgebreider gezien. Dit is niet zozeer een

punt van kritiek, dan wel een compliment. Iets lekkers smaakt immers naar meer.

Patrick Humblet

MEDEDELINGEN

Rechtsmiddelen – Burgerlijke zaken – Hoger beroep

Op p. 162-163 van de lopende jaargang van het Rechtskundig Weekblad werd het arrest nr. 13/2001 van het Arbitragehof van 14 februari 2001 gepubliceerd, waarin het Hof, in antwoord op een prejudiciële vraag, oordeelde dat art. 1253 *quater* Ger.W., in zoverre het geen verlenging van de termijn voor hoger beroep in verband met de gerechtelijke vakantie toestaat, art. 10 en 11 van de Grondwet schendt.

Intussen werd in het *Belgisch Staatsblad* van 25 september 2001 de wet van 26 juni 2001 tot wijziging van art. 50 Ger.W. gepubliceerd, die ertoe strekt aan deze ongrondwettigheid een einde te maken.

Middagdebatten: Europe and Terrorism

De rechtsfaculteit van de K.U.Leuven organiseert een speciale lessencyclus over Europa en het terrorisme. Deze debatten gaan door te Leuven telkens van 12-13u. op 24 oktober 2001, 14 november 2001, 21 november 2001, 5 december 2001, 12 december 2001.

Inlichtingen: prof. Jan Wouters, Instituut voor Internationaal Recht, 016/32.51.22, 0478/32.11.77 en e-mail: jan.wouters@law.kuleuven.ac.be.

Studieavond: Werknemersparticipatie in het kapitaal en de winst van vennootschappen

Op donderdag 15 november 2001 van 19 tot 21 uur wordt door de Vakgroep Economisch Recht van de Vrije Universiteit te Brussel een studie-avond «*Werknemersparticipatie in het kapitaal en de winst van de vennootschappen (Wet van 22 mei 2001)*» georganiseerd. De sprekers zijn mr. Benoît Malvaux en mr. Philippe François.

Nadere informatie kan worden bekomen bij Mevrouw Shirley Demeue (tel. 02/629.26.38, fax 02/629.36.98, sdemeue@vub.ac.be) of bij Mevrouw Elke Janssens (tel. 02/663.50.74, elke.janssens@nautadutilh.com). De studieavond is erkend door de Vereniging van Vlaamse Balies en geeft recht op twee punten.

Studiedag: Het «legal management» van de ondernemingsrisico's

In de lijn van de Dagen van de Bedrijfsjurist organiseert het Instituut voor Bedrijfsjuristen op 28 november 2001 haar eerste wetenschappelijke studiedag met als thema de aansprakelijkheden van de onderneming.

De studiedag is erkend door de Vereniging voor Vlaamse balies en geeft recht op 5 punten.

Inlichtingen en inschrijvingen: mevr. V. Misotten en G. Christyn, tel. 02/512.74.33, fax 02/505.65.70, e-mail: info@ibj.be en website: www.ibj.be.

Permanente Vorming (Nederlandse Orde van advocaten bij de balie te Brussel)

Zoals vorig jaar organiseert de Nederlandse Orde van advocaten bij de balie te Brussel een lessenreeks in het kader van de permanente vorming. Deze lessenreeks wordt ingericht door het Vormingsinstituut voor Advocaten (die eveneens de stageopleiding voor stagiairs van de Nederlandse Orde te Brussel organiseert).

Deze lessenreeks bestaat uit (1) algemene lessen van telkens 2 uur waarin de recente evoluties in algemene rechtstakken worden belicht; (2) bijzondere lessen van telkens 2 uur waarin bepaalde con-

crete onderwerpen van belang voor advocaten worden toegelicht; (3) bijzondere eendaagse cursussen over praktische vaardigheden. De inschrijvingsprijs voor een pakket van 8 algemene of bijzondere lessen (totaal van 16 uren, wat recht geeft op 16 punten in het kader van de permanente vorming vereist in de schoot van de Vereniging van Vlaamse Balies) bedraagt 250 Euro.

Het programma kan worden geraadpleegd op de website van de Nederlandse: www.lexnet.be/balie/brussel. Aldaar kan u ook een inschrijvingsformulier bekomen. Inschrijvingen kunnen gebeuren per email op bianca.porcelli@nautadutilh.com, of per fax op 02/678.18.84.

Werving van magistraten voor het auditoraat en het coördinatiebureau van de Raad van State en de samenstelling van een wervingsreserve (Nederlandstalig kader)

I. Met het oog op de samenstelling van een wervingsreserve van adjunct-auditeur en adjunct-referendaris, zal de Raad van State in de loop van het eerste trimester van 2002 een vergelijkend examen organiseren bestemd voor gegadigden die blijkens hun diploma het examen van doctor of licentiaat in de rechten in het Nederlands hebben afgelegd.

II. Om tot vergelijkend examen te worden toegelaten, moet de kandidaat ten volle 27 jaar oud zijn, doctor of licentiaat in de rechten zijn, en over drie jaar nuttige juridische beroepservaring beschikken. In geval van betwisting beslist de examencommissie over de toelaatbaarheid tot het examen.

Het vergelijkend examen is drie jaar geldig wat de benoemingen betreft tot de ambten van adjunct-auditeur of adjunct-referendaris die in de loop van die periode vacant worden. De geldigheidstermijn vangt aan de dag waarop de examencommissie de rangschikking van de geslaagde kandidaten vaststelt.

III. Het vergelijkend examen bestaat uit:

1° Drie schriftelijke onderdelen:

- a) een advies over een vordering tot schorsing waarvan het dossier ter inzage ligt van iedere examinandus (30 punten). Voor dit examengedeelte beschikt de examinandus over 45 minuten;
- b) een verslag over een administratiefrechtelijke zaak (een verzoekschrift tot nietigverklaring) waarvan het dossier eveneens ter inzage ligt van iedere examinandus (40 punten). Voor dit examengedeelte beschikt de examinandus over 3 uur;
- c) een kritische beoordeling, vooral uit het oogpunt van de inhoud (eerbiediging van de grondwettelijke regels, bevoegdheid, enz.) en van de juridisch-technische vormgeving van een ontwerp van wet, decreet, ordonnantie of besluit (30 punten). Voor dit examengedeelte beschikt de examinandus over 3 uur.

2° Twee mondelinge onderdelen: (50 punten)

- a) een bespreking van de examengedeelten waarvan sprake onder 1°, a), b) en c);
- b) een uiteenzetting gedurende 10 minuten over een door de kandidaat gekozen thema. Dit gedeelte zal aangevuld worden met vragen over de fundamentele problemen van het staats- en bestuursrecht, hierin begrepen de materie van de bescherming van de rechten van de mens.

De examinandi dienen ten minste 50% van de punten op het geheel van het schriftelijke gedeelte en 60% van de punten in het totaal te behalen.

De examinandi mogen enkel de gebruikelijke wetboeken raadplegen waarover zij de beschikking krijgen door 's Raads bibliotheek.

De gegadigden ontvangen op schriftelijke aanvraag een nadere opgave van het examenprogramma.

IV. De aanvragen om deelneming dienen bij een ter post aangekende brief te worden gericht aan de eerste voorzitter van de Raad van State, Wetenschapsstraat 33, 1040 Brussel. Zij moeten, op straffe van verval, ten laatste op 21 december 2001 bij de post worden afgegeven.

De gegadigde vermeldt zijn naam, voornamen, woonplaats en beroep. Bij zijn aanvraag voegt hij de stukken waaruit blijkt dat hij aan de onder I en II gestelde eisen voldoet of een voor eensluidend verklaarde kopie van die stukken, evenals een recent bewijs van goed gedrag en zeden.

Voor nadere inlichtingen betreffende dit examen kan men zich wenden tot de heer E. Notebaert, algemene diensten van de Raad van State (tel. 02/234.97.93; fax. 02/231.18.20).

Elektronische Registers (RWE) en RW Opbergbanden

Elektronische Registers (RWE) | 2001 | ISBN 90-5095-212-7 | cd-rom | verschijnt rond de jaarwisseling
Abonnees op het tijdschrift: 48,50 EUR, niet-abonnees 86 EUR

RW Opbergbanden | ISBN 90-5095-160-0 | 37,50 EUR

Om optimaal rendement uit uw tijdschrift te halen zou u bepaalde items of artikels snel en makkelijk moeten kunnen terugvinden.

Dat kan!

Met de **Elektronische Registers** (RWe) raadpleegt u snel en efficiënt alle registers vanaf jaargang 1988-1989 tot en met jaargang 2000-2001. U zoekt uw trefwoord op in het trefwoordenregister, waar u meteen de juiste verwijzing naar uw Rechtskundig Weekblad vindt, zijnde jaargang, nummer en pagina.

Als u bovendien uw Rechtskundig Weekblad klasseert in de **handige opbergmappen**, dan hebt u het betreffende nummer ook in een oogwenk gevonden. Uw stapels oude jaargangen kunnen nu netjes en onbeschadigd bewaard worden. Om één jaargang op te bergen, hebt u één set, zijnde twee mappen, nodig.

Indien professionalisme ook voor u synoniem is voor georganiseerd en efficiënt werken, aarzel dan niet langer en bestel nu.

Bestel nu!

Stuur de coupon in een voldoende gefrankeerde envelop terug naar Intersentia Uitgevers nv |
Churchillaan 108 | B-2900 Schoten (Antwerpen) | België

Of fax de coupon naar
++32 (0)3 658 71 21

Of stuur een berichtje naar
mail@intersentia.be

ANTWOORDCOUPON

Hebt u vragen? Bel ++32 (0)3 680 15 50

☐ Ja, ik abonneer mij op de

Elektronische Registers (RWE)
(ISBN 90-5095-212-7)

☐ ik betaal als abonnee op het tijdschrift 48,50 EUR;

☐ ik betaal als niet-abonnee 86 EUR.

Ik ontvang jaarlijks de geactualiseerde versie.

☐ Stuur mij ____ sets van de **RW Opbergbanden** (ISBN 90-5095-160-0) tegen de prijs van 37,50 EUR per set.

Ik betaal pas na ontvangst van de factuur, die mij samen met mijn bestelling wordt bezorgd.

de heer | mevrouw

naam: _____ voornaam: _____

firma: _____

straat: _____ nr.: _____

postnummer: _____ gemeente: _____

land: _____

telefoon: _____ fax: _____

e-mail: _____ btw: _____

datum: _____ handtekening: _____

Intersentia nv respecteert uw privacy. De persoonsgegevens die u doorgeeft, mag het gebruiken om u op de hoogte te houden van zijn uitgaven. Wilt u geen commerciële informatie van Intersentia nv? Kruis dan dit vakje aan: ☐ U kunt uw gegevens ook opvragen en laten verbeteren via fax of per brief.

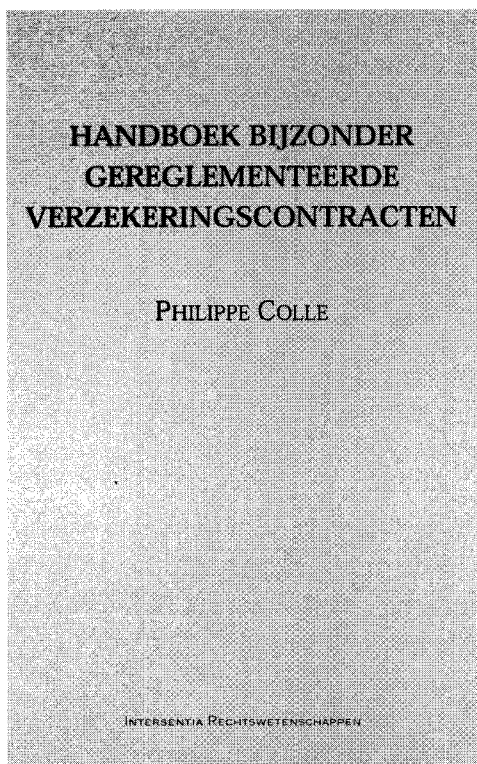
intersentia

NIEUW!

Handboek bijzonder gereguleerde verzekeringscontracten

P.h. Colle

2001 | ISBN 90-5095-187-2 | xvi + 301 blz. | 90,- EUR

Dit is reeds de derde, volledig geactualiseerde editie van het ondertussen klassieke handboek van Professor Colle over de verzekeringsovereenkomsten, die naast de algemene verzekeringswet ook aan een bijzondere reglementering onderworpen zijn. De auteur heeft zich beperkt tot een studie van de bijzonder gereguleerde verzekeringscontracten, die hoofdzakelijk verband houden met het privéleven van de verzekerde: de brandverzekering, de gezins aansprakelijkheidsverzekering, de motorrijtuigenverzekering, de levensverzekering en de rechtsbijstandsverzekering.

De duidelijke structuur en het uitgebreide en gedetailleerde trefwoordenregister maken van dit handige boek een onmisbaar werkinstrument voor alle verzekeringspecialisten.

Bestel nu!

Stuur de coupon in een voldoende gefrankeerde envelop terug naar Intersentia Uitgevers nv | Churchilllaan 108 | B-2900 Schoten (Antwerpen) | België

Of fax de coupon naar ++32 (0)3 658 71 21

Of stuur een berichtje naar mail@intersentia.be

ANTWOORDCOUPON

Hebt u vragen? Bel ++32 (0)3 680 15 50

☐ Ja, ik bestel ____ ex. van het boek **Handboek bijzonder gereguleerde verzekeringscontracten** (ISBN 90-5095-187-2) tegen de prijs van 90,- EUR per exemplaar. Ik betaal pas na ontvangst van de factuur, die mij samen met mijn bestelling wordt bezorgd.

de heer | mevrouw

naam: _____ voornaam: _____
firma: _____
straat: _____ nr.: _____
postnummer: _____ gemeente: _____
land: _____
telefoon: _____ fax: _____
e-mail: _____ btw: _____
datum: _____ handtekening: _____

Intersentia nv respecteert uw privacy. De persoonsgegevens die u doorgeeft, mag het gebruiken om u op de hoogte te houden van zijn uitgaven. Wilt u geen commerciële informatie van Intersentia nv? Kruis dan dit vakje aan: ☐ U kunt uw gegevens ook opvragen en laten verbeteren via fax of per brief.

intersentia

A-I-A-R